

Магъмудов А.
М 36 Залзала: Повесть, гъикаяяр, аламатар-керематар, къаравилияр,
пъеса. 1996 — 160 с.
Махмудов А. Землетрясение.

Издательство ИПЦ ДГУ

И ктабдик А Магъмудован 30 йисан вилик Дагъустандин лезги хуьрера хъайи залзала дин вакъайрикай повесть, гъакъ гъикаяяр, къаравилияр ва пьеса (къемеда) акатнава

ББК 84 Лезг

Махмудов А., 1996 г.

ПОВЕСТЬ

ЗАЛЗАЛА

КИМЕЛ

— Къил зи къамалай атлуч, аник за хев кутадач хьи, кутадач.
— Къведачтла, ваз къведай югъни такурай, я Керки! Чун фида. Чи арабадин чархуник къван всгьсмир эхир.
— Алад, алад! Анжах чун секинз тур, я фасикъ!
— Я жемятар, чи уьмуьр нафтни къел ялдай къван фена. Къуй веледриз къванни регъят хъуй. Фицакъра калай хквсдайла, Мичли ягъва араба ярх хъана, валлагъ, рекъиз са клам-шам амай. Вич и хуьрел къван эцигайди... Яда, ери туш ман!
— Жемятар, квез жуван гъилевай лаш цацар алаз аквамир, валлагъ, чун, къве шигъидай лам къачуда лагъана Багъдтдиз фейибурукай жеда. Чи ата-бубаяр ахмакъар тушир, дагълара хуьрср эцигай. Са вахт къведа квез, шалта клулаз яна дагълариз хкведай.
— Дуьз лугъузва Алиомара — и миxьи гъвадик, и къайи булахрихъ гудай ана вуч ава?
— Миxьи гъавани къайи яд, якъадаш, руфуна фу хъайила, ахпа герек я. Квез сад чида, къад чидач, хзан сагъ хъайибур. Шабанар хътинбуруз чпин чанта масадан гъиле гъатиз кичисзва. Алиомаразни жафа члугуна эцигай цлийи квалер гъайиф къвсзва...
Гъа ик кимел хуьр арандиз куьчаруникай мукъвал-мукъвал ихтилатар жедай. Кимел акъудай лидикай са шаламарни хкатдач лагъайвал, жемятдин вилик и месэла эцигайла, гъарда са гаф ийидай, гъавурдик квайдини рахадай, квачирдини. Малум кар я хьи, гъар гъи карда хъайитлани адан терсфдарарни жеда, аксибурни. Мадни са месэла авай: абуру гъарда вичин къавун члередилай дуьньядиз вил вегъезвай, анжах вичин хийирни зиян фикирдиз къачузвай.
Вили цавалайни дагъларилай гъейри затлани таквазвай Курум хуьр, я фидай къулай рехъ, я хъвадай яд, я рсгъв, я там-тар авачир гзаф дарискъал чка я.

Амма тлебиатди к^румвийриз хуш къилихар, ширин мез, ачух чин ганвай. Яшдиз члехидаз, мугъмандиз еке гъуьрмет авун ина адет тир. Ина угъривал тавуна гзаф йисар тир. Хуьруьн жегъилар, адет яз, къакъан буй авайбур, рушарни нуьгвсд ич хътин гуьзел къамат авайбур

тир. Амма абур хайи хуьре акъваз тийиз шегьерра бинеламиш жедай. Курум хуьр, к1ватзавай куьнуь хъиз, къвердавай зайиф жезвай.

Курумвийрин рик1 алай чка хуьруьн ким я. Рагъ ацалтдай клубдин цлахъ вили къванцин къуд синен яргъи гулер гала. К1валахдилаь хтай лежберри, к1уртунин цен к1аник кутуна, кимел ацукъна, дуьньядин пис — хъсанди туп1алай ийидай.

Ингъе гилани, кимел ацукъна абур са квекай ят1ани к1евиз рахазва. Ара-ара хуьруьнин ван хъиткъинзава. Аквадай гьаларай, анал са гьихътин ят1ани гьуьжет алай. Я раб квекай ят1а? Эхъ, мад Мурадагъани Алиомар гьуьжетриз акъатнавай! Мурадагъа буйдиз аск1ан, ц1велин къилериз рех янавай итим я. Адан къилел гъамиша п1ап1русдин гум алаз жеда. Шап1рус ч1угвадай къван адан туп1ун риклер ва спелрин к1венк1вер хинедатурбур хъиз хъипи хъанва. Мурадагъа хъсан ихтилатчи, гаф патал жибиндиз гьил яргъи тийидайди я. Хъуьт1уьн яргъи йифиз ада ахъагъай са хкет акъалт1дач, ам ада къвед лагъай йифиз давам хъийида. Са гафуналди, къванцин уст1ар Мурадагъа межлисдин итим я. Ик1 тирвилай ам виридаз гьуьрметлу ва к1ан я.

Ада к мад са хесет ква. Ам фскъийрин ч1уру а мал риз гъамиша акси экъеч1дай, ада я кап! ийидач, я север хуьдачч

Алиомар Мурадагъадин тай-туьш я. Алиомар еке буй, гьяркъуь юрфар авай лежбер я. Адан пуд ч1иб са метр я. Вичин уьмуьрда адаз ичкидин дад гьихътинди ят1а акурди туш. Шап1рус гьилени къурди туш лугъуз къин къада ада. Амма жегъил вахтара Алиомара ичкидиз къуллугъ авурди ва хендедайриз вилер акъализ хъайиди хуьре низ чидач къван?! Алиомар диндиз икрам ийизмай кас я. Ада йикъа вад кап1 ийизва, йиса 30 юкъуз северни хуьзва, йиса садра Шалбуз дагъдиз п1ирсрал физва. Гьар жуьмя юкъуз ада Дербендин миск1инда кап1 ийизва. Ибурални бес тахъана, гьар йисуз вичин к1валс чинеба мавлударни къиле тухузва.

Хуьре фадлай миск1ин амач, фекъи амач. Са кас къейила к1ел элядайди, ам чуьхуьдайди Алиомар я. И "зегъметар" ч1угунин гьакъи яз ада къейидан пухчаярни (парталарни) къачуда. Са гафуналди, ам хуьре вахтуналди фекъидин везифаяр къиле тухузвайди я. И кар сеbeb яз Мурадагъани Алиомар гьич сад-садахъ галаз къадач. Абур, им шумуд йисар я, гьуьжетра ава-: Алиомар дин, адан къайдаяр вяз ийиз, абуруз т1еат ийиз ва хуьре абур къиле тухуз алахъзава. Мурадагъа лагъайт1а, гъамиша и кардиз акси я, ада абур ягъанатриз, хуьруьнриз вегъизва, адан ч1уру терефар русвагъ ийизва. Ингъе, и сефердани кимел алайди абурун гьуьжет я.

— Квахъ, квахъ, иблис! Вун далу чилик къагъ тийидай кацикай я, иблис. Тфу, тфу, шейт1ан! Тфу, тфу, — ийизва Алиомара чилиз, — ваз гафар гзаф чидат, вун фиргъаван я.

— Я жеди, Алиомар, — жаваб гузва Мурадагъади, п1ап1русдай туп-туп гумар акъудиз. — Дуьз лагъ, женнет, жегъеннем авай зат1ар яни?

— Тубастагъфируллагъ! Гьелбстда, ава!

— Лагъ, жегъеннемдиз гьихътин ксар фида? — хабар къазва Мурадагъади.

— Вун хътинбур! — шад яз хуьрезва Алиомар.

— Вучиз?

— Вучиз лагъайт1а, аллагъ вуна рикклай ракъурнава, кап1 вуна ийизвач, сив хуьзвач, ички хъвазва, п1ан1рус ч1угвазва.

— Бес вун?

— Зун фирдавуст женнетдиз фида ман.

— Вун?! — гъарай акъатна Мурадагъади. — Вучиз вун?

— Вучиз лагъайт1а, зи сивел гъамиша аллагъдин т1вар ала, за кап1 ийизва.

— Къуй, дуьз лагъ, закат, зиэр низ гун турус я?

— Кесибдиз, етимдиз.

— Бес ви руш етим тирни, я Керки, вич вун къена етим хуьй, вучиз вуна гузвай закат, зиэр фицакъра агъадаллай етимриз тагана ви рушаз гана?

Алиомаран чин яру хъана, ам лугъудай гаф жигъин тийиз амукъна.

— Миск1индиз к1амаз хуьруьз гун турус туш, — лагъана эхир ада.

Инсанар к1ват1 хъана, яб гуз хуьрезва. Ихътин ихтилатар, гьуьжетар кимел мукъвал-мукъвал жеда. Ик1 ят1ани, рик1 аладардай маса чка авачир абур гьар сеферда яб гуз гъазур я.

— Къуй, — лугъузва мад Мурадагъади. — Дуьз лагъ, Алиомар. Таб авун, фитне авун, нефе хуьн тавун, чуьнуьхун Къуръанди гьик1 гьисабзава?

— Лап ч1уру к1валахар я, — игътиятлувилелди жаваб гузва "фекъиди".

— Гъахътинбуру'з жегъеннем къисмет жддачни?

— Са рахунни алачиз, — мадни явашдиз жаваб гузва Алиомара.

— Ак1 ят1а, жегъеннемдиз зун ваь, вун фида.

Вири хуьрезва.

— Вучиз?

— Вучиз лагъайт1а, аллагъдин т1вар сивел алаз вуна чуьнуьхни ийизва, фитнени. Фицакъра вуна, куп1унилай къарагъна, фермадилаь чуьнуьхна ярма гъана. Бес им турус яни?

— Ам колхоздин шей я.

— Колхозни чиди тушни? Агъа Агъмедан къве к1унт1 векъ вуна чуьнуьхна хканайни? Шалбуз дагъдай хквезайла вуна садакъайрилай хъайи пулуникай 10 манат юлдашрихъай чуьнуьхна жибиндиз чуькъвенанни?

Гъамиша гьуьжетра жедайт1ани, абуруз садаз муькуьдакай хъел къведачир. Сад туьнт хъайила, муькуьди кисдай ва я зарафатна ихтилат куьтягъдай.

— Квахъ, иблис, квахъ, — Алиомар к1вачел къарагъзава.

— Женнетдиз зун фида, якъадаш, — лугъузва Мурадагъади. — Чуьнуьхун, таб авун аз чир хъайи зат1ар туш. Масадалай за фитне ийизвач, жуван хиве вугай к1 валах къилиз акъудзава, къуни-къунишидихъ галаз зун гьуьрметлу я. Гьак! хъайила, женнетдиз зун фида, вун ваь.

Вири кап-капа ягыз хъуьреза.

— Валлагъ, дуьз гафар я, — лугъуза са ни ятлани.

— Дуьз туштла, ингъе муаллим, гъада лугъурай, — Мурадагъади школадихъай хкъвезвай учителдал тлугъуьклуьрна.

— Вуна вуч лагъайткши, за къул члугвада, Мурадагъа халу, — яргъамаз жаваб гана учителди. — Заз чизва, вак таб квайди туш.

— Гъа фасикъар! Жемьтар! — Алиомар амай хуьруьнбурухъ элкъвена, — куьне иблисдин гафариз яб гумир. Ша куьне кап1-т1сатая. Ша куьне аллагъ рик1елай ракъурмир. Валлагъ, къвз бала гуда. Ихътин иблисрихъ ягъамир, тахъайтла къвз цаварай ц1аяр къурда.

— Эхъ, эхъ, гамишар къвада!

— Такъвайтла зи яб аткжа куь шаламриз ягъ!

— Шаламарни амач эхир, — хъуьреза сад.

Яваш-яваш хуьрел йифсн перде акъалт хъана. Итимар геже хийиар лугъуз к1валериз к1лана. Курум хуьр секин хъана ва са арадила ам ширин ахварал фена. Гару хуьруьз к1амарин ширширдин ван гъизвай.

"ДУЬНЯДИН ЗХМЪ>ЗАМАН"

Учитель Нурагъмед, къурай, къумрал як!арин, кутугай буй авай итим, Курумда, сифте яз высший образование къачур кас я. Райондин маса школайриз теклифнайтлцжи, ада вичин хайи хуьрс, сифтегъан школадин зеведишвиле к1валах авун къст!на. Ада таре гайи хейлин аялри исятда уьлкведин вузра лап хъеан къиметар аваз к1слзава. И кардал ада дамахзавай.

Курум хуьруьз газстар, адст яз, геж хкъведай. Са-са вахтара, иллаки хуьт!уьз, абур гъафтейралди хкъведачир. Дуьньядин къуд къиликай хабарар гъизвай газстар хуьре тамарзлу яз гуьзлемишдай. Гъавилай почтальон Гъасаназ вирида, туьквенчи Къадираз хъиз, "халу" лугъуз эвердай. Амма са кар авай. Уьлкведа ва дуьньяда къилс фена алатай вакъиаярина цДийибур жедай. Ик1 ятлани, инаабурц1ийи хабарар я эхир!

Лежбсрри дуьньядин гъалариз интерес ийизвайди чиз, почтар хтайла Нурагъмеда газстрай хуьруьнбуруз ц1ийи хабарар гудай.

— Къвз вуч аватла чидани? — хабар къуна Нурагъмеда пакад юкъуз, нянрихъ кимсл атайла, — чи Алиомар халудин гафар къилел къвезва гъа!

— ГъикГ? — хабар къуна сада.

— Яб це.

Нурмегъамсда лежберрин юкъва ацукъна газет ахъайна, инай "Икар чилсл аватдани?" къил алаз хкъенвай макъала к1слиз башламишна. Нурагъмеда и макъаладин эхиримжи къве предложение къасухдай к1слначир.

Учителди виридалай вил аладарна. И хабарди лежберар, яд иличайбур хъиз авуна, абурун чинрай сабарсузвал, къалабулух аквазвай. Мурадагъади лагъайтла, гурмагъдай хъиз гум акъудзавай. Ц1арувал квай гъвсч1и вилери ам фикирдик акатнавайди къалурзавай.

— Бес гъа ик1 жедани, я муаллим? — хабар къуна эхир и секинвал ч1урай Къадира. — Бес... — са вуч ятлани лугъуз к1анз ада гъилер ахъайна, амма гаф жагъанач.

Амма Нурагъмсдаз гаф лугъудай мажал хъанач. И арад ша лагъайди хъиз Алиомар акъатна:

— Ахшам хийиар, жемьтар, — лагъана ада. Ацукънавайбуру салам къуна ва адаз ацукъдай чка къалурна. "Фекъиди" жемьтдик серинвал квайди къатлана.

— Куьн нек алахъай къарияр хъиз ацукънава хъи? — ахпа Нурагъмсдахъэлкъвена давамарна, — ч1уру хабар-зат1 авани, муаллим?

— Эхъ, Алиомар халу, вуна накъ лагъай гафар чи къилел къвезвай хътинди я.

— Гъик1гъа?

— Дуьньядин эхирзаман жезвалда.

— Ваз вуч чида?

— Ингъс, газстда кхъенва.

— Жеч?! К1сла кван!

Нурагъмеда макъала к1слна.

Мурадагъадин вилер Алиомаралай алатзавач.

— Вуч хабар я, къин тавурди, ваз муштулух гайиди хъиз шад хъанва хъи! Вуна фикир ийизва жеде, ирид цаварлай къван аватда, инсанар рекъида, абур вуна чухъуьда ва абурун парталар къачуда, садакъаяр неда. Яни? А вилс ц1ам. А къванциз фекъи-мскъи чидайди туш.

— Зун аллагъдин лук1 я, зун реббиди вичи гайи йикъал рази я, — лагъана Алиомара маса гаф жагъун тавурла, — амма ик1 тахъун мумкин я эхир, я жемьтар! Им аллагъди чаз чй писвилерай гузвай жаза я. За гъамиша къвз лугъузава: кап1тсат ая, сив хуьх, мусур-манвиллин шартлар къиле твах.

— А мани чаз ван хъайиди я, масад авачни? — хабар къуна Мурадагъади.

— Аквазвани? — Алиомара гъилер ахъайна. — Инаал вилералди аквазва: ирид цапай къванер къвазва. Зи ч1алахъ куьн жезвачир. Гена газетрани кхъейди. Аси ихтилатар ийимир, Мурадагъа, — нссигъат гудай саягъда лагъана Алиомара.

— Бес чи эхир гъик! хъуй, са чара авачни? — Къадир чара к1анз Алиомарахъ элкъвена.

— Чара? Аллагъдин регъим гъуьлерлайни дерин я, Къадир. Иншаллагъ. Садакъаяракъудна к1анда.

— Я фскъи, — лагъана Мурадагъади, — а вуна накъ инал цаварай къванер къвада лугъуз кич!ерар ганай. Вун-ви аллагъ, дуьз лагъ, ва'з гъик1 чир хъанай?

Алиомараз вичиз фекъи лугъун хуш тир. Акваз-акваз адан гуьгъуьл ачух хъанвай. Идан сеbeb Нурагъмеда къатланвай: кич1е хъайи бязи ругъанийри, эцигай пул авай туьквенчи Къадир хътинбуру, шаксуз, садакъаяр акъудаа, абурни, адст яз, фскъивалзавай лежбер Алиомарал гъалтда.

— Мурадагъа, вуна хъуьруьнризки зун вегъезва. Ятлани за ваз мад сеферда лугъузва — ибурни шагъидар хъурай. Эгер куьне за лагъай мусурманвилин, шартлар кыле тухун тавуртла...

— Садакъяар тагайтла? — хабар кыуна Нурагъмеда.

Алиомар хъел кваз адаз килигна, алава хъувуна:

— Эхъ, эхъ, садакъяар тагайтла, аллагъди мадни чаз жазаяр гуда. Тагайтла, гила килиг. Къанни цлуд йикъалай рагъ къада, жемятар. Хийридиз хъурай. Низ чида им вуч ишара ятла.

— Ваз вуч чида? — хабар кыуна икъван члвалди секиндив ацукънавай са гыл галачир почтальон Гъасана.

— Я Гъасан, къръанда абур вири авай келимаяр я. Ирид цаварилай къван аватзавайдакай гъана ава. Члалахъ хъухъ, эхир.

— Ахътин "къръанар" чакъни ава Алиомар халу, — лагъана учителди, — ана тажуб жсдай са карни авач. Алимри рагъ къадай йикъар виш йисарин виликамаз тайцнарнава. Календаррани кваз кхъснва.

— Абур диндин ктабрай чъуьнуьхнавайбур я ман.

Нурагъмдни Алиомар гъужетра гъатна. Амма гыкъван алахъунар авунатлани, Алиомаравай гъужет кылиз акъудиз хъанач.

— За квез и макъаладин эхиримжи цларар къасухдай клелначир, — лагъана Нурагъмеда хъуьрез-хъуьрез, — вазни, Алиомар халу, бегъем шад хъанвай.

Нурагъмеда газет клелиз башламишна: "...Икар чилел аватдани?" — лагъай суалдив къетли жаваб гуз жеда: ваь, аватдач". Виридалай регъятвилин ухъталатна.

— За лугъузвай эхир. — Шад хъайи Мурадагъади цлийи плапрусдик цлай кяна. — Чи газетра къве йисалай дуьньядин эхир жезва лагъана кхъич эхир, Акваза-акваз амай дагъвийрин ксфиярни ачух хъана.

— Акл ятла зун са птулка штраф! — туьквенчиди хуруз гъуд яна.

— Вуна чукъни ийизвач хъи, "фекъи", — ягъанатдин хъвср авуна Гъасанани. Алиомара кыл галтадна.

— Аламат я зун квел, — лагъана ада. — Яхши. Эгер газстди эхирдай къван чилел аватзаваиди туш лагъана тсстикыф авуначиртла вуч жсдай?

— Гык! вуч жеда? — гъавурда акъунач Гъасан?

— Вуч жсдай? Ахътин кърхулувал халкъдик акатдай хъи, ам секинарив хъун мумкин жсдачир. Низ мад клвалах ийиз, зегъмет члугваз клан жсдай? Вучиз лагъайтла къве йисалай вири абур цаварилай аватдай къванци са легъзеда барбатла тадай.

— Инал вун гъахъ я, Алиомар, — разивал къалурна Мурадагъади. — За умуд ийизва, эгер ам аватиз хъайитла чи илимди ва техникади адаз са рехъ акъуддай.

— Э-е, абур гъаклан пичли гафар я. Аллагъди кхъейди садавайни алудиз жеч. Аквада хъи!

— Дуьз лагъ, фскъи, вун ви аллагъ, ви дамаррай авахъзавай ивини, чиди хъиз, яруди яни? Заз ам, валлагъ, чулавад хъиз ава.

Кимел клватл хъанвайбуру хъуьруьнар авуна.

Алиомараз амукайди сиви чукъни тавуна къарагъна хъфин хъана.

— Гъа вири хъунни авурай, — лагъана ихтилатчи Мурадагъади Алиомар хъфейдалай кьулухъ, — и мурдардив а къванцикай гык! хабар хъанай?

— Гынватлани, адаз фицакъра Дербентдив, жуьмядив фейила ван хъана, — жаваб гана Нурагъмеда.

Вири адан фикирдал рази хъана. Дугъриданни, гъакл хъунни авурди тир. Икардин гъакъиндай сифте журналдив, ахпани, геж хъиз, газстриз макъалаяр акъатнай Гъамиша хъиз, Курум хуьруьз и хабар геж агакънай.

Вири крарив интерес ийидай Мурадагъади Нурагъмедавай "Икар" лагъай тлвар гыкларадиз атайди ятла ва цавун башлухра ахътин еке къванер гъинай къезвайди ятла лугъун тлалабна.

Нурагъмеда цавун бушлухра авай маса планетайрикай, Тунгусский мйтеордикай, адан гъакъиндай авай цлийи делилрикай, гъетерин тлвар арадив атуникай ихтилатна ва ахпа "Дедал ва Икар" тлвар алай махахъайна. Лсжберри акъван дикъстдалди адахъ яб акалзавай хъи, виридан вилср Нурагъмедан чинал алкланвай. Учителди-атеистди, вичизни хабар авачиз, дагъви лежберрин риклера илимдин нур <уьклуьрзавай!..

20 — АПРЕЛЬ

1966-йисан июндиз цаварай къван аватзава ва дуьньядин эхирзаман жезва лугъудай хабар сад лагъана акъатай къати гар хъиз, тадив чклана. Шаклу хъайибур, кичл акатайбур ва гъакл и месэладиз интерес ийизвайбур — садбур Нурагъмедан, муькуьбурни Алиомаран патав физ хъана.

— Я Нурагъмед стха, им дуьз хабар яни? Дуьньядин эхирзаман жсдалда хъи!

— Я муаллим, Алиомара лугъузвай гафар гъахълубур яни?

— Цавай къван аватзавайдакай газстрини кхъенвалда? Керчек яни, я муаллим?

Нурагъмеда абур сабурлувилелди гъавурда твазва, секинарзава.

Гъа и члавуз Алиомара аял ракъурна Бигихадиз чпин клвализ ша лагъана хабарна.

Бигиха квез вуж ятла чидачни? Огъо, ам Алиомаран эрчли гыл я.

Амма шазалай абурун араяр турши хъанвай. Себсб ам тир хъи, шаз плирерилай хкведайла Грарин булахрив Алиомара хъайи садакъяар — пулар, яклар, емишар, фу пайиз башламишна. И чкшуз ада, вичел гьалтайтла аквадач лагъана, са яру чар-пул кьултухдив вегъсна. Бигихадиз ада пул чъуьнуьхайди акуна. Къал акъатна. Санал хуьрйай феи къве дингъли хъел хъана, чара-чараз хтана. Хуьруьз хтайла Бигихади Алиомара гыклар пул чъуьнуьхнатла лагъана. Гъа и члавалай

инихъ абур хъел тир. Абуру сада-садакай хуьре чуклур тийизвай хабарар авачир...

Алиомара Бигиха гзаф хушвилелди къабулна. Хвашбеш авурдалай къулухъ азиз мугъмандин вилик таза дуьдгъвер, фу, чай эцигна. Амма Бигихади абур т1ям гузвачир: адаз цавай аватзавай къванцикай хабар хъанвай ва ам сеbeb яз вичиз Алиомара эвернавайди чизвай.

— Гила Бигиха, чаз гъубжетар авун айиб я. Ша чна алатай крар тугЛалай тийин, — башламишна к!валин иесиди теспягъ вегъез. — Ваз хабар авачт1а, газстра са еке къван цавай аватзава лугъуз кхъизва.

— Ам гъакъикъатдани аватзавани?

— Фицакбра Дербентдиз фейила заз ван хъанай. Инсанри чеб к1еве гъатайла аллагъдихъ чин элкъурда. А ч1авуз абурун рик1ел чунни хкведа. Чна и кардикай хийир хкудна к1анда.

Бигиха кардив эгеч1на. К1валаяй к1вализ физ, хуьре къекъвез ада дуьньядин эхирзаман жезвайдикай лугъуз хъана. Бигихани и жигъетдай акъван еке устад хъанвай хъи, адан мез галукъай авам дишегълиарни ч1галахъ жедай.

— Бес са ссбсб авачни я Бигиха хала? Адан жаваб сад тир:

— Аллагъдин регъим ч1ехиди я. Ширсрал садакбаяр акъуд, кап1-г1еат ая. Иншаллагъ, белки чун вичиз язух къвен. Авт1а Алиомарав са запаб хкудиз тур.

— Вуу! Я хала, адаз запаб ийиз таз жедини? Ви рик1елай фснвани, шаз куьн...

— Я чан халадин, нефе аллагъдин патай я. Алиомар абдал яз акваз, аллагъдин патай са пай ганвай кас я.

Бигихади ихтилат ак1 къурмишдай хъи, гуя Мегъамед пайгъамбар Алиомарахъ галаз гекъидайла гъич персенгни туш. Са вахтара Алиомаран к1валин рехъ рик1ел аламачир ругъанирияр-къуьзуь къарияр, къужаяр, гила мич1и хъайила, адан к1вализ къвез-хъфиз башламишна. Абур иниз гъилер ич1из къвезвачир. Гъа ик1 са шумуд югъ алатна. Курум хуьре залан хабардив къвердавай вердиш жезвай, ам рик1елай алатзавай. Эгер Алиомарни Бигиха хъаначирт1а, и кар фадлай рик1елай алатнавай жеди. Амма садани вилив техвенвай ц1ийи вакъиайри гъвеч1и Курум хуьрбегъем къарсурна...

20-апрелдин югъ алатай йикъар хъиз адетдинди тир. Гъава умун тир. Хуьруьз, дуьз лагъайт1а, и югъ къетленди хъанай. Вучиз лагъайт1а, къе иниз фадлай вилив хуьзвай кино атанвай. Кино дявевар квайди хъуниз килигна, клубдихъ гзаф халкъарфизвай.

Нурмгъамсдан к1вал мугъманар авай. Хуьрек гъазур хъана, суфра эк1яна, рюмкайра эрекъ цана.

— Сятдин муьжуьд жезва. Кинодикай чун хкатна.

— Куьн сагълугъдай хкажин рюмкайра?

— Къуй дуьнья ислягъ хъурай, чунни сагъ. Амай к1валахар вири чи гъиле ава, — лагъана мугъманрикай сада рюмка к1валин иссидал яргъи авуна. Рюмкайри зе-ев!.. авуна.

Гъа и арада садани вилив техвей кар хъана: бирдан к1валер ак! юзана яьи, гуяам гъуьлел алай гими я. Къавари чакъракъар авуна, на лугъуди адан винелай трактор физва.

К1вале ацукънавайбур, агъвалатдин гъавурда авач^з, сифте сад-садаз килигна, ахпа Нурагъмедан дидеди: "Чилер зурзава!" — лагъана гъарай авурла, къавуз килигиз амуькна. Гъа гила мад къ'авар уьц1уьн мумкин тир. Амма садайни гаф-ч1ал акъатзавач, абур нефес къуна, къеб хъиз эч1я жезвай ва руквар авахъзавай къавуз килигзавай.

Бирдан эквер хкахъна. К1вале, сура хъиз, мич1и хъана. Куьчедай гъарай-вургъаидин, шел-хвалдин ванер акъатна. Вири к1вачел акъалтна.

— Къибледихъ! Къибледихъ! — гъарайна Нурагъмедан дидеди ракларихъ чукурна. Къецел физ жуьрэт тежез акъвазна ада къибледихъ элкъвена цавариз ялвар ийиз башламишна:

— Я аллагъ! Я аллагъ! Ви регъим ч1ехи я хъи!

Вири ибур анжах са шумуд декъикъада давам хъана.

Нурагъмедаз акваз-акваз к1валин цлар ферар атана халн хъиз гватнавай.

— Кат! — "гъарайна, къвалав гвай аялни туна ада ракларихъ чукурна. Амма дидеди гъилер ахъайна.

— Акъваз! — гъарайна ада кич1 кваз к1евиз.

Вири акъваз хъана.

— Айвандик мадни хаталу я. К1вализ! К1вализ!!!

И гаф сиве амаз айвандин къав квайвал гъаятдиз ц1уьдгъуьнна, к1валин къаву мад ч1акъракъар авуна.

Са гуж баладалди хзанар чк1ай харап1айрай куьчедиз акъудна, вири рик1елай фейи Нурагъмед, къилелни алачиз, мугъманарни туна куьчедиз экъеч1на.

К1валаяй сифте школадал чукурай ам къуд патухъай дараматдал элкъвена. Школа ацахънавачир, амма цлар ханвай. Рак ахъайна, спичка яна ам игътиятлувилелди школадин къенез гъахъна. Адаз къурагъвили чил хъиз къат1-къат1 авунвай цлар акуна. Рик1из т1ар хъайи ам туьтуьна къван хъиз дерт ак1ана къах хъана амуькна. Са гъинай ят1ани аялдин шехъзавай сес галукъай ам вич-вичел хтана. Къулу-къулухъ, вил цлариз ягъиз, ам яваш-яваш коридордиа, анайни къецел экъеч1на, рак агална аял шезвай патухъ чукурна. И арада адан къилиз фикир язава: "Гена юкъуз зурзанач".

Аялдин шехъунин сес мадни къати хъана. Ада: "Я диде! Я диде!" — лугъуз гъарайзавай. И ванци рик1 агаж авур учителди мадни йигиндиз чукурна.

Вири хуьр к1вачвл акъалтнавай. Курум хуьр, т1вал хуькуьрнавай ч1ижерин куьнуьдиз ухшар тир. Анжах са касдиз^ - вир» » къалабулхдикайгъич хабарни авачир. Им Мурадагъа тир. Рагъак1айла межлисда хъанваз к1вализ хтай ам тавханада кроватдал ярх хъанвай.

Са вахтунда ам ягъайди хъиз ахварай аватна. Вилер ахъайна. Вили цава- гъетери ran1-ran1 ийизва. Къилиз фикир яна: "Яраб зун гъина

аватла?" Экв авач. Ина-ана гыл экъурна. Кроватдал къатканва. "Ак1 хъайила и цав вучтинди я? Яраб зун куьчедал аламукънаватла?.. Им бсябурчивал я. Ваь, им жедай к1 валах туш. Им ахвар я. Пиян хъайила ахварайни таквадайди жедач хьи!" Ада вилср акбална. Яб гузва. Къецедай шел-хвалдин ванер къезва. "Алад, дах гык1 хъанатла аку!" — шел кваз гъарайзава дишегълиди. Мурадагъадиз ам вичин папан сес тирди чир хъана. Рак ахъайна лампа гваз к1валлиз гъахъзавай ч1ехи руш гъуьлягъ асурди хъиз, гъарай акъатна кьулухъ гадар хъана.

Са легъзеда къатканвайдаз вич алай чка амаз амай к1валин къав, чил ацахънавайди акуна. Рушан ванцел амай хзанарни акъатна. Мад лампа пайда хъана. Пабни руш шехъзава.

— Вуч хабар я? Зун кьенвач, хзан сагъ хъайибур! — гъарайзава ада кроватдила эвич1из.

— Бомба вегъсна чи хуьр барбат1нава, я Мурадагъа. Я дуьньядикай хабар авачир, бахтавар! — лугъунар ийиз паб шехъиз акур Мурадагъа вич-вичивай квахъна.

— Бомба вучтинди я? — сивиз кьур акъатнавай ада са гужуналди хабар кьуна.

— Ништа, куьчедал папари лугъузвай. К1вални ацахъна чин, муьхцини. У-гъа-гъа-гъай...

— Ахтармишиз вегъенвай бомба ялда, — лугъузва руша.

— Ни вегъсналда?

— Ништа.

— Куьн дили-будала хъанвани? Садра зун инай акъуд, залумдин руш, — лугъузва ада вичин папаз, — и чкани ацахъна куьне зун рекъида. Алад я руш, айвандикай са тахта гъаваш.

Ювалериз пол ягъгъиз уст1арди ранда яна гъазурнавай тахтайрикай сад гъана кровать алай чкадила раклариз вегъена. Агъвалатдин гъавурда акъур ва хъвайиди хкатай Мурадагъа хзан са гъал секинарна гъаятдай куьчедиз экъеч1на.

— Садра за хуьре вуч хабар аватла акван, — лагъана ада.

И йифиз клубда хъайиди са мусибат я. Кино башламишна са акъван вахтни хъанач. Экрандай чи самолетри, тупари ва катюшайри нёмсерин чапхунчийрал, марф хъиз, ц1ун гуьлле кьурзава, залан танкарин кланик чил зурзава. Са легъзеда ак1 жезва хьи, гуя танкари халкь ацукънавай клубарни кваз юзурзава. Ахпа ни ят1ани япар биши жедай вал к1евиз гъарай на!

— Чилер зурзава!

Эквер хкахъна, кино акъваз хъана. Мич1и клубда авайбуру, сада-сад к1вачерик кутрз, ракларихъ гьерекат ийизва. Рак1ара инсанрин банд кьунва. Садбур к1вачерик ярх хъана гъарайдал ала, амма адаз куьмек гудай кас авач: гъардаз клубдин авай са ракларай вилик экъеч1из кланзава. Ида мадни къалабулукъ, гъарай-вургъай арадал гъизвай. Рак1арай экъеч1ай-экъеч1айда, ц1апандай акъатнавайбуру хъиз, к1валериз чукурзавай,

"БЕС ЧИ ЭХИР ГЫК1 ХЪУРАЙ!?"

Миллион йисарин идалай вилик туьк1уьр хъанвай расписаниедин бинедаллаз, гыч са секунддани иглеш тавуна, дуьм-дуьз вахтунда агъадихъай рагъ экъеч1на. Ам жумарт рик1 авай, берекатлу касдин чин хъиз ачухди, хуьурезвайди тир. Яваш-яваш хжаж хъайила, белки адаз и чкаяр вичиз накъ акурвал амачирди акунай жеди. Дагълара хъанвай бедбахтвили рик1 т1арнавайди хъиз, гуьгъулар ч1ур хъайи ам цифедин зериф жунадик, сефил яз чуьнуьх хъанва...

Курум хуьр чк1анвай: дяведин кьуд йисуз тахъай барбат1вилер залзалади са шумуд секундда авунай.

Кимел к1ват1 хъанвайбур сад садаз килигна. Са йифен вахтунда абур бегъем дегиш хъанвай. Алай парталар къац!анвай ва къазуннавай. Вири гъелек хъанвай, ахвар хуникди кьилер т1а жезвай, вилер кузвай. Ик1 ят1ани садани архайинвал т1алабзавачир. Абуру и йифиз чпин гьиссерин садвал ва чпин кьуватлувал аннамишна. Эгер кьилди-кьилди авайт1а, белки абуру т!сбиатди чпиз гъанвай бедбахтвилер рик1ивай гъиседай, ажувалдай...

Хуьруьн гъакимар, председатель Дагълар, Нурагъмед ва са шумуд кас коммунистар, жегъилар мад сеферда хуьре къекъвена хага-бала, хъайи-тахъайди тайинарна, рик1 ажуз хъанвайдан гуьгъуьл къачуна, куьмек кланзавайдаз куьмек гана. Ацахъай к1валерик, муьхцерик акатна малар, лапагар кьейибур, к1валин эмени рукварик акатна пуч хъайибурни авачиз тушир. Т1имил хер-къац1 хъанат1ани, гена кьейи кас-мас хъанач. Ида хуьруьн кьиле авайбурун рик1из сабур янавай ва рик1яй шадвалзавай.

Виринра аквазвайди — салара, гъаятра, кьурарик тадиз куьч хъанавай паб-аял, шел-хвал ийизвай дишегълияр тир. Хуьре телефон авачир. Гъавилай райондиз хабарни гуз жезвачир. Бес вучда? Эхир ихътин меслят авуна. Балк1анраллаз къве жаван — сад райондиз, садни кьуншидаллай хуьруьз анра вуч хабарар ават1а чириз ракьурна.

— Цавай фена, чилий хъша! — тагъкимарна жегъилриз Дагълара. — Ша жемьатар, чун вахтунда арандиз куьч жен лагъайла куьне хев кутуначир. Агъа дередин к1уфа авай рагарни ацахъайт1а, дуьньядиз чакай хабарни жедач.

— Аллагъдин рик1слайни фенвай хуьруьн кьисмет гъам я ман.

Клубдин вилик к1ват1 хъанвай итимри, югъ рагъдандихъ фейила кьунши хуьруьз ракьурайди гуьзлемишиз, ихтилатар ийизвай. (Анжах гила абуруз ял ядай мумкинвал хъанвай). Виридан сивера авайди са гаф тир:

— Бес ни эхир гык1 хъурай? Ву* чи гъавурда акъурай?

— Советрин власти чун са вахтундани рик1елай алудич.

— Кьилер агъуз къамир, жемьатар. Чун и бедбахтвиле тек яз амуькьич.

Ингъе, эхирни ракьурай жегъилрикай сад чтана акъатна. Вири, ч1ижерин кул хъиз, адал алт1ушна.

— Гена чи хуьруьз акъван зат1 хъанвач хьи, — ихтилатна къунши хуьрйай хтайда жемьтдиз. — Са к1валей куьрпс а ял къенвай. Хуьре авайди йикъ-шуван я.

Вири кис хъана, виридан чинар ат1угънавай.

— Райондиз зенг ийиз хъанач, — явашдиз давамар хъувуна хтайда, — ч1улав тилерин планлах гъекъ хийшай пелевай гуьц1из, — аквадай гьаларай са гьина ят1ани телефондин си мер ат1анва. И барбат1вилер вири чи райондиз хъанва, мумкин я гьатта вири Дагъустандизни хъун. И гасрарин ш<н галукъаила къерехда акъвазнавай дишегълийривай шел къаз хъанач.

— Бес чна вучин! Чи эхир гьик1 хьуй, я жемьтар! — Бигихади гьилер цавуз хкажна, — я аллагъ, вакай са чара!

— Аллагъди гайи йикъаал рази хъухъ*/ мусурманар! Адаз ибадат ая. Иншаллагъ, адан регъим ч1схиди я!

Им динж хъанвай амиш хъиз яваш-яваш камар къачуз анихъай акъатай Алиомартир.

МОСКВАДИ ЛАГЪАНА: "КНЕХЪ ЧУН ГАЛА"

Нурагъмед райондиз агакъайла нянин сятдин ругудни хъанвай, амма партиядин райкомда, райисполкомда, районода ва госстрахда вирида к1валахзамай.

И юкъуз райондиз къуд патахъай: дагъларай, дерейрай — вири патарихъай к1валер чк1ай дагъвийр к1ват1 хъанвай. Райцентрда икъван агъалияр к1ват1 хъана Нурагъмедаз гьич садрани акурди тушир: халкъ акъван авай хьи, куьчеда къекъез хъун мумкин тушир. И четинвал мадни ада арадал гьизвай хьи, виридак тади квай, виридаз тади куьмек к1анзавай, вири гагъ райкомдиз, гагъ исполкомдиз, анрайни госстрахдиз физ-хквезвай. Госстрахдин идараяр, коридорар, айванар, балхунар, гурарар — вири куьмек т1алабиз атанвай инсанрай ац1анвай.

Нурагъмед райондиз фена. Ина ша лагъана эверайбур хъиз директорар к1ват1 хъанвай.

— Чи школадиз гзаф зиян хъана. Куьна гьик1 я?

— Чинани цлар ханва. Тарсар гьина гузва?

— Къе гьаятда. Пака къвайит1а вучдат1а чизвач.

— Гена залзала аялар школада авайла хъанач.

Нисинрихъ хъиз вири зеведишдин кабинетдиз к1ват1 хъана.

— Яргъи ихтилатар ийидай вахт авач, — лагъана зеведишди. — Тадиз вири чкайрал ахлад. Тарсар гуз жезмай чкаяр амат1а, школада ва маса чкада це. Тахъайт1а сад-къе йикъалди къежел це, килиг тарсар акъвазармир! Де шла къарагъ. Квезни геж тахъурай, зазни исполкомдай эверзава.

Нурагъмед гуьл хъиз секин тежезвай халкъ авай куьчедиз экъеч1на. Къе ам хуьруьз агакъдачир. Ам пака хъфидайвал хъана. Киоскдай газет къачуна, ана вуч хабарарават1а килигна.

Ингъе чилер залзала хъуникай авай макъалани. Нурагъмедаз к1анзавайдини гьа им тир.

"...Алай йисан 20-апрелдиз, йикъан нянин сятдин 8-даз 41 дскъикъани 58 секунд к1валахайла Кавказдин дагъларин этегра чилер залзала хъана..." Хсуи бедбахтвили, виридан бедбахтвили рик1 тлар авунвай Нурагъмед гьиле алчударнавай газет куьна халкъдин арада къекъезва. Вири патарихъай япарихъ, кк1алархъиз, галукъзавайдисасестир:

— К1валер ацахъна, школаяр, клубар, фермаяр, складар ацахънава.

Вирида са суал гузвай:

— Бес чи эхир гьик1 хьуй? Чна чк1ай чи мукар мус эхцигин?!

Инсанни ахъинди я хьи, кьилди, тек авайла ам хажалатди ажузарда, такъатсуз ийида, санал к1ват1 хъайила, вич хътин инсанрин арада, дерт ахъаюни, умудлу са гаф лугъуни ам умудсуз ийидач, руьгъдай аватдач. Ик! тирвилай гзафбур райцентрадиз сада-садаз чпин дерт ахъайиз ва руьгъ хкажиз атанвай.

— Вучиз кьилс авайбуру чи къайгъу ийизвач? — гъарайзава са дишегълиди вичин патав к1ват1 хъанвайбуруз. — Вучиз абур кабинетра архайиндиз ацукънава?

Им чара акъат1ай инсандин гъарай тир. Белки и дагъви дишегълиди маса* шарт1ара оркскар алай чкадал сив ахъайдачир жеди. Амма къе хендеда дишегъли туьтуьнихъ къван ац1анва, ам куьчедиз акъуднавай аялар гьиниз ийидат1а тий>1жиз ийир-тийир хъанва. Адаз вуч ийидат1а, нивай куьмек т1алабат1а чизвач. Адаз ни куьмек авурай? Виридаз куьмек к1анзава. Сак1ани тахъайла ада инсанрихъ элкъвена гъарайзава.

Абуру вуч жаваб гун? Абуруз "ч1схибур"-райисполком, партиядин райком архайиндиз кабинетра ацукъ тавунвайди чизва эхир...

"Тахъайткжи, райондин руководстводи вучиз срснжсмар къабулзавач?" — суал гузва Нурагъмеда вичи-вичикди.

Нурагъмедаз чизвач, адаз хабар авач. Залзала хъайи пакамахъ вич азарлу яз Москвада больницада къатканвай партиядин обкомдин сад лагъай секретарди, вичин кефсузвални рик1елай алатна, залзаладик акатай районрин партиядинни советрин органрин руководителриз ихътин тади телеграмма ракъурнавай:

"Гуьрметлу вит аногълияр!

Квсхъ галукънавай еке бедбахтвиликай зав залан хабар агакъна. Дуьшубшидик акитнишибурун хзанриз лани чтихъ галаз синил хижалат ч/угъазвайди лугъун пишвакъу ийизва за. Залзаладип ч/уру нетижаляр иридий акъудунин карда виридаз тадиз куьмек гун питал къет/и серенжемар къабула, колхозра, райондин къене ва арандин чкайра агъалияр ферикъат авун питал вири жуьредин мумкинвилер ишлемиша. Партияди ва гьукумитди бедбахтвилик акатнивайбуруз вири куьмекар г уда й дан гъавурда тур. Гьа са вахтунда куьне чкидин мумкинвилерни кардик кутур. И четин вахтунда квехъ галаз санал тахъуни зак еке хижалат кутаза".

Нурагъмедаз чизвач, адаз хабар авач. Ам иниз къвез рекъе авай чГавуз, и пакаман сятдин иридни жедалди партиядин райкомдинни райисполкомдин санал тир бюродин заседание эвернлвай. Бюроди обкомдин тапшуругъдалди тЛебиатдин бедбахтвилини чЛуру нетижаар тадиз арадай акъудунин кардиз руководство гудай чрезвычайный комиссия тешкилна. Адан къилени гележегда анжах и меезлайрал машгул хъун лазим яз райисполкомдин председатель акъвазарна. "И комиссия гъиле гъил аваз кардив эгечна. Хъанвай агъвалатдикай республикадин гъукуматдиз хабарайдалай къулухъ ада райондин актив кIватIна ва лазим тир тапшуругъар гана жавабдар къуллугъчяр вири хуърериз рекъе туна. Абурун вилик са йикъан вахтунда чеб фейи хуърера залзалади гайи вири б^рбатIвилерикай дуыз тир делилар жкудунин везифа эцигна. Райондин векилар гъа и юкъуз хуърериз рекъени гъатнавай...

Нурагъмедаз хабар авачир, адаз чизвачир. Ам иниз къвез рекъе авай чIавуз, йикъан нисинрихъхъиз КПСС-дин обкомдай райкомдиззеш авунвай:

— ТЛебиатдин бедбахтвилик акатнавай хзанриз куьмек яз гун патал квез вахчун тийидай 70 агъзур манат пул ахъайнава.

— "Хасавюрт, Бабаюрт, Леваша. Щумада ва маса стха районрин #зегъметчийри куь райондин зегъметчийриз бедбахтвилик акатунай дериндай хажалат чIугвазва ва квез куьмек яз пул, гъуьр, картуфар, къуьл гваз машина рекъе тунва. Абур къаршиламиша ва шейэр-продуктар тади гъалда хуърерин агъалийрал агакъара!

Военный частарай къе-пака палаткаяр агакъада".

Вири ибурукай Нурагъмедаз нязиз радиодай чрезвычайный комиссиядин председатель рахайла чир хъанай. Вичи райондин руководстводикай гъахъеуз авур шаклу фикирдихъай, адаз гила утанмиш хъана. "А дишегълидиз и ван хъанайтIа! Кае секин жедай белки" фикирзава ада.

Адаз, яргъал Курум хуърй атай дирсктордиз, гъелбетда, къе Махачкъаладинни Москвадин арада телефондай къилс фейи рахунрикайни хабара авачир КПСС-дин Дагъустандин обкомдин сскретарди республикадин къиблепатан района зал зала хъанвайдакай Федсрациядин гъукуматдиз Москвадиз хабар гагнай. Москвадай ихътин жавабагакъна:

"КПСС-дин Центральный Комитетдиз, СССР-дин Министррин Советдиз ва Федсрациядин гъукуматдиз Дагъустандин зегъметчийр тЛебиатдин бедбахтвилик акатайдакай хабар я. Партияди ва Советрин гъукуматди гъамиша хъиз и есфердани дагъвийрин гъакъиндай къайгъударвал чIугун патал серенжемар къабулзавайдахъ куьн инанмишарзава ва а кардик квелай умуд кутазва хъи, советрин вири халкъарин стхавилин жумарт куьмекдин нетижада Дагъустандин республикадин зегъметчийри тЛебиатдин бедбахтвилини нетижаар тадиз арадай акъудда..."

И гафар радиоди, сивсрай-сивериз, хуърй-хуъруьз гъа и юкъуз гъар са дагъвидал агакъарна. Рик! чкадал хтай дагъвийри регъятдиз нефес ■йкъадарна...

Юргъун хъанвай райцентр яваш-яваш секин жез башламишна. Амма райисполкомда — залзаладин нетижаар арадай акъудунин серенжемар

къабулзавай и штабда кIвалахдин югъ давам жезмай: ина залзалади ганвай зиянрин гъисаб къазвай ва мугъманар атун гуьзлемишзавай.

Гъа и юкъуз къунши районрай продуктар авай машина рекъе гъатнавай. Абур гъа гила-мад агакъун мумкин тир.

ЧАН ЗИ РАГЪ!

Йиф райцентрада акъудай Нурагъмсд экуьнахъ куьчедиз экъечIна. Фад яткн+и куьчеда инсанар гзаф авай, халкъдик квай къалабулух хкатнавачир.

Райисполкомдин дараматдин вилик экуьнахъ маса районрай атай машинрай продуктар эчIирзавай. Санлай сенфиз хтай палаткаяр пайзавай. Нурагъмеда гъанихъ гъерскатна. И арада адаз гъиле лаш аваз винийгъуз къвезвай Алиомар акуна. Алиомараз къил къакъажиз кIанзавай, амма гсж хъана.

— Саламалсйкум, муаллим.

— Алсйкумсалам. Вуч фад акъатнава. Хийирдиз хуьй?

— Авач, гъак! атанвайди я.

Яргъи рахунар ийидай вахт авачир. Палаткаяр сифте школайриз, ахпани гзаф зиянар хъанвай яргъал тир дагъдин хуърериз списокдал гузвай.

— А-гъан, какраз заз вун герекзавай, — лагъана ам акур райисполкомдин председателди Нурагъмедал гъил яргъи авуна. — Прогнозди хабар гузвайвал, марфар къун мумкин я. Палаткаяр, гъуьр ва маса продуктар къачуна тадиз хуъруьз ахлад. Аниз чи итимни къведа. Къведани палаткаяр чарасуз герек тир хзанриз цс.

Балхундикай председателдиз гъарайна:

— Ссркер! Махачкъаладай зенг ийизва!

Райисполкомдин председателди жегъилди хъиз идарадиз чукурна.

Лазим тир вири затIар къачуна Нурагъмедни Дагълар ва райисполкомдин вскил машинда акъахна хуъруьз рекъе гъатна. Хъфидайла Нурагъмедаз госстрахдин айвандик акъвазнавай Алиомар акуна.

"Идан ина вуч авайди я? ГъакI атанвайди я? Жеч эхир?"

Курум хуьр! Са вахтунда гур хуьр гила бомбаламишнавайди хъиз чкIанва, на лугъуди адахъ дяведин цIун ялав галукънава.

Колхоздин конторадин вилик райондай атай машин акъвазнава. Ам халкъдин юкъва гъатнава. Дагъларани райондай атайда халкъдиз" палаткаяр, гъуьр, картуфар, гъери гузва. Нурагъмеда абуруз куьмек гузва.

Школадин гъаятда, магъле-магълсда, куьчейра, салара халкъди палаткаяр туькIурзава. Вирида тади ийизва. Вучиз лагъайтIа, цав чIулан булутри къунва, циферик къал ква, гъа гила мад марф къун мумкин я.

Инал садани кIватI тавур митингачух хъана.

— Жсмятар! Совстрин вири халкъари чав стхавилин гьил вуганва, гьарда чпелай алакьдай куьмскар гузва. Чун латал гьукуматди вахчун тийидай 70 агъзур манат ахъайнава.

— Цийи пулуналди яни? — гьарайна сада.

— Гьелбетда.

— 700 агъзур манат куьгьнсдалди!

— Сагьрай чи гьукумат!

— Валлагь, сагьрай!

Шофсрди тади кутазва, адаз марф къвайитла, вич ина амуькьдайди чизва. Кичисди кицли къада, лугьуда. Сад лагъана марфадин ири ст!алар аватиз башламишна.

— Вири к!валсриз чуклук! — гьарайна сада.

— К!валсриз! Гьинва к!валср?

— Палаткайрик!..

— Ма стха, — шофсрди мст!сз чанг яна. — Заз чизвай эхир!..

Итимар кимин кьурук катна. Марф къати жезва, дагълара т!урфандин ван гьатнава. Палаткайрол марфадин сткьри далдамар гатазва. Дишгьлийрин чинрай, ветеран сабурсузвал, кьурхулувал аквазва. Анжах аялриз вири ибурукай гьич чарадан к!>авалай верч фейидайни туш. Идаз акси яз, абуруз палаткам рик ишерссни я. К имел ацукьнавайбуруз хуьруьз гьерскатзавай итим акуна. Марфади кесибдив кьил хкажиз тазвачир. кьежей верч хьиз агаж хьжвай ам кьил кьуьнера туна хквезвай.

— Валлагь, к!алубар фскъидинбур я, — лагъана Мурадагъади.

Дуп>риданни, ам Алиомар тир.

— Гьинавай, садакъадик квайни? - - гьарайна ам мукьва хъайила Мурадагъади.

— Жегьеннсма! — жаваб гана хьел кваз пешапай хьанвай Алиомара.

— Маса чка къисметни тахуй ваз. Иншаллагь?

Ак! къвазвай хьи, на лугьун кварцай эч!ирзава, на лугьун цавун клан хкатнава. Куьчсйрай вац!ар хьиз селлсравахъзавай...

Бсдбахтвал тек яз к!вализ къведач: чилср залзала хъайидалай гуйгьуьнин пуд юкьузни пуд йифиз хкат тийиз марф къвана. Пуд юкьузни пуд йифиз Курум хуьруьн агъалияр йикъан къарай, йифен ахвар хана куьлягъдай аватнавай. Пуд юкьузни пуд йифиз хуьруьн агъалийриз такурди хьанач. Късжсна, ахвар хана, галат хьана, ажуз хъайи абур рик! к!свиз къаз, сскинвал хуьз алахънавай. Амма нервияр, эхи тежез, ч!угунвай симер хьиз т!арам тир.

— Эхь, стха, и пуд югьни пуд йиф жегьеннемдинбур хьана, — лугьузва Мурадагъади.

— За квез аллагьди жазаяр гуда, ша куьнс садакъаяр акьуд, кап!-т!сат ая, лагъаначирни? — шадвал ийизва Алиомара.

Амма кьуд лагъай юкьуз цав вили гуьзгуь хьиз алахъна. Рагь! Чан зи рагь! Вун вуч гуьзелди, милаймди, кланиди ва чимиди тушни! Чна вун фадлай гуьзлемишзавай, азизди, вун гьина иглсш хьанвай? —

20

лугьузвай марфари гатана, късжсна куьц!снвай инсанри регъятдиз нсфес акъадарна. Гъайванарни, ничхирарни, гьатта гьвеч! гъашаратарни и ракъинихъ тамарзлу хьанвай. Алатай пуд юкьуз икьван инсафсузди, регьимсузди хъайи т!сбиат мад регьимлуди ва рик!сриз хушди хъхъана. Амма ик! ят!ани чил гьеле тамамвилелди секин хьанвачир. Са гьафтсни арадай фенач, чил мад са шумуд есферда зурзун хуьвуна ва ахпа сскин хьана.

— Я жсмятар, и дуьньядин къиздирма акъвазардай дава-дарман авачни? — гьарайзава къавун ч!срсилай эгъли дишегълиди.

— Эхь я Нуркъатун, — жаваб гузва къуншидилай Мурадагъади, — эгер чилин далудал залан экс къван эцигнайт!а, ам мад юзан хъийидачир.

— Яраб жедай кар ят!а, я Мурадагъа?

— Жсда, жеда. За гьахътин къван жагьуриз вац!ун кьерез гадаяр ракъурнава.

— Ву-у, вунани вуч хъайиткши лугьуда ман, вичикай зарафат авурди чир хъайи Нуркъатун сиви чуькьни тавуна к!вализ гьахъна.

ДУСТУНИН ЧАР

— Нурагъмд! — Я Нурагъмд!

Са гьихътин ят!ани хиялрик кваз школадай к!вализ хъфизвай учителдин япарихъ кьулухъай вичиз эвсрзавай ван галукъна. Элкъвсна килигайт!а, адаз кьуьнс ч!улав чанта авай Гьасан акуна.

— Кьуьл ая садра, — лугьузва хуььрез-хуььрез почтальонди.

— Вуч хабар я?

— Чар ава.

— Гьинай хтанвайди я? Нелай я?

— Дустунилай.

— Гьи дустунилай я?

— Дустар вири сад тушни? Кьуьл ая, вахкуда. Ахпа чир жсда.

Нурагъмсда минет авунат!ани, Гьасана чар вахканач хьи, вахканач. Чара хьанач, ада гьилср хкажна кьуьл ийидай амалар авуна. Гьасан буба са гьилелди чанта гатаз хуььрезва.

Чар къунши райондай Нурагъмедан дуст учитель Шамсудиналай атанвайди тир.

Нурагъмсда тади кваз конверт къазунна, анай чар акьудна, к!елиз башламишна.

Чарчс саламрилай ва ксф-гьал хабар кьурдалай кьулухъ чпина чилср залзала хьуникай ик! кхьенвай:

"...Зун к!вале авай. Завай алай чкадилай юзас хьанач, вилер къава хьана — ада късп!ини хьиз ван ийизвай". Гила къав ацукьда, мад ацукьда", — фикирна за. Амма, ч!алахъ хьухъ, вучиз ят!ани кич! акатнач. Гена, бахтунай, къав ацахънач. Хуьряй тфенгар ядай, гьарайдай ванеракъатна...

Йифди чун хуьруьн и кьилий а кьилиз, и к'валей а к'вализ физ ярта гьатна. К'валсра касни амачир, вири каваларни галаз гьатриз, салариз, куьчсйрал экьеч'навай. Абурук, гуя йифсн 12-даз мад чилер залзала жеда лугьуз кьалабулху квай. Иллаки динэгълийри кьил кжажнавай. Зун акурла абуру, ч'алахъ хуьхъ, сспсарни кваз гузвай.

"Гила радиодай рахух т'ун. Вацрал физвай игит!" — лугьуз абуру закай ягьанатар ийизвай. 12-апрелдиз, космонавтикадин юкьуз, за чкадин радиодай цавун бушлухар муьт'уьгьарзавай чи кьегьал космонавтрикай лекция к'елнай. Гьа ч'Тавалей инихъ абуру заз "Вацрал физвай игит" лугьузва. Гена заз хьел кьезвач, кьуй лугьурай. Амма вацрал чун фида, ахпа чун абурал хуььреда...

Гьа йифиз, ч'алахъ хуьхъ, са касни секин хьанач. Чилер залзала хьана зиянар ганат'ани, халкьди вичивич квадарнач. Чи халкьдиз хьсан адетар ава: четин йикъара абуру, халис дагъвийрин вследри хьиз, сабурулувал хуьда ва сада-садаз куьмек ийида. К'валср сагъзамайбуру к'вал амачир хуьруьнбурун аявал хуьвуна. гуьгьуьнин йикъара палаткаяр акакьна. Чи хуьр палаткайрин хуьруьз элкьвсна, на лугьуд чиниз кьушунар илифнава.

Маса районри чи райондизни куьмскар гана. Абурукай, заз чиз, вунани газетрай к'елна жсди. Амма са кардикай талгьана жсдач. Кьизлярдай продуктар ва зцигунрин матсриалар аваз атай маижнрин са кьил райцентрадин майдандал агакъайла, муькуь кьил, ч'алахъ хуьхъ, пуд километр яргъа авай "Турадин к'ламал" алай. Заз агуна, шадвилай чибурун вилсриз нагъв хьиткьиннавай. Школьникар, майдин сувариз хьиз, яру пайдахар, лозунгар, таза цуькверин к'унч'лар гваз фена. Абуру гьар са шофердиз атир чук'Пурзавай дагъдин гуьзел цуькверин к'унч'лар багъишна. Са лсгъеда чи рик'елай вири фена, на лугьуди, чилерни залзала хьайиди туш, к'валерни чк'анвайбур туш, на лугьуди, чун суварик ква ва чна играми дустар кьаршиламишзава.

За галай-галгшвал яргъи кагъаз авилай кхьснвайди я хьи, ч'алахъ хуьхъ, вири и йикъарин вакъийри заз ске таьсиравуна. За чи халкьарин мягьксм дуствилел ва ихьтин халкь тербияламишзавай чи партиядал — еке гими виликди гьалзавай капитандал дамах ийизва. За лугьузва, маса гьинва ихьтин халкь! За мадни авилай кхьизва хьи, заз чизва вуна, са вахтунда и вакъийрикай са шьс кхьиди. Белки и зи ц'ларарни ваз герек кьвен... Дуст! За т'алабда кьез гьихьтин зиянар хьанват'ла, куьн гьи гьал ят'ла тадиз заз кхьин. Ваз зи куьмск герск ят'ла, зун гьазур я. Мадни сагърай!"

Чар к'елна куьтягъай Нурагьмедак шадвилдин руьгь акатна. Бирдан ада далудилай пар алатайди хьиз гьисс авуна. "Агь Шамсудин, Шамсудин!" Зун гьазур я" — лугьуз ваз белки зи куьмск герек я жеди. Вучиз вуна икьван ске кагъазда кьвс гаф ви к'валикай-йикъакай кхьенвач? Вуча, ваз са зиянни ганвачни? Агь Шамсудин, Шамсудин! Кагъаз костюмдин к'ланик квай кьултухда туна, сменадиз физвай рабочий хьиз, мягькем яргъи камаралди ам элкьвена школахъ рекье гьат хуьвуна: "За и чар аялриз к'елда!"

Къавун ч'ередилай (инлай вири хуьр аквазва) бригадир Шабана гьарайзава:

— Жсмятар! Тади гьалда вири собраниедиз к'ват' хуьхъ! Вири собрание-едиз-из!!!

— Собрание-еди-из!!! — тикрарзава дерейри.

— Яда ада вуч лугьуззавай?

— Собрание жезвадда.

— Вуч месэла ят'ла?

— Куьч хуьникай ялда.

— Гьиниз?

— Чидач,

— Ша кван. Эй, я руш, дахдиз собраниедиз ша лагь.

— Собрание-д-и-из! — гьарайзава бригадирди.

— Кьезва, кьезва, — Алиомар итимар галаз варцяй экьеч'на. Абур залзалади чк'ай к'валерин актар кхьиз госстрахдай атанвайбур тир. Мугьманар рекье туна Алиомарни собраниедиз фена.

Халкьди вич геждалди гуьзлемишиз тунач.

— Де башламиша т'ун!

— Вири атанвани кьван?

— Вири атанва.

— Ят'ла башламишин, — лагьана колхоздин председатель Дагьлара.

Нерин К'ВСКНКИ яру газар хьтин, гьвсч'ли, яхун ам са камунин вилик хьана. — Гаф гузва партиядин райкомдин векилдиз. Буюр.

— Юлдашар! — лагьана райондай атайда. — И муьквал алатай йикъара чина кьиле феи залзалади республикадин гзаф районриз бедбахтивилер гьана. За абур кьез эзбер хьийизвач. Чи райондин дагь патан 24 хуьруьзни залзалади ске завал ганва. Чкайрал ц'ийи хуьрер кухтадай мумкинвилер авачирди фикирда кьуна, партиядин райкомди ва райисполкомди хуьрер дуьзенриз куьчарун ва абур патал пуд совхоз тешкилун кьарардиз кьачунва. Им 1470 хзан, яни 6800 кас дагьларин дар жигъиррай, дерейрай геьенш дуьзенлухриз куьчарун, анра дагъвириз яшайишдин ц'ийи к'валер, школаяр, туьквенар, клубар эцигун лагъай ч'ал я. И к'Валахар агалкьунралди кьиле тухун патал райондин руководстводи серенжемар кьабулнава. Куьч жедайбуруз ихьтин мумкинвилер, кьезилвилер гузва, алава хуьвуна рахазвайда. — Сад лагъайди, гьукуматди цик квай чилсрал куьч жезвай гьар са хзандиз куьмск яз виликдай 1000 манат гузвайт'ла, гила 3500 манат пул гузва. Идакай 30 процент, гьукуматдин харжидай я, ам кьез гьалалзава. Амайди куьч хьана вад йис алатайла, ц'уд йисан вахтунда т'имил-т'имил вахчузва. И пулунихъ кьез эцигунриз герек вири материалар гуда. Кьвед лагъайди, куьч жезвай гьар са хзандин кьилиз 50 манат, амайбуруз гьардаз 15-15 манат пул гузва. И пуларни кьез гьалалзава, яни абур вахчузвач. Бес им чи партияди ва Советрин

гькуматди дагъвийрин гьакъиндай ийизвай бубавилин къайгьударвал тушни? Я. Гьак! хъайила, къуьнс и еке куьмскдикай хийир къачуна кIанда, юлдаш'ар. Куь хуьр Къслен къследал тешкилзавай цIийи совхоздиз куьчариз ккшзава. Квез а чка хуш яни, тахъайтIа маса чка? Куь фикир райкомдиз къс чир хуьн лазим я. Лагъ, гила. Рахунар, гьуьжстар гзаф хъана.

— Хкаж тсжедай къванср я!

— 24 хуьр? Са йисуз куьчарун? Мумкин кIвалах туш.

— Садра тади квайбур эвич!рай, ахпа чунни эвичIа.

Са шумуд йис идалай вилик Курум хуьр арандиз куьчардайвал хъанай. Вичин къуллугъ гъилий акъатиз кичIс хъайи гъа и Дагълара гьуьгъуьнилай халкъ алдатмишна, чIалалай алудна ва куьч хъуьини мсэла акIадарна. И кар виридаз чизвай, райондай атайдазни тсчиз тушир. Ада гъавилай председателдихъай вилни къязавай. Амма вилив тсхвсй кар хъана: Дагъларни Алиомар хуьр куьчарунин тсрефдарар тир.

— Чаз эвич! лугъузвани, овичIна кIанда. Ина мад кIвал эциг жсдай чIиб алай сагъ чил амач. — лагъана Дагълара.

— Вири аллагъдин патай я. Ада чаз и югъ кхъснва. ОвичIна кIанда. — лагъана Алиомарани.

Нурагъмсдни Мурадагъа сад-садаз килигна. "Валлагъ, физвайбурув шаламаралукIиз тазвайди я", — лугъузва Мурадагъади рикIгъай.

Эхирни собранисди Къслен къследал куьч хъуниз разивал гузвай къарар къабулна. Собраниедай экъсчIай итимар кимсл кIватI хъхъана.

— Къала, са къиса ахъайин за квез, — лагъана Мурадагъади.

— Хъана къван, хъанач къван къве дуст, — башламишна Мурадагъади туп-туп гумар акъудайдалай къулухъ. — Белки хайи стхаярни икI играми жедачир жеди, абур гьакъван гьуьрмстлувилелди яшамиш жезвай. Им зулумкар ханарин дсвир тир. Гьик! ятIани дустарикай сад тахсиркар хъана. Хандин башибузукъри ам къуна дерин фуруз гадарна. И вилайтда тахсиркардиз гудайди анжах са жаза тир: кIантIа верч чьуьнуьха; кIантIа — яц, кIантIа итим яна йикъ — са гафар тир. Ихътин тахсиркар хандин буйругъдалди хъуьтIуьн цикIин йифиз цIспI късцIила тамун къуза патаз акъуддай. Эгер ам тскъена пакамдалди амукъайтIа, тахсиркардик мад къдачир. Амма бажагъат пакамахъ тамай чан аламаз кас жегъидай.

Хабар никай гун за квез, хабар муькуь дустуникай. Адаз вичин дустунин къилел атай бедбахтвилайкай хабар хъана. Адаз вичин дустуниз вуч жаза гудатIа чизвай. Бес за вучда, гьикIа, дустуниз гьикI куьмек гуда лугъуз ам ийир-тийир хъана. Эхирни масакIа тахъайла, ада ик! ийидайвал хъана. КIвале амай дустуни, хзанарни галаз фена тамун гьуьне пата са рат алай къван чкадал кIарасар кIватIна. Йифиз, фагъир дуст късцIила къузадиз акъудайла, ада кIарасрик цIай къана. Ахътин еке цIай хъана хъи, михъиз и дереяр ишигълаван авунвай. ЯцIу, чими кавалар галчукна тахсиркардал къаравул чIугъазвай хандин жаллатIри яраб им вучтин цIай ятIа лугъуз фикирзавай. Амма, яргъай цIай 24

1

L аквазвай къецIила авай язухдиз гьасятда чир хъана: "МасакIа тахъайла,

|•' зак руьгъ акатуй лугъуз дустуни хъувунвай цIай я. Вун сагърай, зи дуст, за ажужвал хиве къадач" — лагъана руьуьламиш хъайи дустуни шадвилай къадриз — йифакъудна ваам къиникъикай къутармиш хъана...

Им гъа дсвирра хъайи кар я. Амма гила чи уьлкведа неинки къилди инсанар, гьакI тамам х'алкъар ва миллетар хайи стхаяр хъиз дуствилелди санал яшамиш жезва.

— Валлагъ, Мурадагъа, вуна дуьз лугъузва, — лагъана Шабана адан гафарал къул чIугуна.

— Чна неинки чи уьлкведин, гьакI маса уьлквейрин халкъариз куьмекар тузвачни къван, — алава хъувуна Нурагъмеда.

— Бубадиз рагъмет, — Мурадагъади къвед лагъай пIапIрусдиз цIай яна, гумар акъудна. — Куь рикIсл аламачни къван: шумудра чи гькуматди чилср залзала хъана ва яд акъалтна бедбахтвиллин дуьшуьшдик акатай маса уьлквейриз куьмекар ганай. Бес! — еке дамахдалди лугъузва усIар Мурадагъади.

Вири и ихтилатриз яб гайи Алиомаравай охир къарай къаз хъанач.

— Късй хва! — лагъана ада Мурадагъадиз, — яраб илим кIелнавайтIа, вуч арифдар иблис жедачирни вун!

— Я Алиомар, — умундиз жаваб гана Мурадагъади, ина са илим-затIни герек авач. Ибур вири чи вилсралди аквазвай крар я, за закай хкудзавай гафар туш. Инсандиз къил авил яй ганвайди я хъи, ада вилералди аквазвай, япаралди ван жезвай писни-хъеанди фагъум-фикир авуна са тIям хкудун патал. Амма аллагъди ваз ихътин фагъум-фикир авай къил тагана цIил къван яргъи, къежей мез гана.

— Ма гила, къачуна ацукъ, — лагъана къвалалай сада. К и мел мад хъвер хъиткъинна.

Абур и ихтилатрик квай чIавуз кимсл дакIур чанта гвай Гъасан акъатна. Адет тирвал, жемятди ам еке хушвилелди къабулна. Почтальонди гъардав газетар ва кагъазар вахканач. Анжах тек са Алиомарав я газет, я кагъаз вахканач. Нурагъмеда са квехъ ятIани къекъвез газетра фад-фад вил экъуьрзавай. Ингъе гила адаз интересний макъала жагъанвай хъгинди тир.

— Яб це, юлдашар, — лагъана Нурагъмеда "Коммунист" газет ахъайна кIелиз башламишна. — Газетда уьлкведин цIудралди шегъеррай, хуьрерай Дагъустандин бедбахтнилик акатнавай халкъдиз куьмек яз пулдин такъатар, оцигунрин материалар, недай продуктар ракъурзавайдакай гзаф къадар макъалаярава. Яб це.

— Акъазвани, Алиомар, — лагъана Мурадагъади, — вун инал архайиндиз ацукънавайла масадбур винни зи къайгъуда ава.

— Килигда ман, — шаклувал къаз жаваб гана Алиомара кIвачел къарагъиз...

Иикъар къвез алатзавай. Жемят чпин къайгъуйрик квай. Нурагъмсдни накъ цIийи хуьр кутазвай нкадал фена хтанвай. Ана цIийи школа оцигдайвал я. Агъ, мус и югъ аквада?! 30 лагъай йисуз

эцигай куьгънс школа к'валахиз гзаф к'улайсуз тир. "Акъваз, эхи ая, Нурагъмед, ахътин школада, вуна к'валах ийида хьи! Акъваз садра". И арада късцелай к'вачерин ван акъатна.

— Я муаллим!

Им Мурадагъа тир.

— Ша, ша! — гъарайна Нурагъмса.

v— Салам алейкум! Вуна вуч ийизва!

Г — Алейкум салам. Тарсариз гъазур жезва. Ша, ша. Инал ацукъ. Вун хвашгелди. К'лута худла твадай вахт алуькъзава гъа, Мурадагъа халу. Щийи школа оцигиз къведачни?

— Къвсада. Вучиз къведач къван?

— Ви ксфийар гъик' я, Мурадагъа халу?

— Хъсан я.

— Ц'ийи хуьрэцигзавай чкадал фенвайни?

— Эхъ.

— Бсгсмиш хъанани?

— Гъслбстда.

— Ам вуч я? — Мурадагъади кылин ишарадалди Нурагъмедан гъилс авай папка къалурна.

— За чи ц'ийи хуьруьн тарихдин чсшмс кутаз башламишна. Са вахт къвсада, вири ибур акъван герск къвсада хьи, агъ, Мурадагъа халу, ваз къснин чи йикъарин гъейбатлувал акурт'ла!.. Дагъустандин тарихда, за умуд ийизва, ц'ийи чин хъизва.

— Заз аквазва, — къс ви ксфийар хъеанзава. Амма заз... — ада къам чухвана, — амма зун къс хъилс цел хъиз дак'луриз элкъарзава...

— Вучиз?

— Гъик' вучиз, е? Тахъайт'ла ваз хабар авачни?

— Къскай? *

— Халкъдин бедбахтвилел чпин жибинар ва руфунар яц'лу ийизвай угърашрикай! Дунгъуздин хци гъукуматдин регъимлувиликай са бязи к'усуна вил авай работникрин итимсузвиликай хийир къачуна чун алдатмишзава: артухан пулар къачузва.

Мурадагъади п'анлрус ац'лурзава, амма гъилер зурзас алчудариз жезвач. Са гужуналди п'анлрус алчударна, адак ц'лай къана.

— Ам вуж я?

— Вуж жеда къван? Алиомар!

— Алиомар?! — гъарай акъатна Нурагъмедай.

— Ун, я муаллим. К'валср чк'лайбуруз 500-600 манат, к'валср саки сагъ яз амай адаз 1000 манат? Гъинва гъахъ? Тахъайт'ла... "адаз са вуч яткжи лугъуз к'ланзавай. Лагъанач. Алиомар госстрахдин айвандик квай вахт, гуьгъуьнлай ада госстрахдин инспектор — ичкичи Шурабов къунагълух авурди Нурагъмедан рик'сл хтана.

— Зун пака райондин физва. За исполкомдиз, герек атайт'ла, прокурордизни и кардикай хабар гуда, — лагъана мугъман рекъе тваз куьчедиз экъечкш Нурагъмеда.

ВУН ХВАШКАЛДИ, ГАТФАР!

Амма чил сскин жезвачир.

— Белки чилихъ къыздирма галуькнават'ла гъа? — зарафатдай бязибуру.

Ик! ят'лани ам гатфар тир! Гатфар! Й'сан виридалайни милайим, гуьзел ва хуш вахт! Вун, хвашкалди гатфар!

Гатфар! Низ ам хуш туш? Низ ам иллаки хуш ва к'лан я? Шаирриз? Муьгъуьббат жагъайбуруз? Неинки абуруз, ам гъак! лежберриз — тум цазвай, багъманчийриз — багълар кутазвай, уст'арриз — ц'ийи к'валер эцигзавай (къуй гележегда залзалайри абурал т'лем тагъурай), малдарриз — берекатлу дул къачуна гуьлуьшан яйлахриз куьч жсзвай, гъайванриз, ничхирриз, гъашаратриз — меьки хуьт'лай окъсч'лай. Са гафуналди, виридаз ам хуш ва к'лан я...

Дагъдин къекъвей рскъерай гегъенш дуьзендиз балк'андаллаз эвич'завай Нурагъмед гатфарин гуьзел йикъа ихътин хиялрик кутунвай. На лугъуди, хуьр-к'вал ацахънавач, на лугъуди, ам мажиб къачуз физвайди я. Им гатфар тир эхир!

Белки адаз гатфар иллаки хуш жедай маса себсбар авай жеди!

Ам и фикиррик квайла бирдан адан япарихъ са жуьре ван галуькна. Кънсрар ч'лутуна балккш акъвазарна. Яб га на. "Машин?" Къулухъ элкъвена, акунач. Бирдан виликай рскъин къекъуьндикай хкеч'лай къве машин ададай эляч'на акъвазарна.

— Тавакъуйда, — лагъана расу, жегъил шоферди гъиле авай чарчиз килигна урусдалди, — Курумхуьруьз фидай рехъ им яни?

— Эхъ.

— Рекъер гъик'я, къуранвани?

— Къуранва, амма мукъаятвал хвена к'анда.

— Чухсагъл, — шофер кабинадиз хкаж хъана. Заландиз ва явашдиз машина рекъе гъатна: абур куьч жсзвай курумвийрин шейэр Къслен къеледал хкиз райондай ракурнавайбуртир.

Райондин центрадиз агам>дайдавай рскъик гзаф машина квай. Садбур тахта-шалман, к'ларасдин к'валерин гъазур паяр гваз, садбурни чк'лай к'валсрикай хкуднавай рак-дак'лар, к'валин омсни гваз дагъларай дуьзенриз эвич'завай.

Ингъс, райцентрани. Инай дагъдин маса пуд райондиз рехъ фенвай. Гъавилэй ина машинрин гъерекатакъван гзаф тир хьи, вишпералди ара дат'луз винелди ва агъадалди физвай машинрин руквади хуьр цифсдив хъиз къунва. Япара куьтягъ тежер ван гъатзава. Райцентрадиз вичин тарихда ихътин гзаф машинрин гъерекат гъич садрани акурди туш. Гъар юкъуз, гъар йифиз жуьрсба-жуьрс областрай атанвай вири жуьрейрин маркайрин машина кардик квай. Са-са йикъара райцентрадин кылин куьче муькъвслай консервирдай заводдив къван — машинрин ц'иргъинайац'лудай.

20-йисара эцигай 18 вилин къванцин гуьт'луь муькъуьвай (ам арабайриз эцигнавайди тир) къенин йикъан гъерскатдин истемешунар

таъминариз жезвачир: са кыляй машинар физ башламишайла, муькьюн муькуь кыилс нубат гуьзлсмишиз акъвазнавайбурун яргьи цIиргъарадал къвсзвай. Шофсрар нарази я.

— Им инженер хъанач, дердисер хъана!

— Адаз пакадин югъ акунач.

— За ам и кардай жазаламишдай!

— ГьакI хьунни авуналди, — ихтилатзава кабинада ацукънавай дагъвиди. — И муьгъ эцигай касдиз, ам гуйт!уьз эцигна лугъуз, 10 йис дустагъ аткжалда.

— Нубат алаз!

Са арадлай муьгъ азад хъана. Гуьргенчайдин далудилай залан машинар сад-садан гуьбьюналлаз, танкар хьиз физва. Муьгъ зурзазва... Нурагъмед балкIан гваз муькьюн кыиле гзаф акъвазна, амма фидай мумкинвал жезвач. Эхир, ам гзаф яд авайтIани, балкIан вацIай гьалуниз мажбур хъана. Вегъсий кам дегънедиз аватна, пурара авай адан кIвачерни къежена. Яд кIвахъзавай балкIан мугъмандин гьаятда динжарна сифте районодин идарадиз, ахпа госстрахдиз фена: адан рикIел Мурадагъадиз гайи гаф аламай. Начальник хуьрера авай. Шарабов арзачийрин юкьва гьатнавай. Абур кваз такъаз, зарафатар авуналди ада вичелай элязавай, хуьруьнарзавай. Ара-ара ам Нурагъмедазни наразивилелди килигзавай.

— Са суал гайит!а жедани? — хабар кьуна эхир кьарай къаз тахъана Нурагъмсада.

Шарабов итимрин кыилслай адаз килигна ва са акъван хуш авачиз жаваб гана:

— Жсда.

Арзачияр къве патахъ хъана, чка авуна. Нурагъмед столдив агатна:

— Зун Курумдай я.

— Чида.

Нурагъмед ихтилат квелай башламишдатIа лугъуз акъваз хъана, ахпа лагъана:

— Зун са бязибуруз госстрахди тIимил, бязибуруз гзаф пулар гузвайдан гьакъбиндай атанвайди я.

— Ваз тIимил ганвани?

— Ихтилат закай туш.

— Никай я?

— Мурадагъадикайи Алиомаракай.

— Вун абурун векил яни, вуча? — инспектордиз хьел атана. — Вун гьалмиш я: им районо туш, госстрах я гьа!

— Госстрах тирди чир хьун патал вун акун бес тушни!

— Я стха, ви вуч буржи я, вавай ни хабар къазва?

— Зи буржи я.

— Алад, ви гыляй къведайди ая...

Гуьжетар авункай хийир авачир: Шарабонахъай ичкидин ял язавай. Нурагъмеда мад чукъкни авунач. Ам къецел экъечIна. Арзачийрик гьулгьула акатна.

Са арадилаи зенг авуна. Инспекторди трубка хкажна:

— Госстрах я. Эхъ. Вуч? — бирдан адан ван яваш хъана, чинин рангарни дегиш.

— Хъсан я ман. Исятда.

■ Трубка эцигна, ам кIанз-дакIанз явашдиз кIвачел кьарагъна, ахпа хьел кваз арзачийрихъ элкъвена:

— Ма, стха, хъеанвал ая лугъуда. ГьикI ийида? Аквазвани? — ада трубкадал гьил туькIуьрна, — инлай фейида прокурордиз залай арза авунва, на лугъуди, ада зи вилсер акъудда.

— Жуван хамуна ялар твамир, хва, — лагъана ракIаривай виниз акъвазнавай чуру-спел рехи, чIчлав nlanlax алай дагъвиди. — Алад. Алад вак гунагъ квачтIа, субута...

КЪЕЛЕН КЪЕЛЕ

Райцентрадиз атай Нурагъмед "Инал къван атайла цIийиз эцигзавай школадизни килигин" лагъана, Къелен къеледал рекъе гьатна.

Къелен къеле! Хуьруьн агъса'къалри лугъузвайвал, са мус ятIани лап фад инал къелеалайди тир. И кардин гьакъбиндай гилани малум жезмай яру керпичдин гьаркьюввилел юкIни зур алай хандакIри ва къеледин мукъув гвай куьгъне сурари шагъидвал ийизва. Халкъдин сивера амай рьяятри а къеле Надир шагъди Дербент къачуна Лезгистандин дагълариз гьахъдайла, цIай яна тергна лугъуза.

Са шумуд виш йисар алатайла, и чилср девлетлу зулумкар Абдулмсжидаз гьатна. Амни акъван зулумкар ва башибукуь хъаналдай хьы, ада рекъяй яхди физвай кесибрал вичин кицIер гьалдардай. ГалуькдатIа акван лугъуз, инсанар айвандикай тфенгдай ядай.

— Колхозар тешкилайла Къелен къеледин агъзур гектардин уьруьшар Курум хуьруьн малдарвилини колхоздин ихтиярда вуганай. Гуьгъуьнлай а чилер госуларстводи гьамишалугъ яз пулсуз колхоздив вахканай.

Майдин йикъар тир, амма ина бегъем чимизвай. Шегъре рекъин къве патани экIя хъанвай цIийи хуьрелай кефер патахъ галай гегъенш майдан, цеквери хьиз кIвалахъзавай инсанрай ацIанвай. Садбуру шалварар мстIрихъ къван къакъажна керпичар, муькуьбуру хандакIар атIузвай, пуд лагъайбуру цементдикай къаришма ийиз хандакIра цавай, къуд лагъайбуруни машинара аваз вацIун кьеряй къванер хкиз эчIирзавай.

Вире и шикилри учителдин рикIик шадвал кутуIна Ам куьче-куьче къекъевезва.

— ЦIийи кIвалер мягъкембур хьурай!

— Рухвайриз мсхъерар кърмишдай тавханаяр хьурай!

Къуд патай къвсзвай ванер ибур я. Нурагъмедани таниш тир ва туширбуруз салам гузва, мIбараклр ийизва.

— Валлагь, вацДун кьеряй къван жсгъизмач. Ч1алахъ хъухъ, — ван къвсзва урус ч1алалди.

Элкъвена килигайт1а къуд касди урус ч1алалди ихтилатар ийизва.

— Эй, я дуст, вун квсхъ къекъвсзва? — лсзги ч1алалди хабар къуна Нурагъмсдавай исятда виряй экъсч!ай са трусик алаз к1валахзавай жсгыл итимди, Ракъини адан беден туракъ авунвай.

— Гьак! къекъвезвайди я. Тамашзава.

— Инженер яз тахъуй гьа?

— Ваъ.

— Белки ваз керпичар ат1удай итимар к1анзават1а. Ингье! Ада къилин ишарадалди патав акъвазнавай къуд кас къалурна. "Керпичар гьик1 хъайит1ани герск къведа. Гъилс гъатайбур ахъайна к1андач".

Нурагъмсд абурув мукъва хъана, салам гана, гылср яна.

— Дуъз лагъайт1а, заз к1валср ягъай лацу къванцикай эцигиз к1анзава: гьукуматди куъмск гудайла вучиз эцигдач? Ят1ани са вад агъзур керпич лазим жеда: малариз цур, демск эцигда. Ихтилат урус ч1алалди кыле физва. Таниш хъана. Абур Чарода райондай куъмекдиз атанвай аварар тир. Абурукай ч!ехиди — са влелл цуьк алай, яхун, ц!велин къилериз рех янавай итим Хиноб хуьряй я.

— Зи т1вар Курамегъамед я, — лагъана ада. — Им зи стха я, т1варни Ибрагъм я. — Ибрагъм адалай хейлин жегъйл тир.

— Имни, — Курамегъамеда чурудиз расу ч1ар акъатнавай, цавун ранг алай вилсра сабурулувал авай итим къалурна, — чи райондин Магар хуьряй тир зи т1варун стха,я.

— Курамегъамед яни?

— Эхъ.

— Ак] ят1а къве Курамегъамед ава ман?

— Эхъ, — явашдиз хъверна ч1ехида. — Анжах зун Гъажисв, ам Агъмедов я.

Агъмедов боксердиз ушар тир.

Са трусик алаз к1валахзавайди п!ап!рус ч!угуна вириз гъахъ хъууна. Нурагъмеда Гъажиев Курамегъамед вичин к1валер эцигун -лазим тир чкадал тухвана.

— Чина*и къвез ккжзайбур гзаф авай, — ихтилатзава вилсл цуьк алай Курамегъамеда. — Амма гьик1 ят1а тийижиз, атанач.

— Ша лагъ, — виридаз к1валах жагъида. Кагъаз кхъихъ.

— Телеграмма яда.

— Мадни хъеан.

Уст1арди керпичарни чпи ат1уда, к1валерни эцигда, шиферни яда лагъана Нурагъмедаз хиве къуна.

Уст1ардиз керпичар ат!удай чка къалурна, гылс-туп1а экъурдай т1имил пулни вугана, Нурагъмсд мад школа эцигзавай чкадал хтана. Къс анал гзаф дериндиз хандак1ар ат!ана куьтягъзавай. Хандак1риз вегъин патал чпй са шумуд тонн къведай цементдин блокар, ва 160 агъзур селикатдин лацу керпичар, 40 тонн цемент хкана гъазурнавай. А

патал хъипи къумадин ва киреждин к1унт!ар хкаж хъанвай. Вири гъазур я. К1анзавайди хандак1ар ат1ана куьтягъун тир. Пака сифте яз хандак1диз къван вегъедайвал я. Рик1ик шадвал кваз, жележегдикай хиялар ийиз Нурагъмсд сейрдиз экъеч1на. Рагъ дагъларал эвич1навай. Йикъан чимивал къенвай, гъава серии хъанвай.

Хуьруьн къилихъ куьгънс вахтара дяведин сенгер яз эцигнавай скс к1унт! галай. Анлай вири хуьр капан юкъвал алаиди хъиз аквазваи. Школа эцигзавай чкадилай, гардан яргъи жираф хъиз, подъемный кранди к1уф цавуз хкажнавай. Виринра к1валах ргазва, вири гьерекатдаава.

Хуьруьн юкъвай фснвай къуркъушумдин ранг алай гьаркъуьлент хътин асфальт канвай рекъе гъич са декыкъадани сксин туш. Белиждин, Арабтинкадин, Дсрбентдин станцийрилай парцив ац1ана хкъезвай машинар инлай ц1ийиз эцигзавай хуьрериз хъфизва. Трассада акъван гьерекатава хъи, къурхулувал квачиз рскъелай эляч!из хъун мумкин туш. Хуьрелай агъадай дуъз талаяр, генани анихъай мегъуьн тамун къацу зулар, Белиждин консервиардай заводдин дараматар, вили Каспий, кефердихъ хъиз, жегъйл хъхъанвай Дербент аквазва. К1унт1алай кефердихъ, шегъре рекъивай са километрдин мензилда, дуъз гегъенш т!улал къвед лагъай ц1ийи хуьр эцигзавай чка, харайриз янавай керпичар, къванер, инлай-анлай т1имил хкаж хъанвай цлар аквазва. Къибледихъ, агъада, ва Рагъак1идай патахъ лап Гуьргенчайдив агакъна дуъз дугун эк1я хъанва. Ана агъзур гектардин чилера жегъйл емиш багъларин жергеяр, парадда акъвазнавай солдатар хъиз аквазваи. "Са вахтара тамун зул хътин мублагъ и чилера вст1ерини гъуьлягъри агъавал ийизвай. Вун садра анрив гила гвай "дамахдиз килиг!.." Багъларин вини кыле са шумуд йис идалай вилик куьч хъайи Советское т1вар алай еке ц1ийи хуьр эк1я хъанва. Хуьруьн гегъенш, яргъи куьчяр, абурун къерехрав ак1урнавай шемер хътин дуъз, шиш къавахар и к1унт1алай лап хъеандиз аквазваи. Муьжуд-ц1уд йис идалай вилик дагъдин къве райондай иниз са шумуд хуьр куьчарнай. Им гъакъикъи дуствилин хуьр тир. Анин смишринни салан майвайрин совхоз районда экономикадин рекъяй вилик фенвай к1вснк1всчи маишатрикай я.

"Ам чи пакадин югъ я, — фикирзавай хайи хуьруьхъ чин олкъуьр хъувур директорди. — Чазни школа жеда! Къуй, къе хуьре яд, эквер авач. Амма вахт къведа, абур вири жеда. А вахтни ярг-ьал алач... Амма гъайиф хъи, са кар хъеанзавач. Къуд виш майишат авай чи- ц1ийи совхоздихъ ишлемиш жедай чилср т1имил ава. Эгер а гъа талаяр ва са шумуд колхозди пайи-паяр авунвай чилср вахканайт!а, гьикъван хъеан жедай, а? — суал гузва ада са низ ят1ани. И суалдизни ада вичи жаваб гузва:

"Акъваз Нурагъмед, вуна тади ийимир, тадивилик ц1ай акатрай. Исятда къилин везифа к1валер эцигун я. Ахпаа вуна лугъузвайбурни-жеда".

Хиялрик кваз югъни мич!и хъана. Яргъарай элсктрикдин эквер хуьурезва. "Им чи пакадин югъ я", — лугъузва ада гъеле секин тахъанвай хуьруьз хуьквезвай рскъе.

Пакаман нсхирдал малар гваз фсйн Бсгихади Курум хуьруьн папариз "муштулук" гана.

— Къс нисиниз, папар, рагъ къада.

— Ваз вуч чида? — хабар къуна тажуб хъайи Нуркъатуна. — Ахвар акунани?

— Ву! Я руш, Алиомара лугъузвай.

— Късй вах Бсгиха, вунани вуч хъайитлани лугъуда ман. Дс Алиомараз рагъ къадай югъ чир жсдани? — жузуна гьилс малар ягъиз къачур тлвал авай са дишсгьлиди.

Бсгихадин гьслс чуьхуьн тавунвай чина, туьрсз хуькуьрай никле хъиз, биришар гъатнавай. Мичли вили перомдикай шалвардин къацукиср, късцлил кlвачер тунвай иски, къацкш калушар хкатна аквазвай.

— Аллагъдин къуд калам заз къалум хъуй лугъузва. За къин къадани?

Бсгихади гьслсмада къин къадайди тушир. Дишегьлиирин шаклувал квяхъна.

— Ава жсди, ава жеди, — лагъана сада.

— Я раб хийирдихъ къванни ятlа? — хабар къуна масада.

Бсгихади къил чилс туна, ял къуна: гъихътин жаваб гайитlа хъсан я лугъуз ада фикирзавай. Амма дишсгьлийри и кар масакlа къатlана.

— За късз вуч лугъун. Куьнни, са 10 манат садакъа акъудна, зун хъиз, алад ман. Куь късйибур чилик квачни? Късвай и дуьньядал са гунагъ хъаначни?

— Вичи къабулрай.

— Са яман юкъуз вилик акъваздайди хъурай, — лугъуз дишсгьлийр гъарнихъ чкlана. Абуру Алиомараз виликамаз рагъ къаз чир хъунал тажубвал ийизвай...

Рагъ къада лагъай ван Мурадагъадиз са варз виликамаз хъанвай. Къс пакамахъ нехирдилай паб хтайла ада Бсгихади авур ихтилат ахъайна. Мурадагъа хъуьрсна. Папаз хъслатана:

— Атана къуьзуьни хъана, вуна гилани диндин ктабрихъ инанмишвал ийизвач ман.

— Я ахмакъ, — лагъана эхир Мурадагъади, адакай газстри гъи чlавуз хабар ганва!

Паб шаклу яз терсвилсди гъуьлуьз килигна.

— Чlалахъ жсзвачтlа, школадай хтайла рушавай хабар яхъ. Ада рагъ къурла рскъиниз килигда лугъуз са пад чlулаварнавай гуьзгуьни тухванвачни?

Ада мад чуькъни авунач. Мурадагъа цлан сятдиз килигна.

— Са сятдилай хъиз рагъ къаз башламишда, — лагъана ада кlвачел къарагъиз, — зун са герснда куьчедиз экъсчlада.

Куьчсда адал къуншидин паб гьалгна. Адак тади квай. И кар къатlай Мурадагъади хабар къуна:

— Я Нуркъатун, хийирдиз хъурай, вак вуч тади ква?

Ада хиве къуна:

— Рагъ къазвалда къе. Зун килигиз таз Алиомаран къилив физва.

— Пул гъикъванди гва?

— Валлагъ, гзаф гъатнач, са вад манат я, — регъуьвалзава Нуркъатуна.

— Гъадалай за дуьз лагъайтlа, садакъа заз гудай вал хъуйни?

— Жедани, е?

— Ви пулни ваз амуькрай. За лагъай гафар ада талгъайтlа, и яб атlутl. Яб цс. Чилер зурзун, рагъ къун — ибур аллагъдиз аси хъанвай инсанриз къалурзавай аламатар я. Къве йисалай цаварай -къванер къвада, эхирзаман алуькъа... Ви рикl, Нуркъатуна, секинзавач. На лугъузва: "...яраб зи эхир гъикl жедатlа?" Жегъил вахтундани ваз са экв, жегъилвал акунач. На гзаф вилин накъвар авадарна. Мукъвара мад ви рикlиз тlарвилер хъана. Ви гьал исятдани хъсанзавач. Ваз гъурбат къисмет жеда, лугъузва. Четинвилср, гужар акъалтда вал. Амма эхир хъсан жеда ви. Иншаллагъ. На лугъузва: "Жегъил вахтунда заз аллагъди ганач. Гила ида заз вуч хъсанвал гуда?" Вун аллагъ рикlел алай дишегъли я, Нуркъатун, амма ара-бир вуна ам рикlелай алудзава. Акl ийимир, мусурманвилин шартlар къиле твах...

— Гъикl я, за дуьз лугъузвани? Де гила алад.

Нуркъатун Мурадагъадин гафари фикирлу авунвай: "Ада вири дуьз лугъузвай, е".

Пул гъиле гъат тавунмаз Алиомар адаз килигнач. Пул жибинда гъатайдалай къулухъ, късфи ачух хъайи ам къуръан ахъайна, килигиз башламишна. Яб гана, яб гана, эхир къарай къаз хъанач:

— Йоь, и гафар заз адани, лагъаначирни?

— Ни? — хъсл кваз хабар къуна Алиомара.

— Мурадагъади!

— Ам иблис я, фиргъаван я. Тубастагъфирулагъ, тфу вегъ шейтlандиз. Тфу-тфу! Алиомар кlвачел къарагъна. — Гила, Нуркъатун, ахлад. Рагъ къадай вахтни жезва, зун цаварихъ галаз рахаз фин.

Куьчедиз экъечlай Нуркъатун вичин гъилиз килигна: и гъиле пул авайди тир. Амачир. Садакъадай ганвай. Пузаррай къур акъатай ам ламралай аватайди хъиз хъанвай.

— Гъа за лагъайвал хъанани?

Элкъвсна килигайтlа, Мурадагъа я. Нуркъатунан къил хуруз аватна.

— Валлагъ, гена вуна дуьз лагъанай. Дуьз лагъ, Мурадагъа, ваз зи рикlйй физвай хиялар гъикl чир хъанай?

Мурадагъа хъуьрена:

— Абур исятда, хуьр арандиз куьч жезвайла, гъар садан рикlйй физвай хиялар я, я бейниван. Пул гана кlандачир.

— Пул таганмаз, чlулав ягъайди, килигзавачир эхир! Чара хъанач.

— Къуй им ваз таре хъурай.

Нуркъатун хъфена. Мурадагъани кимихъ фена. И арада ракъинин нурар зайиф жез башламишна. Школадин гъаятда, палаткадин патав

Нурагъмса ракъинал гъил туьк!уьриз аялриз са вуч ят!ани лугъузвайди кимелай аквазвай. Аялар ч!улав гуьзгуьдин к!усарай килигзавай.

— Рагъ къазва!

— Рагъ къазва! — гъарай акъатна къаварилай.

К'бвез-къвез мич!и жезвай.

— Я аллагъ! Я аллагъ — гъилер цавуз хкажна Бегихади къавун ч!ередилай цавариз ялвар ийизвай.

— Аялар! — лугъузва Нурагъмса. — Рагъ ва варз къун т!ебиатдин законрин бинсдаллаз, вичин "расписанисдалди" къилс физвай кар я. И вахтунда чилинни ракъинин арада варз гъатзава...

Югъ акъван мич!и хъана хъи, на лугъуд йикъан рагъданда хъанвай.

— Ат!ангъе са гъсд.

— Гъинва?!

— Ат!ангъемуча!

— Заз мад сад аквазва!

Нурагъмеда суьгъбст давамарзава. Аялрини вилср мич!и цавара аваз адаз яб гузва.

— Са вахт къведа, аялар, инсанди лап яргъал тир гъетсриз ва планстайриз лув гуда. Низ чида, белки абурун арада куьнни жсдачт!а?

Муаллимди ихтилат ак! туьк!уьрнава хъи, аялрин руьгъ ирид цавариз хкаж жсзва.

СИФТЕ КЪВАН

Югъ малум хъанмаз Къслсн къслсдал алай ц!ийи хуьр к!вачел акъалтнавай. Сятдин ругудаз школа эцигзавайбур — Ксфсрпатан Осетиядин эцигунрин трстдин рабочияр, бригадир Тох, яхун, къумрал прораб Хамицасв, участокдин начальник, ац!ай къакъан буйдин расу Дзиов Заур кспидив эгеч!из гъазур хъанвай. Путсвкаяр аиДурна шоферар: Майрам, Теймураз, Агъмед машинриз хкаж хъана.

Къе къет!ен югъ тир-. Къе школадин хандак!диз сифте къван вегъезвай! Гъавилай в при да к шадвал квай.

Машинрин десте руг къилеллаз ракъун рскъин станциядихъ рекъе гъатна.

— Гъерската, зи картар! Квсз вири Дагъустан килигзава! — гъарайзава къулухъай Дзиов Заура плузаррал хъвералаз.

Рабочийри эхиримжи гъазурвилср аквазва. Халис опортсмендин гъаркъуь юрфар авай, ракъини канвай бригадир Тоха рабочийриз тапшуругъ гузва. Дзиовни Хамицасв мад сеферда чертежриз килиг хъийизва.

Анихъай Нурагъмса ва хуьруьн агъалийрикай са шумуд кас атана. Гуьгъуьналлаз редакциядин векиларни атана акъатна. Гъилер къаз сада-сада салам гана. Эксковаторщик Халидова вичин "аждагъа" дерин хандакТривай яргъаз акъудна. Автопагрузкадал цементдин къаришма

гъана. Вири гъазур хъанвай. Амма вучиз иглешзава? Вуч вилив хуьзва? И арада геж жез кич!ела тади квайди хъиз Каспийдикай ц!ун т!сгъер хътин элквей рагъ хкеч!на. на лугъуди адазни хуьре сифте эцигзавай и марифатдин дараматдин хандак!риз сифте къван вегъина иштирак ийиз к!анзавай.

— Сенфиз Ташкентда мад залзалаяр хъана, — хабар гана Галуева. — Приемникдай яб гана чна.

— Эхъ, стха, вучиз ят!ани Ташкент секин жезвач.

— Аниз килигайла, чибур суварар я хъи!

— Ташкентдиз чунни ракъурна к!андай.

— Школа куьтягъна фида ман.

— Гадаяр! — Заур Константиновича гъил хкажна. — Гъазур хуьхъ!

Рабочийрик гъерекат акатна. Димитрий Мерцалован "К-64" маркадин крандин къармахри са шумуд тонн заланвал къведай цементдин блок къуна хандак!дилай виниз цавуз хкажна акъвазарна.

— Авуд! — команда гузва Тоха.

— Авуд! — гъарайзава Василий Степановича. Амма машин са вичин иесидиз муьт!уьгъ яз, адан команда гуьзлемишиз акъвазнавай. Мерцалов хуьрзва. Дзиоваз хъсл къвезва. Ада крандин патав чукурзава.

— Вучиз авудзавач?

Фотокорреспондент объектив туьк!уьрна акъвазнава:

— Вуч хъана? Теспача жсзва амни.

Заур, хъсл кваз Мерцаловаз са вуч ят!ани лагъана, ахпа къерех хъана.

— И чкадин иеси вуж ят!а, вилик экъеч!. Жерме гурай! Тахъайт!а къван авуддач! — машиндин кабинадай гъарайзава хуьрезвай Димитрия. Бубайрин аадстар я, абур хвена к!анда.

Ц!ийи школадиз гъеле директор авачир. К!ват!хъанвайбур сад-садаз килигиз акъвазна. "Вучда" Айибда гъа! Лугъуда хъи, чахъ рик! авач, жигеравач".

— Зун я иеси, лагъ ви мурад-метлеб, — къет!енвилелди жузуна вилик хъайи Нурагъмеда.

— Ят!а жерме и блокдал эциг. Адан заланвили блок хандак!диз авудда, — хуьрезва крановщик.

— Ма! — лагъана Нурагъмеда блокдал пул эцигна.

— Пис туш! — гъарайна Димитрий Степановича. Вахчу Нурагъмед, пул. Адахъ чаз, директор, няниз т!уьн-хъун гъазура. — Гида блок вич-внчелай хандак!диз гъик! аватдат!а аку! — лагъана Мерцалов кабинадай къил акъудна Заурахъ элкъвена:

— Багъишламиша, юлдаш начальник, исятда вири гъа ваз к!андайвал жеда!

— Къайгъу авач, Димитрий Степанович, и кардай пака вуна гъихътин выговор къачудат!а аку.

— Анжах шашликдилай гуьгъуьниз це, начальник! Къабулда!

Залан цементдин блок яваш-явашдиз хандак!диз аватзава. Фотографди вичин к!валах ийизва.

Сифте къванци мягкъсмдиз вичин чка къуна.

— Урра!!!

— Мягкъсмди хъурай!

— Агъзур йисаринди хъурай!

— Къс хандак!диз сифте къван авудна лагъана днсвникда кхъихъ, — буйругъ гузва Дзюова Хамицасваз.

"ТИНГ

Са гафуналди, Алиомараз шад жсдай к!валахар, эгер рик!сл кап эцигна хивс къурт!а, гзаф авай. Дуъз лагъайт!а дин, садакъа гун рикклай фенвай бязибур чилср залзала хъайила адан патав хтанай. Рагъ къурлани адал къил ч!угваз атанвайбур кими хъаначир. Амма гила кич! алатна. 1Д!ийи чкадал чпиз ацукъдай муг ийиз чалишмиш яз къил чухвадай мажал авачир дагъвийрин рик!елай ам мад фенвай.

Къе Курумдани гзаф чимида. Амай сагъ к!валсрни чук!ур хъувуна, хкатай къван к!арас Къслсн къелсдал тухванвай хуър саки харап!айриз элкъвенвай. Хуърс ван-есс авачиз сскин я. Куььнс миск!идин — гилан клубдин айвандин сериндик, хурук лаш кутуна тек яз ацукънавай Алиомарни харап!айрал алай т!иб хъиз есфил тир.

Мурадагъа ва муаллим хъаначирт!а исятда Алиомаран жибинда вскърскъардай яру чарар жедайди тир. "Чпин нуьерст аллагъди ат!уй, абуру фитне-гъибст авуна зи пул ат!ана, на лугъуди им абурун бубадин жибиндай я... Гена са суд-дуван тахъана алатайди аллагъдиз шукур. Пуд агъзур манатни т!имил туш. Великдай тирт!а, валлагъ, чат кспскни гудайди тушир. И рекъай гъкуматдиз аферин..."

Алиомара гъисабзавай и пуд агъзур, гъелбетда. куьгъне пулуналди тир. Нурагъмеда госстрахдин инспекторди законсуз Алиомараз са акъван залзаладин зарар тахъанвай к!валсрин пул артух гузвайдакай хабар гайила, прокурорди и кар ахтармишна. Алиомаразни Шарабоваз туп!ар юзурна ва Алиомараз 1000 манатдин чкадал вичиз къвезвай 300 манат пул гуналди шулугъ куьтягъна.

Ирид виш манат ("Ирид агъзур!") сивяй аватай хъиз хъайи Алиомара гилани адан гъайиф ч!угвазвай.

"... Яткъши виридалайни зи гъал хъеан я. Фидайбур фирай. Къве гададизни ц!ийи хуьре к!валер жезва. Къве к!валерихъ къве усадбани. Им сад. К!валсрни ина заз. Усадбани ина заз. Им къвед. Лапагар! Калер! Амай дана-мана. Бул вскъин уьруьшар кас авачиз баябан яз вири зи ихтиярда гъатда. Са гафуналди, ваз ккшзамай къванбур хуьх!.. К!валср куьтягъ хъайила гадаяр къведни Несбитдагъдиз хъфида, <усарни к!валс гамар храз ацукъда. Гадайри ана, сусари к!валс къазанмишда... Имни ик!.. Са пуд вацра эхъ-ун ийиз вахт акъудна, ахпа зунни къари пенейдиз. Ахпа..."

Алиомара регъятдиз нефес акъадарна. Зсгъсм тирт!ани хуш фикирри ам шадарзавай. Амма гъасятда адан ч!улав теспягар хътин гъвсч!и

вилерин нур зайиф хъана. Фицакъра ам... Къелен къеледал к!валер эцигнавай гадайрал къил ч!угваз фенвай... Тажубдин к!валахар къиле физвай ц!ийи хуьрс! Алиомар ц!ийи хуьруьн ц!ийи адстрал, къайдайрал аламаттир. Куьне ам квел мягтсл хъана лугъузва?

Базардин югъ тир. Хуьрс пуд мехъер авай. "Им гъик! жсдай кар я? Виликдай ик! тушир, нубатралди мехъерар ийидай. Ак! тахъайт!а гъурметсузвилср жсдай. Амма гила вад жемятди пуд мехъерал алт!ушна нез-хъвазва, шадвилерзава, амма садани гъич кефи хадай гаф къванни лугъузвач..."

Виликдай вад хуьруьн жемят гагъ-гагъ дагълар патал дявейриз акъатдай, хуьр-хуьрел, жемят-жемятдал тур-тфенг гваз фидай. А ч!авуз шумуд гунагъсуздин к!валср ч!ур хъанай. Амма гила? Дяве вучтинди я? На лугъуди вири са бубадин вследар я, са жемят я. Гила зиди-види амач — чиди я. Мидявилср амач, ч!схи буба яна къейидан хтул къе мидядан мелел физва. Агъ девирар, девирар...

Алиомар шадни я, пашманни. Шад я, вучиз лагъайт!а шадвал тавуна жедач — гъикъван гентвилер, мергъамствилер, архайинвилер хъанва гила. Пашман авиляй я хъи, куьгъне вахтарихъ галаз адан, Алиомаран уьмуьрни физвай. "Яшайиш хъеан хъана ксф ч!угвадай йикъар алукъайла, къуьзуь жезва ман" — гъайиф ч!угвадай къуьзуьда. Амма вучда? Гъайиф хъи, феи уьмуьр бурж хъиз, вахчуз жедач.

ЯХШИЖОНАХЪ ГАЛАЗ СУЬГЪВЕТ

Жегъил ч!авуз Нурагъмед шикилар ягъунал рик! алайди тир. Институтда кклдайла ада жегъил художникрин кружокдани иштирак ийиз хъанай.

— Зегъмет ч!угу, гада зегъмет ч!угу, — лугъудай руководителди ада ч!угур шикилриз килигайла, — вун яц хкатдайа жунгав я. Зегъмет галачиз художник жедач.

Амма кефсуз хъуни Нурагъмед кружокдикай хкеч!униз мажбурна. Ахпа ада фотоаппарат къачуна. Республикадин жегъилрин газетдиз Нурагъмеда ягъай шикилар мукъвал-мукъвал акъатдай. Институт куьтягъайла адаз редакцияда акъвазун теклифнай. Гада рази хъанач, хуьруйз хтана. Фотоаппаратни бакара къвез амуькънач. Ингъс, гила ада мад аппарат гъиле къун хъувунва. Папаз и кар хуш хъанач. Къилиз рех янавай итимдиз им ярашугъ авай к!валах яни е?

— Къуюдай яд акъуддайла, ам эгъуьнайди рик!ел хкваш, — айгъамдалди жаваб тана гъуьлуь.

— Ам гъик! лагъай ч!ал я гъа?!

— Ибур, — лагъана ада, — къет!ен йикъар я. Совстрин вири халкъарин скс куьмскдалди куьруь са вахтунда ц!ийи хуьрер, шегъерар арадиз къвезва! И куьмек гайибур рик!слай ракъурун лазим туш, вучиз лагъай т!а хъеанвал рик!елай фин айиб я, ам чаз, дагъвийриз,

кутугнавач. Гъавилъй за исятда, чи халкъарин дуствиликай, уьткъемвиликай гъиле-гъил амаз делилар к1ват1зава, шикилар язава. Иисар къвез алатда. Ахпа абур лампа гваз къскъвейт1ани жагъидач. Ахпа геж жеда. Школьникар Ватан к1ан хъунин, интернационализмдин руьгдаллаз тербияламишунин кардй мегер ибурулай хъсан материал жагъидани! Цийи школада за "Халкъарин дуствилини п1ип1" тешкилда.

Аялар каникулриз ахъагъайла Нурагъмед цДийи школа эцигнавайбуруз куьмекар гуз фенвай. Киш юкьуз, нисинлай алатайла, ам цийи хуьр эцигиз куьмекдиз атанвай военный частуниз фидайвал хъана: ада солдатриз "Куьне къуллугъ ийизвай чка" темадай лекция к1елун лазим тир. И кардин гъакъиндай фицакъра адани полковник Богачсва меслятар авунай.

Военный часть бинеламиш хъанвай емиш багъдиз гъахъайла, адаз хатрут тарак ацукънавай солдатар акуна. Нурагъмеда абуруз салам гана. Солдатри салам къуна ва азербайжан ч1алалди адаз чпин патав атун теклифна.

— Мен азербайжан дил билирам, — жаваб гана ада гадайрив агатиз, — Аз-аз билирам.

— Чух яхши. Гел! — хъуьрезва гадаяр к1вачел къарагъиз, Нурагъмеда гадайриз гъилер яна. Ацукъна. Ахпа урус ч1алалди гъинай я, гъи миллет я лагъана абурувай хабар къуна.

— Чун Уьзбекистандай я, — пластмассадин вили, яру ч1унарикай ч1ул хразвай дак1ур хъуьхъвер авай, къумрал як1арин младший сержантди виридан патахъай жаваб гана. — Зун Ташкентдай я, амайбурни гъарнай сад.

Садан къужахда "Спидола" авай. Анай явашдиз мили музыка язава: солдатри уьзбекрин авазрихъ, хайи чилин милайим сесерихъ яб акалзавай.

Ч1ул хразвай къумралди (адан т1вар ахпа чир хъайивал, Яхшижон тир) ихтилатаравунал рик1 алай гада я.

— Пуд вацралай чун к1валериз хъфида, — лагъана ада, — ахпа (ада са гъвеч1и акъвазна гзаф милайимдиз явашдиз алава хъувуна), ахпа... мехъерар ийида. И ч1ул за мехъерриз юкьва твада. — Яхшижона к1анивилелди ч1улунилай кап аладарзава, адаз туьмер ийизва. Нурагъмеда фикирна: "Белки и арада гададин вилерикай к1ани руц карагъа жеди".

— Квез ватандай вуч кхъизва?

— Зи адахлуди кхъизвай: залзалади чазни бегъем зиянар ганалда. Чи Ташкент! Белки и дуьньяда мад ам хътин гуьзел шегъср авач жеди. Ваз ам акурди яни? — жузуна ада гъиле авай к1валах акъвазарна.

— Ваъ.

— Ак1 ят1а ваз зат1ни акунач хъи. Тушни, гадаяр?

Гадайри-солдатри къил элягъзава. "Низ вичин руг, вичин к1вал — уба виридалайни гуьрчег чка туш?" фикирзава Нурагъмеда, — "вични эгер ана к1ани рушни аваз хъайила".

— К1вале вуж ава?

— Диде, буба, са вах, садни гъуьлуьк квайди. Зун авай са гада я. Дахди фабрикада к1валахзава. Чилср зурзайла текъена къакъатналда. Исятда больницада ава-чарче кхъенвай.

— Бес куьнс ватандиз ахъаюн патал вучиз т1алабунар ийизвач? Белки ахъайин. Анани куь куьмек герек я эхир.

— Имни чи ватан тушни? — жаваб гузва ч1улуни муькуь къил къунвай "вилер хъуьрезвай" сержантди.

— Дуьз лугъзва.

— Ина чна квез, лезгийриз, к1валер эцигзава. Ана, белки, лезгийри чазни к1валер эцигзава жеди. Тушни? — хабар къазва Яхшижона. — Аникай чун архайин я. Чаз инани пис туш. Халкъ чахъ галаз гзаф гъуьрметлу я. Чи гадайризни аферин — намуслувилелди к1валахзава. Вахтни акъван амач эхир. — Гъилер акъваз тийиз ч1ул храз ада хушвилелди, чпин нагъват гваз урус ч1алалди ихтилатар ийизва.

Рагъ дагъларихъ чуьнуьх жез-тежезвай вахт тир. Гъава серири хъанвай.

Солдатрин мст1сраллай приемникдай мадни хуш сес акъатна. Нурагъмедаз и аваз танишди тир.

— Дурияди мани язава, — лагъана солдатрикай сада. — Чаз бегенмиш я.

Нурагъмеда абуруз манидин мстлеб ахъайзава.

— Мад нин манияр хуш я квез?

— Рагъиматан есс назикди, гуьзелди я. Муиди, Хава Аллагъвердиевади чи рик1ер шадарзава.

— Шаиррикай вуж чида квез?

— Расул Гъамзатов, — лагъана пудани са сивяй хъиз.

Нурагъмеда солдатрин рик1 алай манияр кхъена ва абур гун патал Даградиодиз кхъида лагъана хиве къуна.

— Няниз, гадаяр, за квез Дагъустандин литсратурадикай, искусстводикай лекция к1елда. Гъик1 я? Солдатри ш ад вал авуна.

— Фицакъра комсомолдин сад лагъай секретарь Максим атанвай. Куь райондикай ада чаз гзаф интересний лекция к1елна.

■ — Мукъвара чи школьникри квез хъсан концерт гудайвал я, — лагъана Нурагъмеда.

— Ик1 чакай лап дагъустанвияр жеда хъи, — хъуьрезва гадаяр, — к1анзамайди са лезги руш я.

— Рушар чахъ бул я. Ювалсрни куьне эцигзава.

Лагерь алай чкадилай зенг яна.

— Им чаз я! — солдатар тадиз к1вачел акъалтна. — Гъелелиг, сагъул!

Солдатри палаткаяр алай патахъ чукурна.

Яхшижонахъ ва адан дустарихъ галаз авур суьгъбстри Нурагъмедаз акъван таъсир авунвай хъи, лекция к1елдайла ада вичинни солдатрин арада фейи ихтилатрикай суьгъбет авуна. Гуьгъуьнилай адакай Нурагъмеда райондин газетдиз макъалани кхъенай.

21-май. Чна Орджоникидзеда 9 мертсбадин яшайишдин к1валер эцигзавай. Ювалахдал фснмаз заз трстдай эверзавайди хабар гана. "Яраб заз вучиз эверзавайт!а? Яраб закай акур са ч1уру кар ават!а?" фикирар ийиз, рик! кирк1ирдал алаз зун начальникдин кабинетдиз гьахьна. Кабинетда Дзиовни авай. Адан чин ч1уру тир. Зак мадни тайинсуз къалабулук акатна.

— Вун Дагъустандиз фена к1анда, — лагъана начальникди.

— Вучиз?

— Вуч я, ваз хабар авачни? Газетар к1елзавачни?

— Клелзава, — мурмур авуна за. — Амма... Дагъустандани чилер залзала хъайиди заз чизвай, амма вучиз чун Ташкентдиз ракъур тавуна, аниз ракъурзава?

— Пуд вацра я гъа! — т1уб хкажна начальникдм. Акъван регъятдиз ада лугъузвай хъи! Амма гъа и йикъара зи хзанда еке вакъйа кыиле физвай — за папа хва хун гуьзлемишзавай.

— Заур Константиновича вич гуьгъуьллувилелди фида лугъуз арза ганва, — лагъана начальник Дзиоваз килигна. Амма заз Зауран гъамиша ачух чинай и сефсрда гуьгъуьллувал аквазвачир.

— Эхъ, эхъ, — Заура кыл эяна.

— Ят1а зунни фида ман, — ик1 лугъунилай гъейри заз маса гаф амукънач. Вуч лугъудай къван? Чи пеше гъахътинди я ман: гъина исятда герск ят1а, гъаниз фена к1анзава.

— Бес чна эцигзавай к1валер гъик1 жеда? — хабар къуна за.

— Абур куьн хкведалди амукъда. Хтайла куьтягъ. Де, Вася, гъазурвал аку, пакамаз рекъе гъат, — хъуьтуьл хъайи начальникди къарагъна заз хушвилелди гъил яна, — хъсан сефср хъуй! Зун экъеч1на, амма Заур геждалди адан патав гумукъна. Яраб абур квекай раханайт1а? Гъелбетда, эцигунрикай, к1све гъатай Дагъустандин халкъдин куьмек гуникай. Мад куькай рахада къван? Са гафуналди Дагъустандиз рекъе гъатна.

• 23-24-май. Ингъе Дагъустанни! Махачкъаладай чун школа эцигун лазим тир Къелен късле лугъудай арандин хуьруьз рекъе гъатна.

Вучиз ят1ани кефияр къумбар тир. Са ни ят1ани манидик кыл кутуна. Ахпа амайбуруни адахъ галаз зил къуна. Шад манидин ван гатфарин чуьллериз гурлу сес хъиз чк1извай:

Гъахълувилехъ нур гузвай
Гъереката уьткъем яз!
Кич1ебурни темпелар, Квахъ,
манийвал гумир чаз!..

Вад-ругуд йис идалай вилик иниз, виликра ятах алай мублагъ чилел дагъдай са хуьр куьч авунай. Абурни чун, осетинар хъиз, мусурманар я, амма саки вири дивдин куьгъне къанунрикай яргъаз хъанва.

Хуьруьнбуру чун гзаф хушвилелди къаршиламишна ва къунагълухна. Къве юкъуз вижеваз ял яна, къведра гъуьлел фена: инлай Каспий лап патав гва. Дербснтдин куьгъне къеледизни тамашна...

1-июнь. Къе Къелен къеледа къве еке вакъйа кылс фена. 1) Ина д1ийи совхоз тешкилун тесстикъ хъана, 2) къе чун, вири гъазурвилер ахкурдалай къулухъ, 192 аял гъакъдай са мертебадин лацу керпичдин школадин хандаклар эгъуьнив эгеч1на. К1валахдин югъ экв малум хъайидалай' мичли жедалди давамарзава. Ик1 тахъайт1а школа Г-сентябрдалди акъалтлариз жедач.

... Хандаклар эгъуьниз 13 югъ хъана. Абур эгъуьниз икъван йикъар хъайила, школа эцигна куьтягъ жедалди 12 варз к1анда хъи, лугъуз бязибуру чи к1валахдал шаклувал гъизва. Амма килигда чун. Чна, Хетагурован несилди, квез чи гъунар къалурда, дагъустанвиар!

26-июнь. Къе хандаклариз эхиримжи къван-блок вегъена. Хандаклардиз сифтс къван 13-июндиз вегъез башламишной. И няниз чаз хъсан кампанияни авунай..

Ракъини инсафсузвилелди кузва. Йифер гзаф зегъембур, гзаф залабур я. Ахварал физвач. Амма экуьнахъ фад гадаяр к1валахдиз гъилле гвачиз эгеч1зава... Школадихъ галаз хуьрни къвердавай гегъенш ва виниз хкаж жезва. Накъ чаз са мслек тсклиф авунай... Къе чун иниз атана вацралай алатнава. Амма завай са кыл ч1угъаз к1вализ хъфиз хъанвач. Рик1 к1валеава зи, амма вучда, чи пеше гъахътинди я ман.

... Заура чазни архайинвал гузвач, я ам вични архайин яз ацукънавач...

26-июнь. Къе силикатдин кирпичдикай цлар эцигиз башламишна. К1валах вилик физва. Афсрин гадайриз! Чими я, акъваз жезвач. Заура нисинин персривдиз ял ягъун артухарна. Тахъайт1а к1валахиз жезвач.' Ихътин чимивал мукъвал йисара гъич хъайиди туш лугъуда... Къе хъвадай яд чаз вахтунда агакъарнач. Базардин юкъуз столовойдин зеведиш райондиз фенвай. Хуьрек т1имил гъазурна, бес тахъай рабочиярни хъана. Къал къачурбур Заура секиарна. Айибдай карни авач — рскел алай чка хъуниз килигна столовойди гъар юкъуз 500 порция хуьрек гъазурзава. Акъван халкъ рекъера ава хъи, геж хъайи чибурузни ара-бир хуьрек амукъзавач. Късдлай къулухъ чи пай тадайвал хъана.

1-июль. К1валах йигин сришралди вилик физва. Лацу цлар винелди хкаж жезва. Къе корреспондентди к1венк1всчи уст!аррин-осстинвиар тир Мутаков Ростиславан, Колиев Аликан, Богаев Чсрменан, урус Андрей Лысенкодин, кабардинви Гуласв Заудинан, штукатур Скрипник Анатолиян, Гайдакова Раисадин ва Фсджевандин, Зауран ва Тохан шикилар яна.

8-июль. Цлар эцигна куьтягъ хъана! К1валахдин 16 юкъуз рабочийри школадин дарамат эцигна. Им пис нстижа туш. Устларар спортзал эцигунив эгеч1на. Гъа и вахтунда классар са къатда сувагъзава... Вири халкъ, райондин руководителар школа эцигзавай чи патав къезва, абур чалай рази яз хъфизва. Ида чак лувар кутазва. Эгер кирпичар агакъариз совхозди куьмек гайит1а, чна учебный корпус 20-августдиз акъалтларда.

15-июль. Накъ зун Орджоникидзсдай хтана. Варзни зуралай хъфей зун анжах са йифиз к1вале хъана элкъвсна хтана. За гуьзлсмишзавай кар — хва хъун — кылиз акъатна! Зи хва, за ина вун паталди зегъмст ч1угвазва...

Къе сувагъардайбурун, рак-даклар кутазвайбурун, гуьзгуьяр твадайбурун са дсте рабочияр атана.

20-август. Чна чи гаф кылиз акъудна. Амма спортзални котелная куьтягун патал ксрпичар герек я. Совхозами директорди гуя им вичиз талукъ кар туширди хъиз, чаз куьмск гузвач. Зауранни адан арада къайи рахунарни хъана. Хъсл акаатайла Заур къс Махачкъаладиз совхозрин трсстдиз фена. - ... Котслар хкана к!анзава, ширер ядайбуруз хабар ганва.

30-август. Муькуь юкъуз аялар тарсариз хъфида. Буюр, аялар, квез иДийи школадин ракларар ачух я... Тох, няниз жезвай межлисдизни килиг тавуна, тадиз экъсч1на хъфсна. Нурагъмед гзаф алахънат!ани Тох акъвазнач: "Чухсагъул! Эх жсзмач, хзандихъ, вил хъанва" — лагъана ада. Рагъ дагъларал эляч!на, гъава серии хъайила иДийи школадин коридорда чи сагълугъдай хъсан мсжлис къурмишна, дуствиликай тостар хжажна.., Ибур рик1елай тефидай декъикъяар я!

СА ЙИСНИИ АЛАТНАЧ...

Ц1ийи йис алуькдалди са шумуд югъ амай. Алуькзавай йис иллаки квет1снди, лишанлуди, Ч1схи Октябрдин 50 йис тамам жезвай йис тир. Дустариз тебрикдин телеграммаяр ва открыткаяр ракъурна хтай Нурагъмса, даклардив ацукъна вичиз хтанвай чарар к1елзавай. Ихътин чарар адаз гъамиша хъиз и есфердани къадалай виниз хтанвай.

Чарар к1слдайла гагъ-гагъ адан п1узаррал милли хъвер акъалтдай, хъвердай ва я ам фикирлу жадай,

Куьчедай эверай есс акъатна.

— Я муаллим! Я муаллим!

Нурагъмса даклардай къил туна:

— К1вализ ша т1ун, я Гъасан халу.

— Чухсагъул, Нурагъмед муаллим. Ма, ви кагъзар вахчу.

Абур сад Шамсудиналай, муькуьдини Василий Степановичалай Орджоникидзедай атанвайбур тир. Эхиримжи чарчи Нурагъмед иллаки шад авунай. "Ажеб хъана за адаз ц1ийи йис вахтундаа тсбрик авуна!" Хамицисва къхенвай;

"Цуьк акъатнавай Осетиядай рагъ аватнавай Дагъустандиз стхавилин чими, ялавлу саламар я зи патай, Зауран ва вири чи коллсктивдин патай ваз, амай муаллимриз, Мурадагъа халудиз, жемьтдиз виридаз...

Дагъустандай хтайла чун чи к1валахдив эгеч! хъувуна: аниз къведайла чна шегъердин юкъва, базардин патав, 144 к1валикай ибарат яз 9 мертебадин к1валср эцигзавай. 7 мертеба эцигайла куьна залзалая хъана, чун аниз атанвай. Гила чна а к1валср лацу къбанцин ске дараматар эцигна вахтундилай вилик куьтягънава. Орджоникидзедиз

атайла ам ваз аквада. Зун а кардал шад ва бахтлу я хъи, ц1ийи йисан йифиз 144 к1вале сифте яз эквер куьк!урда, 144 к1вале шадвал, хъвер, бахтлувал башламиш жада. И шадвилик, бахтлувилик чи пайни ква эхир.

Вуна лугъузва: "Дагъустан рик1ел къевезвани?" За ваз лугъун, чна муьквал-муьквал Дагъустан рик1ел хкизва. Вуна лугъумир хъи, чаз квехъ бедбахтвилср хъана к1анзава лагъана. Ваь! Къуй квехъ гележегда мад гъич садрани рик1из дакланвилср тахъурай. Къуй лифери ва чубарукри куь к1валерин ч1срейрик ва къаварик архайиндиз мукаравурай! Амма, лугъуз жеч, мад Дагъустандин халкъ т1ебиатдин бедбахтвилин дуьшуьцдик акаатайт1а, чи коллектив стхавилин куьмек гуз гъазур я...

За т1алабзава, эгер чи патяхъ атун хъайит1а, чазни мугъман хъухъ. Амма, килиг гъа, "Кавказ" т1вар алай гостиницадиз илифмир, заз хъел къведа. Тохакай хабар къурт1а ам-Осстинрин Геракл-вичин гъунарар къалуриз яргъал тир Сибирдин вацлар муьт1уьгъариз фенва. Заз чидач ам исятда гъина ават1а, амма зун адахъ ягъунва, адаз вичин гужлу гъилералди, хкетрик квай пагъливандиз хъиз вацлар акъвазриз, абур къулухъди рахкуриз к1анзава.

Мадн^ вахъ бахтар хъана клани Вася. Зи адрес: "Орджоникидзе, Н. Баучидзедин т1варунихъ галай куьче, 219,37-к1вал".

Нурагъмса еке гъевеслувилелди чар к1елна, амма "тух тахъай" ада чар къвед лагъай сеферда к1ел хъувуна. Бирдан адан, кылиз фикир яна: "Василий Стспановичан куьмекдалди Орджоникидзедин са школадин аялринни чи школьникрин дуствилин алакъяар кут!уна к!анда. Коста Хетагурованни Ст1ал Сулейманан хтулар къуй дустар хъурай... Муаллимрихъ галаз меслятна к!анда... ахпа гатуз чна абуроз чиниз мугъманвилиз теклифда ва чунни гъаниз фида..."

И фикирди ам мадни шад авуна. Адан рик1ел вичиз мад са кагъаз авайди хтана. "Килигин, ида вуч хабарар ават1а" лагъана Нурагъмса къвед лагъай конверт ачухна. Шамсудинани адаз ц1ийи тебрикар ракъурнавай. Шамсудина къхенвай.

"...А ваз акур валара куьур амач, дуст: чи хуьр виликандалай гуьрчег ва гегъенш хъанва. Садра жук» фикир це! Ставрополдай атай дустари чи хуьре эцигнава. Им зарафат туш! Хуьрс пуд мертебадин дарамат?! Вуна садра иниз фикир гузвани, е? Ахпа, Дагнсфтди 25 койка гъакъдай ц1ийи больница, Хасавюртдин эцигунардайбу-ру интернат эцигнава. Жемьтди лагъайт1а, саки вирида ц1ийи к1валер эцигнава. Хуьруьн са паюни къавариз шифер яна куьтягънава. Са гафуналди, ч!алахъ хъухъ, анжах са йисан вахтунда чна тамам ц1ийи хуьр эцигна куьтягънава. Мегер чалай, чи гъукуматди экс куьмек ганачирт1а, и к1валахаралакъдайни? Гъелбетда, ваь".

Дугъриданнн, фикирзава Нурагъмса, и куьмск лап ексди хъана. Залзала хъайидалай инихъ алатнавайди анжах ирид варз тир, амма гъикъван к1валахар авунвай! "Вун яргъаз вучиз фида. Нурагъмед, вуна садра жуван хуьрелай вил вегъ. Вири жемьтдиз яшайишдин ц1ийи к1валер эцигнавани? Школа, магазин эцигнавани? Эцигнава.? Медпункт ва

совхоздин конторар патал дараматар эцигна куьтягъзавани? Ава. Ваз мад вуч к!анзава?"

Нурагъмса риклин къеняй жмятдин уьмуьрда жезвай цийи дсгишвилсрал ске шадвал ва дамах ийизва. Ада алатай девирар ва къенин югъ гскъигзава. Адан риклс са шумуд югъ идалай вилик бригадир Шабанан ч!схи бубади авур ихтилат хтана: яхц!урни ц!уд-пудкъад йис идалай вилик къвс сеферда Куьре мсгьалда скс залзалаяр къилс фснай. А ч!авуз Яркла гзаф хуьрер бсгьсм барбат! хъанай, пачагъдин гьукуматди са куьмскни тагай дагъви лежберар к!вал-югъ эхцигтежс са шумуд йисара ажуз хъана амукънай...

ВУН ХВАШКАЛДИ, ЗИ ЦИЙИ ХУЬР!

Апрелдин чстин йикъарилай инихъ тамам ц!уд йис алатнава. Щуд йис! Тарихдин ц!уд декъикъа. Амма и ц!уд йисуз баябан чуьллера цийи хуьрер арадиз атана. Накъ акурвал къе аквазач: уьмуьр, гъамиша гьерскатда авай ВДц! хъиз, къаз тсжсз, ахмиш хиша виликди физва, хъсанвилехъ дсгис жсзва. И дегишвилсрал Нурагъмса риклин ашкъидай шадвалзава, дамахзава.

Инлай хайи хуьр капан юкъвал алайди хъиз аквазвай. Виликдай кздратикснрин кул-кусди, гюлягърини вет!сри агъавал авур Кьслсн къелсдал къс цийи Курум хуьр гегьенш, дуьз куьчсяр, фирягъ ва экуь тавханаяр, къацу багъларни бустанар галаз эк!я хъанвай Асфальт цанвай Щсгърс рскьин къвс пата ни къавуз шифер янавай рабочий рин яшайишдин К!валср хкаж хъанва. Абурун арадай, хкатна лацу гиме хъиз екс дара мат аквазва. Им хуьруьн юкъван школа я. Хуьр къвердавай ч!схи хъунивай аялрин къадарни гзаф жсзва, школадани дар. Гъавилай Нурагъмса школадин патав лацу къванцикай къвед лагъай дарамат эцигун патал ч!угур зегъмстар гъавая фенач. Школадин мукъув гъеле эцигна куьтягъ тахъанвай клубдин ва аялрин яслидин дараматарни аквазва. Хуьр лап уьзуьмлухрин къерехдив къван эк!я хъанва.

'Инлай, хуьруьн къилихъ галай клунт!алай, Нурагъмсаз гъар са магълс, гъар са к!вал лап вилик кваз аквазва. Пеле кап ак!урна хуьрелай агъадихъ галай уьзуьмлузрихъ килигна. Ци зулуз анра ракъинин кагърабайрин хъван бегъерар битмиш хъанвай. Абур пучвилер авачиз вахтунда к!ват!уник, гьелбетда, школьникрин ске пайни квай. И кардал директорди рик!ин къеняй шадвал ийизва. И ширин хиялриам яргъаризтухвана...

Са шумуд йис идалай вилик, гатуз Нурагъмса школадин аялар — туристар галаз Орджоникидседиз походдиз фснай. Абур чпин школа эцигай СМУ-дин эцигунардайбурун теклифдалди фенвайбур тир. Заур Константиновича, Василий Степановича, рабочийри Дагъустандин школьникар, куьгъне дустар хъиз екс хушвилелди къаршиламишна. Эцигунардайбурунни школьникрин дуствилин гуьруьшмиш хъунин митинг аялар патал риклелаи тефидайди хъана. Эцигунрин управленсдин начальник хъанвай Дзиов Заура аялриз алатай ц!уд

йисан девирда къиле тухвай ц!ийи эцигунрикай, чпин пешедин важиблубликай ихтилатна ва абуруз гъардаз клутани малла пишкешна.

Ахпа аялри дустари эцигай школада чпи гъик! к!слзават!а лагъана ва мадни хъсандиз клелда, общественный хийирлу клвалахар ийида лагъана гаф гана. Эхирдай абуру школадин дружинади почетный чтионервализ къабулнавай Дзиованни Хамицасван гарданра яру пгалстукар туна. Пакад юкъуз аялар чпин дустари эцигай цийи ■дворсцдиз фена, Орджоникидедин памятникдал таза цуьквер эцигна, музейриз фена, краеведческий музеира осетинрин баркаллу рухвайрин — Советрин Союздин 60 Игитдин ва 45 кас генералрин къегъалвилерихъ галаз таниш хъайила, ктабда ихътин гафар къхсна:

"Дагъустандин школьникри осетинриит къегъалрин игитвилел рикгин сидкъидай дамах.ива. Чна куь вилик метк'рал акъааша куьн хъиз чуппи виск'гьбур, хийи Ватайиду.ивафилубуржедалагъана къип късива..."

Пуд лагъай юкъуз Нурагъмса аялар Орджоникидединни Кирован т!варунихъ галай музейдиз тухвана, ана аялар Ксфсрпатан Кавказда революционный клвалахарикай лугъузвай документрихъ галаз таниш хъана ва Дагъустандинни Ксфсрпатан Осетиядин халкъарин дуствилин алакъайрикай бязи цлийи делилар к!ват!на.

Шсгъсрдин сад лагъай нумрадин юкъван школадин аялрихъ галаз гуьруьшмиш хъун гзаф интереснидаказ къиле фенай. Ахпа абуру секинсуз Терскдин къайи ятара эхъуьнаравуна...

Хайи хуьруьз хтайла аялри мпиз акур къван вири крафикай школьникриз суьгъбетна, абуру "Чи къуват-чи дуствиле ава", "Чи дустарин к!валахар" къил алаз къвс екс альбом туьк!урна.

Гъа ч!авалай инихъ цийи Курумдин школьникринни Осетиядин эцигунардайбурун ва Орджоникидедин аялрин алакъаяр къвердавай гегьенш жезва.

Бирдан ам хиялрикай хкатна. Килигайт!а пакамлай цифеди къунвай цав ачух жез башламишна. Рагъ кватна. Гъилс авай кепка къилел алук_!на ам мад къуд патаз ашукъ хъанвай вилералди килигна.

— Вун хвашкалди зи цийи хуьр — цийи уьмуьр! — лагъана ада къезил камаралди хайи хуьр галай патахъ гьерскатна.

И няниз совхоздин парткомдин заесданиедай экъсч!ай Нурагъмса контордин вилик аквазна. Хуьруьн ким хъанвай анал клап!ал-к!ап!ал механизаторар, уьзуьмчияр, майвачияр к!ват! хъанвай. Нурагъмса вил экъуьрна ва абурун ихтилатриз яб гуз башламишна. Анал куьгъне Курумдин эгъли дагъвиар аламачир. Цийи нссилди, жегъилри цийи ихтилатар ийизвай: Чилида ва арабрин уьлквейра авай ч!уру гъалари абурук къалабулух кутазвай ва дуьньядин маса уьлквейра т!ебигатди инсанриз гайи барбат!вилери абурун рик! т!арзавай...

Хуьруьн кимелай Алиомаранни Мурадагъадин зарафатрин, гъужетрин шад есс мад къвезмачир.

Хийрар къачуда лагъана са шумуд йисуз тек яз куьгъне Курумда акъвазай Алиомар эхирни цийи хуьруьз куьч хъана: залзаладивай тIсм гыз тахъай кIвалерни ацадарна.

— Завай мад хуьр-кIвал, жемят галачиз яшамиш жсдач, — лагъана ада.

Гена ина, цийи Курумда, Алиомараз пис хъанач, хъсан хъана.

— Я чан хва, бес хъсан жечни! Жуван хайи вследрикай тежедай мергъаматвилер гузва чаз яшамиш хъайи чи гьукуматди: гыф вацра завни къаридив варцел атана пенсия вахкузва. Мегер и хъеанвилер, генгвилер виликдай чаз акунайни? — ашукъ яз лугъузва куьзуь дагъвиди.

Дяведин йисара туькьуьл хабарар авай чантаа куьуневай почтальон Гъасан, пенсиядиз фенват!ани, кIвалахдивай акъвазнавачир. Хуьр къвердавай ч!ехи, Гъасан бубадин чантани яцIу жезвай. Хуьруьнбуруни адакай зарафатдай: "Миргини вичин еке крчарал, Гъасана вичин чантадал дамахзава". Ам йикъа садра хуьруьн кимел газстарни журналар, кагъазар ва пенсиядинни пособийрин квитанцияр гваз къведай. Кимин мишраб, межлисдин итим ва хъсан ихтилатчи устIар Мурадагъа мад инал хквезмачир. Хъсан цуьквер фад шуьткъуьда, хъсан инсанар фад рекьиде, лугъуда. Белки и мисалдик дерин мана-метлеб ква жеди. 1970-йисан 14-майдиз хъайи залзалади рспубликадин Ксфер патан хейлин районриз скс барбат!вилер, зиянар гъана. Советрин вири халкъар тIебиатдин бедбахтвилек акатнавай стха халкъдиз юлдашвили куьмек гуз къачсл акъалтна. А йикъара цийи Курумдай Зубутлдин агъалийриз куьмек гуз фидайвал хъана. Абурун жергеда нахушзавай Мурадагъани авай. Гъавилай паб, мукъва-къилияр ам финал рази тушир.

— Ваь, — лагъана ада къстIивилелди, — къс зи кIутагиз Зубутлдаи эверзава.

Гатфарихъ феи ам зулухъ элквейла, кефсуз хъана хтана. Духтуррин патав физ-хтана, амма вичикай масабуроз панагъ хъайи устIардиз садакайни чара хъанач ва ам шем хъиз йикъалай-къуз цразвай. Гъа и зулуз ам рагъметдиз фена. Амма ада инсанриз хъсан кIвалер, имаратар, муькъвер туна. Адан хуш къилихар, камаллу несигъатар, интересней гъадисаяр-махар жемятдин сивера ама. Хайи хуьрс колхоз тешкилайбурукай сад хъайи адан шикил школадин пионерин кIвалс хуьзма. "Эхъ, хъсан ксар къейиткши, абурун хъсан крарни гафар гъамиша халкъдин рикIера амукъда", — фикирна бирдан Мурадагъа рикIел хтай Нурагъмеда ва ам гугъуьл сефил яз кимслай хъфена. Ам хуьруьн майдандал Ватандин ЧIсхи дяведа чпин жегъил чанар къурбанд авур хуьруьнбуруз эцигнавай къакъан обслискадин патав акъваз хъана. Бирдан куькIвсI элсктрикдин эквери къуд пад ишигълаван авуна. Ада къуд патав вил экъуьрна. Хуьр экверин кIунчI хъиз аквазвай, шегърс рехъ гъич са декъикадани сскин тежез гъерскат авай. Уьмуьр акъвазнавачир, ам еке камаралди вилик физвай.

"Мегер и уьмуьр патал яшамиш хъунни са мурад тушни" — лагъана ам ишигълаван хъанвай школадиз гъахъна.

КЪАВАХ ТАРА ЦИПИЦI ЧIЕРЕ

Цав цифедин яцIу литини кIевирнавай зулун гьалчIай юкъуз, элегдай гьуьр ядайди хъиз, куьлуьз марф къвазвай. Куьчса вит! ийидай касни авачир. Кимин къван къеженвай, анал ацукъизни жезвачир. Шалвардин кикер, къацIуз кичIсла, гуьлуьтрин кухвара туна Семсд аста камаралди къаравай куьчедай кIвализ элкъвена.

КIвалени яд атIай рсп>вс хъиз, ван-сес авачиз сскин тир. Бахди (ада , хайи дидедиз "бах"! лугъудай) гъеле цIай тутунвай пичинихъ агалтна, гуьлуьт хразвай. Дах багъдай гъелс хтанвачир, Ракарилай бахдиз са вил яна гада тавханадиз гъахъна. Хчин сефилвал акур дидедин гуьгуьларни хана. Вич гъиниз ийидатIа тийижир Семед дакIардивай виниз акъвазна, късцIил жезвай багъдиз килигна. Марфади къежирнавай яру-хъипи пешер кагуьлдиз са-сад чилсл аватзава. Къавах таран куькIвал, бармак хъиз, пешер аламай. Мехъср авур йисуз къавах тара авай ципицI чIереди агъадаййрин хъсан бсгъер ганай. Гила а чIере амачир-къавах чуплах ва сефил аквазва. И шикилди Ссмедан гуьгуьлар мадни сефил авуна:" ...Зи йисарни, тарарилай пешер аватдайди къиз, са-сад акъатзава. Амма зун..."

Ухът аладарна, ам дивандал ярх хъана. Къарай квахъай ада къарагъна, столдал алай "Хзан сир я" ктаб къачуна, тупIалай авуна, кIел тавуна, вичин чкадал охцигна. Ахпа ам, шикилрин альбом къачуна, дивандал ацукъ хъувуна. (Кефи чIур хъайила ада шикилриз килигиз вахт ксчирмишдай). Ингъе гилани Семсд альбомдин са-са чар ахъагъиз шикилриз тамашзава.

"Афисат! Зи сифте муьгуьббат, вун къванни бахтлу яни?... "Семедалай ухът алатна. Адан вилсрикай дигмиш хъайи шафрандин хъуьхъвср, ипек хътин хъуьтуьл, шабалтдин яргъи кифер лепс гуз гъик! юрфарилайгъуз аватдайIа карагна. Регъимлу ва мергъаматлу рикI, ачух чин, жумарт гъилавай свае бахдиз къвердавай хуш жезвачир. Адан тахсир вуч я лагъайтIа, кIвализ мугъман атайла Афисата суфрадал вуч къван тIямлу хуьрекар гъидай. Къуни-къунши лигем кланз атайла кар туькIуьр тавуна рахкурдачир. Са есферда ада кефсуззавай къуншидин папаз тарелкада аваз ципицIар ганай. Гъа чIавуз бахди сусан къилсл хар къурна. МутIлакъ къаридиз кIвалай са шей гайила вичин чандаллай як гайиди хъиз тIар жедай ва ада гъар сеферда хъиз адалай шикаятар ийиз хъана.

— Чан бала, — шехъиз-шсхъиз лугъудай бахди, — чи к1вал ада къуншийриз гана куытгъзава. К1вал, куынуь хъиз, к1ватдалди рахкура ам.

— Къуншидиз ципиц!ар гана лугъуз к1вал к1ватдани?

— Къе ада ципииДар ганат!а, пака ада маса зат1ни гуда. Рахкура. Бахди ваз ахътин свае гыда хьи! Эгер вун зи хва ят1а...

Чара ат1ай авай са эркек вследдивай, хайи дидедин кефи хаз хъанач ва ам к1вачин кылел залан Афисат рахкуруниз мажбур хъана. Амма гила т1уб сара къунвай...

Ингъе Халисатан шикилни. Элкъвей т1унут1 хътин чина п1инияр хътин ч1улав вилсрин къешенгвал вуч я! Са пакамахъ, нехирдиз кал яна хтай бахди Ссмсдаз лагъана:

— Чан бала, къунши хуьре к1сларнавай жегьил дишегъли ава. Муаллим ялда, гъвсч1и классрин. Фена, ваз бегенмиш жедат1а аку. Гъульуькай хтанвайди ялда.

— Гъульуькай хтайди! — хъел атана хъиз. — К1андач заз ахътинди.

Гыкъван к1урари янат1ани, бах шкъакъ хъиз, Семедалай алатнач. Эхирни хва ч1алал атана. Халисат бегенмиш тежедайди тушир. И гъафтеда це лагъана, а гъафтеда мехъерни авуна. "Ширин варз" акъатна. Халисатаз хуьруьн мектебда к1валах жагъанач, мумкинвал хъанмазди гуда лагъана. Ят1ани ам к1вале бейкар яз ацукъдачир. Амма бахди суса авур кардал баркалла гыдачир. Гъар са гъвсч1и кардай къариди Халисатан чинар кудай. Суса сифтс адан гафариз яб тагуз хъана. Амма гыкъван гъахъеуз гафар эхда? Са есферда абур ске рахунриз акъатна.

— Я къейди, вун бегъем зат1 тирт1а, гъульуь рахкурдачир. Вун адаз мажбур хъана фейидини заз чизва. Вакай рихшандни авуна, рахкурни авуна. Гъак1 ийидайди я ваз.

И къал-макъал авай ч1авуз а патал Семедни ацукънавай, амма ада сивяй гафни акъуднач. И кар Халисатаз агъур акуна. Идални бес тахъана кардин сри-бине, гъахъ-бат1ул чир тавуна ада, чпин к1вализ хъфейла Халисат гатунни авуна.

Экуьнахъ гъаятдиз эвич1ай свае мад к1вализ хтанач. Пакад юкъуз Халисатан бубани диде атана. Рахунар-луьк1уьнар хъайидалай къулухъ бубади лагъана:

— За квез руш, куьн инсанар я лагъана гайнд тир. Амма куьн инсанар хъанач: куьнс хуьре ават1ани чир тахъай цуьк хътин Халисатан намусдик хк1урна. Чаз намус багъа я. Вахцс зи рушан шейэр.

К1ват1 хъайи мукъвабуру тахсирдилай гыл къачу лугъуз минетарна.

— Ваъ, — лагъана Халисатан бубади, — эгер квез мал к1ан ят1а, базардиз вач. Зи руш мал туш, гатаз.

Им къвед лагъай сеферда Семсда т1уб сара къуна. Дидедихъай чинеба Семеда Халисатан патав ракъурай касдини адаз шад жедай хабар хканачир. И кардикай аян хъайи бахди лагъана:

— Чан бала, вуна к1усни фикир мийир. Бахди гила ваз чарадан чин такур руш хкида. Пагъ, ваз та гудай руш авайди яни?

И вакъиадилай къулухъ варцар къвез алатна. Чарадан чин такур рушан суракъда авай дидедин мурад къилиз акъатзавач. Эхирни' адав Белижда флан касдиз ихътин руш ава лагъана хабар агакъна."Т1варни вичин Мафисат тир. дуьз лагъайт1а, мишребдиз ам тариф ийиз жедайди тушир. К1вач1-гъил турпуцар хътин яц1у, гъяркъуь юрфар, аск1ан буй авай ам, къекъведайла уьрдег хъиз, и пад, а пад ягъиз фидай. Ик1 ят1ани жегьил тир ам, руш тир ам чарадан чин такунвай, яни гъульуьз тефей. Семедан бахдиз к1анзавайди гъа им тир. Мад са -фикирна бахди: "Белижда салар цазвайди я. Свае заз куьмекчини жеда". Са варзни арадай фенач, хуьре Семеда пуд лагъай пабни рахкурна лагъай хабар чк1ана. Хабар къур къуншийриз бахди лугъудай:

— Я папар, Халисат кицДин жинс тирт1а, Мафисат ламран жинс я. Кифи ат1ай вах, ламра къванди т1уьна, югъди кац хъиз ксудай. Валлагъ! Вичин турвакър хътин маймах хъайи к1вачер т1ушуниз ацукъунилай гъейри са карни ийидайди тушир. Квез вуч хъанат1а чидани е! Садра за ам кал ацаз цуриз ракъурайла ич1и къеч гваз хтана, кал! нек гузвач лугъуз. Фена килигайт1а, гуж хъайида, кал я лугъуз жунгав ацазвай къван. Валлагъ! Куьне зун айиб мийир, бес зи чандайни акъакъдани?

Мафисатан шикил альбомда авачирт1ани, вичин субай уьмуьр версвирд ийизвай Семедан рик1ел амни хтанай...

Къуд лагъай папан, Маркизатан шикил ада къазуна гадарнай. Ци майдиз "Каспий" санаторийдиз ял ягъиз фейила абур таниш хъанай. Маркизата Магъачкъалада недай-хъвадай шейэр маса гузвай еке туьквенда к1валахзавай. Мукъувай таниш хъайила Маркизата адаз шегъердиз фин теклифна. И йифиз абур (гъяд югъ тир) адан к1вале амукъна. Пакамахъ, мисик кумаз, Маркизата адаз лугъуда:

— Вуна пуд паб рахкурна, зун пуд гъульуькай хтайди -я. Ша чун къвед эвленмиш жен. Анжах са шарт1 ава: диде хуьре амукърай.

Семсд рази хъана. Бахдини манивал ганач: хъиз меркезда гъазур к1валнй жезвай, къуллугъни. Вуж рази жедач? Мехъер, Маркизатан дустарихъ галаз, ресторанда авуна. Папа гъульуьз са базада экспедиторвилини к1валахни жагъурна... Гъуьл командировкайрай хтайла паб к1вале жагъидачир. Вун гъинавай лагъай суалдиз гъамиша гудай жаваб сад тир: "подругайрин" патав фенвай". Эхир Семедаз вичин паб чалкечирвиле авайди субут хъана. Ам Маркизат туна, хуьруьз хтанай.

Ингъе гила папарикай бахт авачир факъир Семед, зулун гьалч1ай юкъуз, рик1 эцигдай чка жагъин тийиз, есфил яз дивандал ярх хъанва. Вилер акъалнава. Альбом чилел аватнава. Шикилар чк1анва. фикирри мефт1едай т1е квакъудзава... "Эхъ, валлагъ, гадаяр гъахъ я. Рик1ел абурун гафар хквезва: "Яда, вун семе жемир, Ссмед хуьхъ эхир! Паб дидедиз ваъ, ваз гъизвайди я. Эркек итим хуьхъ, мямля жемир. Садазни яб тагана авни Перизат гъана тур, пашман жедач. Ну и что? Хъурай ман адаз къве бала. Къабула абур жуван хайибур хъиз..."

Фикирри адав сскинвал вугузвач. Къатад жезва ам дивандал. Вилер ахъайна, яд ат1ай регъве хъиз, ван-сес авачир к1вале перишандиз вил

экьюрна. къарагъна кIвализ камар яна. Ахпа дакIардал фена багъдиз тамашна. Тарарилай куьпчиди кягънавай хътин пешер аватзавай. Къавах тар сефил ва чуплах тир. Анжах кукIвал, таж хъиз, тIимил пешер аламай: "Къуьд азгарди жсдалда" — рикIсл хтана накъ кимсл сада лагъай гафар. ...Итим хъухъ, мямля жемир. Садазни яб гумир... Къабула абур жуван хайибур хъиз".

И фикирри адан рикIс къаст туна: "Бес я! ЯхцIур йис уьмуьрдин ч!ехи пай я. Гила къванни жув-жуван къисметдин исси жен... Хъайид ана хъана. Садра гатфар алукуьрай. Перизат гъида! Ахпа... Къавах тар за ссфил яз тадач, акIурда чна адан пуна ширин бегъер гудай ципицI чIсрсни!...

АМАДАГАР

— Йоь! — Сад лагъана зай гъарай акъатна. Дезгедихъ акъвазнавай бугъад гардан алай жегъил итим заз килигна, са жуьре хъуьрена. Зи шадвилин себеб ам тир хъи, туьквендай зун суракъда авай чайдан акуна заз. Вучиз ам акъван гсрек тир лагъайтIа, мукъвара эвленмиш жезвай рушан шейэрик чайдан бес жезвачир. Ам гвачиз папа вичи руш кIваляй акъуддач лагъана къин кьурла, зун адахъ къскъуьн тавур чка хъанач. Ингъе, эхирни бахтуни гъана: къвалал цуьквср алай лацу чайдан, экуьник цIарцIар гуз, хъуьрез акъвазнавай.

— АтIам куьн я? — жузуна за тIуб туькIуьриз.

— Вуч?

— Чайдан.

— Ам вадай я, — жаваб гана туьквенчиди.

"Яраб вад вишяй ятIа" -хияллу хъана зун: гила къимет туьквенчиди эцигайди хъана физва къван. Эхир за хабар къуна:

— Багъишламиша, куьнс вад вишяй я лагъанайни?

Бирдан тIанурдин фу хътин къизмиш хъайи чин къве капашдив къуна ам акI хъуьрена хъи! Зун тешвиш хъана, гаф акъат тийиз акъваз хъана. Вилериз нагъв акъатдалди хъуьрейдалай къулухъ ада гъил залди яргъи авуна, лагъана:

— Муна бах. Беш йуь-уьз!.. Гъа-гъа-гъа! — вичиз тухдалди хъуьрейдалай къулухъ, ада вад агъзурдай сад зи вилик эцигна. За адак рехне кватIа ахтармишзавайда хъиз килигиз, фикирзава: "КIвализни сад хъанайтIа пис жедачир. Яраб сад амачир жал?". "За хабар кьурла, ада кIаникай хкудна сад дезгедал эцигна.

— Им заз тунвайди тир. Вун заз гзаф бегенмиш хъана. Мад вучда? Къачу.

ЦIуд агъзур гана, къачуна къве чайдан, къвед гъиле къуна, физва зун, папан чина уьзуьагъ яз, шаддиз, дуьз-базардал. Къекъезва зун къимстар хабар къаз-къаз, инсанрихъ чайданар галукуьриз. Къиметрикай мад рахамир. Сада къулухъай къуьне гъил эцяна, чайданар гузвайбур яни лагъана жузуна.

— Эхъ,-гъакI сад лагъана сивяй акъатна зи.

— Чуьн е?

— Муьжуьд агъзурдай.

— Бегъа тушни, я стха?

— Я вах, пуд кило ичерик квачир чайдан жедани? Вун садра адан иервилиз тамаш!

— Вучда, е руш, къачузани? — жузуна ада вичин патав гвай хуьхъвер нуьгвсд ичер хътин жсгьил дишегьлидываи.

— Къачува, муькуьд зани къачуза.

Мад рахун-луьклуьн хъанач. Чайданар маса гана, ругуд агъзур михи къазанжи къачур зи гуьгьулар саз хъана. Сад лагъана келледиз атай фикирди зун, мих ягъайди хъиз, гъа алай чкадал алклана: "...Бес за абур рушазни квализ къачурбуртуширни! Папаз вуч жаваб гуда? Жагъанач лугъудани? Ваъ, таб завай жедач. Маса хгана къазанжи къачуна лугъудани? Бес ада лугъудачни: "Я итим, вун базардиз къазанжияр къачуз фсйид яни, тахъайт!а тухузвай рушаз чайдан къачуз?" Бес, гила за вуч авурай?

Зун и хиялрик квай члавуз, зи вилик бирдан пая къван яргъи сад акъвазна. Клул экъисай, суалдин ишара хътин сад. Милиционер. Гъа лагъзада, вучиз ятлани, зи чандиз зуз яна, пелез гьекъ акъатна.

— Ша, — ада зи къуьнтелай къуна, гуя зун катзава.

— Гъиниз?

— Отделсниедиз.

— Отделениедиз? Ву-у-чиз?

— Гьикл вучиз-терс килигна заз младший сержант. — Туьквендай къачуз, багъа къимстдай базарда спекуляция ийидай ихтияр ваз ни гана?

— Им спекуляция туш, — жезмай къван умундиз рахазва зун. — Гила ихтияр ава къван, бизнес ийидай. Виридаз.

— Ава, амма виридаз, ваъ, — атланаада зи гаф. — Вав чар гвани?

— Вуч чар?

— Спекуляция...тьфу, бизнес ийиз ихтияр ганвай чар. Гвани? Гвач. Де ша захъ галаз, за ваз бизнес къалуида-гъил атлума ада. — Вуча, спекуляциядин гъакъиндай президентдин цийи указдикай ваз хабар авачни?

— Валлагъ, хабар авач, — рикливай лагъана за.

— Газетар кисла ман.

— Абурни вахтунда хквезмани! — Гъуьжетар авуникай файда авачир. Физва чун къведни къуьн-къуьнсваз отделениедиз. "Яргъеца" гаф-члални ийизвач. Зи риклиз гъа са суалди сскинвал гузвач. Бес лагъанвачни: "Аллагъди гайи кас милицадизни балницадиз акъат тавурай". Вучда, и баладикай гьикл хкечда? Яраб пул гайитла, ахъайдатла? Гьикл гуда? Къачудатла?"

Гила физва чун милицадин идара авай куьчедай. Младший сержантди кам явашарна.

— Вахъ шумуд къил хзан ава? — ам виняйгуьз заз килигна.

— Зунни кваз ирид къил, — табна за.

— Захъ пуд аялни са паб ава.

"На лугъуди амайбурухъ къвед-пуд паб ава."

— Квез хъеан мажибар авалда. Авани? — ихтилат давамарун патал хабар къуна за.

— Ава. Де вуна лагъ, гъар юкъуз къимстар хкаж жезвай ч(авуз адахъ вуч жагъизва? Вични шегъерда, чарадан квал кирида кьурла, са касди кваллахиз хъайила. Четин я шегъерда яшамиш хъун. Гена хуьре квез хъеан я.

— Хуьре атлай мажиб къачузвайбуруз белки пис туш жеди. Заз вуч хъеанвал ава хуьре? Тракторист я зун?. Са вацра кваллахитла, — лагъана за, — кве вацра дабакъ хъайи яч хъиз, чкадлай юзадач. Ахпа идаз-адаз' вскъ-кларас хкиз къачур даш-башни запчестарихъ хгайла, амукъзавайди гъакГан ялунар жезва. Ваъ, хуьрени чун акъван кефиник квач.

Милиционерди лагъана хъи, бес хуьре багъ-бустан ава, мал-лапаг ава, клек-верч ава, амма шегъерда, чарадан квалале, кьерехдай хийир къведай са ТВСК авачир касдиз, хзан хуьн гзаф четин я. Гишиндан гьил мекъидан къулахъ хъанвай девирда милиционердин гъавурда акъун четин тушир. Заз ам гъатта язухни атана. Къе къачур къаз анжидин са пай адаз гуз клан хъана. Михи рикелди. Жибимдиз гьил авуна, агъзур авай пуд чар адал яргъи авурла, "Суалдин ишарадикай" "Эвер гунин ишара" хъана, вилер экъисна килигиз акъвазна. Гъа и арада зани пул адан жибиндиз сухна. Адан чиниз яр акъатна, къулухъ-вилик килигна. За адан гъал къатлана.

— Аялриз зи патай ширинлухар къачу, — лагъана за. — Гъалалвилелди гузва. Зи гафари ам авагъарна.

— Валлагъ, за ик! жеда лагъана гуьзлемишначир, — ша са планприсар къванни члугван чна, — ада скверш авай скамейкадал гьил туьклуьрна. Инал чун таниш хъана, гьилер яна:

— Межид, — гьил вугана за.

— Гъарун.

Паталай килигдаз чун фадлай такунвай куьгъне танишар хъиз аквадай жеди. Гъаруна вичин жибиндай пул акъудна, гъисабна, са агъзур зав вахкана.

— Валлагъ, Мсжид, вуна зун айиб мийир, — лагъана ада, — мад ваз тийижир кар авач хъи, уьмуьрди мажбурзава, жувни ина цийи итим хъайила". Инжиклу жемир. Гъа амайдини вахкудай...

— Ваъ я стха, ам вуч лагъай гаф я? Чна санал хъвайи мисал хъурай, — секинарна за ам. Чи сифтс гуьруьш хъун къайиди хъанатлани, ахпа ам дуствиллиз элкъвена. Гьилер яна чара жедайла Гъаруна зун, пенжекдин дуйгме къуна, акъвазарна. "

— Яда, Мсжид, ша за ваз са меслят къалурун.

— Лагъ ман.

— Гадра вуна а ви куьгъне трактор.

— Ам гадрайла хзан гьик! хуьда?

— Спекул...тьфу, бизнесдал машгьул хуьхъ, хзан сагъ хъайиди. Им гзаф къеж квай кваллах я. Гъан, вуч лугъуда вуна?

— Зав бизнес ийидай ихтияр ава лагъай чар гвач эхир. Къуртла вучда?

— Яда, са чар-марни герек авайди туш, — Пузаррикай хъиз явашдиз хъуьрена ам. — На чайданар къачур туьквенчи Мамсдагъа аку, гъамни зун амадагар я. Ша за вун адахъ галаз танишарда, вунни чаз са юлдаш хбурай Адан туьквенда авачир къаб-къажах авач. Къачу гъадавай санбар санал-катулар, чайданар, кружкаяр, истикланар. Жува ахпа абур хуьре къвед-пуд къиметдай маса хце.

— Жедани е!

— Тахъана ана вуч ава къван. Ша фин.

Дугъриданни им хийирлу кар тир. Гила хуьре алвер тийизвай тек-бир хзан амай. "Амма пул?" Гъаруна пул мукъва-къилийривай бурж къачун меслятна. Вир» веривирд авуна чун къведни Мамсдагъадин патав фена. Зун акунамазни адак хъуьруьн акатна ва, гъикI заз вад вишай чайдан къачуз кланзавайтIа, лагъана. Ахпа Гъаруна чун атунина мурад вуч ятIа ачухарайла, туьквенчи заз шаклу яз килигиз акъвазна.

— Ваз кичIе жемир, — лагъана Гъаруна, — Межид зи мукъва кас я, адал ихтибар ийиз жеда.

— Пул аванн?

— Ава, ава, — зи паталай жаваб гана "мукъвада". — Пака ам пулни улакъ гваз хкведа. Вуна гудай затIар гъазура.

Аквадай гъаларай, зи бахтунин чарх къени патлахъ элкьвенвай: туьквенчини рази хъана, мукъвабурувай буржарни къуна, трактордиз лажим частар къачуда лагъана, гараждай машинни къуна, гъа пакад юкъуз зун дъуь-уьз Мамедагъадин туьквендин велик акъатна. Абуру зун фадлай гуьзлемишзавай. Мад рахун-луькIуьн тахъана, къаб-къажах яна, зун хуьруьз рскъе гъатдай чIавуз Гъаруна хъуьчIуькIай къуна къерехдихъ тухвана, явашдиз хъиз лагъана: — Килиг, дуст кас, късдлай къулухъ чун компоьонар я...

— А-а-ам вуч я, ахътинди? — гъавурда акъунач зун.

— Ам чун пудни: зунни вунни Мамедагъа амадагар я лагъай чIал я. Яни чна ваз маса гудай товарар жагъурда, вуна абур маса хгуда, хъайи пул-къазанжи пуданни пайда. Гъавурда акъунани? Адет ихътинди я. Алвердин. Ибур маса гайила зи патав хъша, чна ваз ише фидай хъсан шейэр жагъурда.

Гъайибур маса хгана, зун амадагрин патав рскъе гъатна. И ссферда абуру заз чайдин сервизар, шекерданар, чайдин къапар, стаканар, румкаяр, термосар гъазурнавай.

...Аквaz-аквaz зи туьтуьник твар акатна. Гила зун машин къачунин къайгъуйра ава. Амни заз амадагри жагъурдайвал я. А зи дабакъ яц хътин трактордикай рахайтIа, ам гадайри "раскулачиватна" мад арадиз хтанач, я адан къайгъиуда авай касни хъанач.

1993-йис.

КЪЕКЪУЪНДАЛ

КлантIа чIалахъ хъухъ, кландачтIа — ваь. Валлагъ, им хъайи кар я, Агъ... Ваь икI жедач. За квсз вири хъайи-хъайивал ихтилатда.

Физва зун са дерди аваз къунши хуьруьз. Яхди. Таму-гара яруни хъпи либас алуькIнавай, цав чуьхвей гуьзгуь хъиз михъи тир ихътин юкъуз яхди къекъуьнни са лезет я! Къуд патав вил экъуьриз, гуьгуьл шад-хурам яз физва зун.

Хуьрай экъсч! намаз рехъ къве патал чара жезва: сад дуьзендай фснвай, машинар ишлемишиз жедай гъаркъуьди, муькуьди кIвачин, къулайсузди. амма хейлин куьруьди. Бирдан зи къилиз бубайрин мисал хтана: "Яргыни хуьй, дуьз рскъяй алад." Зулун югъ цIийи свае хъиз гуьзел тирвилай, за дуьз, амма яргъал рскъяй фин къстIна. Къве рскъин гирведед агакиз къанни цIуд кам мензил амаз заз чапла патлахъ фснвай рекъин хиве. инид валарин пуна, къве кас аваз акуна. Таниш тушир къве жегъил. "ГъинаватIани рскъин мугъманар я. Улакъ гуьзлемишзава жеде" — фикирна за. Абурукай сад, чкIай векъин клунтI хътин чIулав мекер авай, къве чIурун сатукI жунгав хътин беден ацIай, аскIан буй авайди кIвачел акъвазнавай. Муькуьди къилин куьIвал са кап къван чIулав тумаждин кепка алайди валан пуна яргъи хъанвай. Абур чеб-чпив рахадай ван зи япарихъ галукъзавай, амма гъавурда акъазвачир.

Таниш КСiр туштIани, эл-адалат тирвал абуруз салам гана жуван рехъ къуна физвай зи япарихъ садан вскъи есс галукъна.

— Эй, рскъяй физвайдц, ваз ван къвезвачни?

Зун къулухъ элкъвена килигна, гуьгуьна маса кас авачир. Къя хъана акъвазна зун:

— Куьн зав яни? — жузуна за хурал тIуб эцигна.

— Гъан бес?

— Вуч хъана? Лагъ ви мурад-метлеб.

— Хъфсна са миллион манат гваз хъша инал. Тадиз.

— Вуч, вуч?!

— Виши хъанвани, вуча? — чин чIурна "сатукI жунгавди". — Хъфсна са миллион пул гваз чи патав хъша. Тахтана хуьй... Заз вун чидай кас я гъа!

— Вуна зарафатар ийизвани, гада. Гъинай гъида за ваз миллион? Зун райондин администрациядин къил туш, коммерческий банкин директор туш. Зун пенсионер я.

— Давай, зи кьил тIа мийир! Ваз чир хьухь, чун вужар ятIа.

Рекьин къачагьди зарафат ийизвачир. Чара кIанз къулухь, вилик вил вегьена. Зи бахтсузвилиай рекье касни авачир. Вучда? ГьарагьайтIа гьай лугьудай бсндени аквазвач. Хуьруьз катдани? Ваъ. Къал алаз рахуникайни хийир авачир. КIсве гьатайла вакIаз буба гьавайда лугьузвайди туш. Умундиз рахаз вахт акъудна кIанда. Белки бахтунай рекье са кас пайда жен. Минет-суьнетни зи адак акакъзавач, рекьени касни авач. Эхирни зун къапарай акъатна:

— Рагь алай Кжъуз рекьйай физвайбурувай къакъудиз им гьи девир я?

— Куь девир валарайтIуз пIуртI хьана фена е! Гила чи девир я, лап хьсан девир я. Балабанар ягь тавуна, ваз лагьайвал ая. ТахьайтIа...

— Квез гудай са манатни заз авач, — ван хкажна за. — Жегьил гада яз, гардан килед кIан хьиз авуна, тарашиз регьятдиз яшамиш жез кIанзавани ваз? Гудач! Куь гьилай къведайди ая заз. Яна йикь! Эгер ви намусди, буба хьтин яшлу итим кьин къабудатIа.

— Инсан кьин, кIантIа ам жсгьил хьуй, кIантIа-къуьзек, чаз гьич тIвстI аку, гьадайнитуш. Гена тIвстI кьин четин я.

— Вучиз четин я? — жузуна за.

— Галукь тавун мумкин я, — хьуьрсна "жунгав" сив ахьайна кIевиз — Вахь вилер акьална ягьайтIани галукьда. Аку', хьархьу тарцин пун къван яц!у я вун.

И арада заз ада хьуьчIуькай тапанчияр акъудиз акуна. Са легьзеда чIулав тумажин кепка алайди кIвачсл акьалтна, вегьена юлдашдин гьил къуна. Им боскетболистдиз къван буй авай, руфунин тIалдик начагьдан чин хьиз, яхун, къиб янавай чина такъатсузвилиин хьен авай жсгьил тир. Адан къанни вад йис ятIа мад тушир. "Боскетболист" кIвачел акьалтунни зи рикIикай гар кIвахьна. Чи чуьруькдин вири вахтунда ам ярх хьана къатхьанвай ва садрани гьич къаришмиш хьаначир.

— Акъваз, Роберт, — лагьана ада юлдашдин гьил къуна. — Тади къачумир. Вуна садра а кас дуьз гьавурда тур.

— Яргьияр квез я? — чIагьра муг хьтин чкIай мскер авай Роберта футкъумарна адан гьилай вичин гьил ахкъудна.

— Я халу, — Яргьец захь элкьвена, — вун дуьз гьавурда акьукь. Чун къачагьар туш, чун рэкетар я.

— Вуч фаркъ ава? Са гафар тушни? Къачагьрини куьне хьиз... '

— Ваъ! — гаф атIана зи. — Чун гьакIан рэкетар туш, чун "Садвилиин" векилар я!

"Садвилиин?!"-гьарай акъатна зай садлагьана.

— Эхь. Чна адан фондуниз такьатар кIватIзава. Кьве патал пайнавай жуван хайи халкъ сад хьувун патал чаз къуватар гьайиф къведач, — къет!идаказ ва уьтквемдиз жаваб гана.

Хайи халкъдихь рикI кузвайбур аку-тIун!... За адан гафарал гиман гьана. Рэкитирринни "Садвилиин" арада са жуьрединни алакьаяр хьун мумкин турширдакай лагьайла, ада кIамаз хьайид къалурун патал, чин анихь элкьуьрна.

— Эгер гьак1 тирт1а, куьн хуьрериз кьведай, жемьтар к1ват1дай, абур куь макьсаддин гьавурда твадай. Са рахунни алачиз, гьарда вичелай алакьдай куьмекарни гудай. Валлагь, гудай. Закай рахайт!а, са вацран пенсия гуз зун исятда гьазур я. Буюр!

— Гьикьван пенсия ава ваз?

— Виш агьзур.

— Ят1а, гьам кьванни акьуд.

— Исятда зав гвач. Пенсия хтайла гуда.

— А-а-а! — кефи хайи Яргьец вичин чкадал ярх хьхьана. Са декьикьа кьван зунни Роберт, гаф акьуд тийиз, сад садаз килигиз акьвазна. Гьа иналди чи чуьруьк куьтягь хьайидай кьуна, рехь давамариз кьве кам виликди кьачуна. Бирдан кьулухьай Робертан векьи сес акьатна:

— Эй, т1арам акьваз! За вун язава!

Кьуьнелай вил вегьейла, туьк1уьрнавай тапанчидин луьледин ч1улав т1екв заз килигзавай. "Ихьтин башибузукьди яни ийида гьа", — фикир яна зи кьилиз, рик1е кьурху гьатна. Ажувалдач, лагьана за рик1яй, инсан кьведра рекьидайди туш. За жуван рехь давамарзава. Бирдан "кьам...м"! авуна тапанчидин зегьле фидай есс япара акьуни кваз, зун рекьин юкьвал, руквадал чинихьди ярх хьана. Гьич гьарайни акьатнач. Эхиримжиди яз за к1вачси гьик1 чабалмишзават1а гьиссна. Гьа и арада зи япарихь гьинай ят1ани акьатай зи папан сес галукьна. За явашдиз вилер ахьайна. Зат1ни аквазвачир. Хер гьинал хьанват1а чириз к1анз беденда гьил экьуьрзава за.

— Дс хьана— т1ун, вун вучиз сскиндиз кьаткизвач? — мурмурна папа патавай.

Зун зал хтана. Агьвалатдин гьавурда акьурла регьят хьунивди дериндай нефес кьачуна, за чин маса патахь элкьуьрна.

Гьа ихьтин агьвалат атана и мукьвара зи кьилел, гьуьрмстлу юлдашар. Гила кьез к1ант1а ч1алахь хьухь, к1андачт1а-ваь. Валлагь-биллагь, им хьайи кар я. Ахвараи...

Гьелбетда, ахварай таквадай зат1 жедач, ина алаамат жедай вуч ава? Ик1 лугьун мумкин я, гьуьрметлу газет к1елзавайбуру. Дугьриданни, гьак1 'я. Амма алааматдин к1валахар чи гьакьикьи уьмуьрда гьикьван жезва? Амма абурай чи кьил гьеле акьатнавач. Гила йб це, зи гьуьрметлугур. Ахвар туш, гьакьикьят я. И ахвар акурдалай кьулухь са шумуд югь алаатайла, райондиз фейила, са класеда к1елай дуст, силисчи Миримал кьил ч1угунай. Рак гатана, кабинетдиз гьахьайла, заз столдихь таниш хьтин жсгьил ацукьнаваз акуна. Чи вилер вилсра акьуна. "Яраб я жал?" Килигайт1а, столдихь галайди "сатук1 жунгав" тир. Эхь, эхь. Гьа гьам, Роберт. Зун яргьалди адаз килигиз акур Мирима чун танишар яни лагьана, жузуна.

— Эхь, лагьана за, — кьуд югь идалай вилик ида зун тапанчийрай янай.

— Жеч?! ГьикГ? Вучиз? — юзун акатна силисчидик.

Роберта гъяз авачиз заз вил яна, чин анихъ элкъуърна.
— Миллион манат гъваш лугъуз. Авач, гудач, лагъайла, яна.
— Тапарар я, ам гъич зи вилсеризни акурди туш, — ч!уфна жегъилди.
— Ахпа гъик! хъана? Ахпа?
— Ахпа... ахварай аватайла...
— Э-е, гила вуна михъиз шитна, Керим, — к!амаз хъана Миримаз.

Инал за адаз вири ахвар, гъа и квез хъиз, ахъайна. Якъин Робертаз зи ахвар бегенмиш хъанвай. Мирима са квекай ят!ани фикирзава.

— Да-а, къил галтадзава силисчиди. — Ви ахвар алукъна, дуст: ида вун ягъай гуълле сенфиз Бакара хуъревай Мегъамсдмирзса, к!вал тарашдайла, акъуна. Ам хер хъана духтурдиз гъанва.

— Гила вуна закай зарафат ийизвани? — хъвер акатна зак.

— Ваъ! Гъайиф хъи, ахвар туш, туькъуъл гъакъикъат я. Де гила вуна лагъ, идаз вуч бес жезвачир? Сагъ чан, гъилера къуват. Зсгъмет ч!угу ман. Ваз вуч ават!а чидани? Гъар есферда ихътин жегъилар уьмуърдин рскъай акъатна дустагъра акурла, рик!сл Лермонтован иДарар хкведа:

'Пашмандиз килиглаа лун чи исилдиз.
Адан гележе! я иим!и, я мич!и
Гъа са вахтша чирнилерин ва шаклувилерин пирцик,
Бейкар яз жезна хъи къуьзуб '

Гъа и арада тселефонди къалабулух кваз зенг авуна. Мирима трубка къачуна, яб гана, к!вачел акъалтна.

— Багъишламиша, коммерческий туьквен ат!анвалда, фена к!анзава.

Милиционерди тахсиркар КПЗ-диз тухузвай арада ракларал агакъайла, къулухъ элкъвена, заз, виле вил туна, яргъалди килигна. Яраб адаз вуч лугъуз к!анзавайт!а?

ТЕЖЕДАЙ АЛАМАТАР

Лифтини к!валахзавачир. Межлисдай луьх яз хтай Муртуз', цлар къаз-къаз, гурарай виниз, эхирни, к!уьд лагъай мертсбадиз акъатна. Пенжекдин жибиндай куьлегар акъудна, са гужуналди рак ачухна ам, явашдиз камар къачуз, к!вализ гъахъна. Паб ахварай аватиз кич!ела, ада лампа куьк!уърнач. Гъаятда авай лампадин ярумчух эквни пердейри к!вализ бегъем ахъайзавачир. Ина саки мич!и тир. Ят!ани кроватдал ширин ахварал алай паб аквазвай.

Каци хъиз, к!вачер явашдиз чилел эцигиз, гъуъл кроватдиз мукъва хъана, пенжек патав гвай стулдин къилихъ вегъена, парталар хт!унна месик экеч!на. Уях хъайи паб, мурмурна, са вуч ят!ани лагъана, анихъ хъана. "Гена къал акъуд тавурди", — хуш хъунивди лагъана ада рик!яй. Са акъван вахтни арадай фенач, папан хухдин ванцихъ галаз Муртузани зил къаз башламишна.

Бирдан, ягъайди хъиз паб ахварикай кватна: сада къецихъай зенг язавай. Къуланфсериз ксанвайбур инжикли ийизвайди вуж хъуй? Ръкетар?.. Белки, мукъва-къилийрал хата — бала атанват!а гъа!, Ада ксанвай Муртуза гъил эцязава, амма пиянди сак!ани уях жезвач.

— Вун иДехема къуй, — лагъана паб къарагъна, ракларихъ фена.

— Ву-у-уж я? — ифей ванселди хабар къуна ада.

— Зу-у-у...

— Вун вуж я?

— Гъик! вуж я? Късйди, ваз зи ванни чир жезвачни! Рак ахъая, — ат!уз-ат!уз жаваб гузва къецихъай.

Паб къа хъана. Ам вичин япарихъ ягъазвач. Бедсндик зурзун акатна. Къецихъай ракларал гъуд илигнава.

— Ахъая — т!ун!

— Заз вун чидай кас туш.

— Я Перизат, им зун я, ви гъуъл Муса я. Вуча, к!вале таз к!анзавачни?

— Муса? — "Я Аллагъ, им заз аквазвайди ахвар яни? Бес зи патав ксаннайди вуж я?"

Руьгъ дабандиз аватна Перизатан. Ада к!вализ гъерскатна. Килигайт!а, дугъриданни, вичин кроватдал сад руьц хъиз яргъи хъанва. "Ву-у, я гуж хъайиди, за гила гъуьлуьз вуч жаваб гуда?" — гъарайна ада рик!яй, мет!ез чанг вегъиз. Ийир-тийирквахъна кесиб дишегълидин! Са гунагъни квачиз, ам гъуьлуьз ихтибардай аватзавай. Вуж ягъада адахъ,

гъуьл к'валс авачирла, месикай чара итим хкатайла? Г'ина чуьнуьхда? Раб туш, хуредик кутаз. Мусадиз акъваз тийиз зснгер ийизва, сеперар гузва, амма рак ахъа жсзвач. "Вучда? Фенд туьк'луьрна к'анда. Тахъайт'ла, валлагъ, арада са карни авачиз, бсябур жеда", — кьет'на Перизата.

Ам рак'арихъ хъфсна, хъел кваз рахана: — Вун икьван гагда г'ина авайт'ла, г'аниз ахлад, кьсй пияниска! Ахъайдач за ваз рак, г'иниз к'ант'ани вач. Ван хъанан ваз? Ахъайдач!

Гъуьлуь минет — суьнет ийизва, мад хъвадач лугъуз, к'инер къзва, амма ик'ни Перизата рак ачухзавач. Эхирни, паб "регъимлу" жезва, ада Мусадиз куьчедихъфсна, пиянвал хкатайла, ахпа хъша лугъузва.

— Алад! — эмир гузва ада. — Ви буба су рай хтайт'ани, исятда за рак ахъайдач. Фена вахъ галай ниэр гелягъа! — Ик'ла лагъана Псризат к'валс гъахъ хъувуна. "Руьц" — уях хъанвачир.

Чир'хъана Мусадиз рак ахъай тийидайди. Шаз, ик'ла пиян яз садра хтайла, папа ам югъ жедалди к'вализ ахъайначир. А вахт чими гад тир. Къс-зулун эхирар. Ам гзаф есфилдиз баябан мич'ли куьчедихъ эвич'на.

Перизата вичин к'валс ксанвай "тахай гъуьлуьн" винслай яргъан хъел кваз гадарна ва, гъссятда, ам късц'илаваз акурла, адал хъивегъна. Ахпа куьнерилай къуна к'евиз юзурна.

— Вуч хъана?! — Муртуз месин к'илиз гадар хъана.

— Я гуж хъайиди, вуна зи к'вал ч'урзавай хъи! Тадиз къарагъ!..

— Вуч хабар я, я Мерзизят? Ц'ай к'унвани? — вилср т'ушанзава бегъем ахварикай хкаттаунвай Муртуза.

— Я гуж хъайиди, зун Мерзизят туш, Псризат я! Къарагъ гила к'ванни жуван харап'адиз ахлад. На зун бсябурзава хъи! Муртуз, ламралай аватайди хъиз, вилсри луп'ла тийиз, вичин вилик йифен перем алаз акъвазнавай куьншидиз килигиз амуькна. Ада к'валс вил экуьурзава, амма вич иниз гъик' акъатнат'ла, рик'ел хквезвач.

Инал к'слзавайбуруз, ам иниз акъатуни сир ачухун герек къвезва. Муртузни Муса куьншияр хъунилай гъейри дустарни тир. Гъатта садаз муькуьдан к'валерин сирерни кваз чидай. Къс, къасухдай хъиз, абур къведни чирхчир хайи югъ къейд ийизвай мярскатда санал ацукънавай. Вичин "пар" къурла, Муртуз междисдай фад хтанай. Патав гвай студихъ вегъенвай Мусадиз пснжскни вахчуна к'ван!..

Перизата пиянвал хкатнавай Муртуз, агъвалатдин гъавурда туна, к'валай ахкъудна...

Куьчедал адаз скамейкадал ацукънавай Муса акуна, ят'ани адаз кам кекъана физ к'ан хъана. И геренда скамейкадал алайда гъарайзавай:

— Эй, товарищ, п'анрус гвачни?

Муртуза, йан-сес акъуднач, гена кквиз гъерскатна.

— Гъм, Къембсркъули хъанвай хъгинди я, — рахазва скамейкадал алайди вич вичив.

Гъава къанвай. Бедснда зуз гъатнавай Муса, эхир, к'лачел къарагъна,

мад чпин подъездда гъахъ хъувуна. 60

— Гъан, артист, бес я концерт къалурайди, гила к'ванни ахъая рак.

— Хъша, к'ин тур бейчара. Вун акъваз зун жезва уьзуькъара.

Югъ гъеле хъанвачир. Муса, к'вализ хтана, чими месик экеч'из к'ланз, кроватдин патав агатайла, адазстудин к'илихъ вегъенвай вичин рехи пенжек акуна. "Йоь, залай вилик и зи кастюм к'вализ гъик'ла акъатна?" — хияллу хъана ам. Гаф акъат тийиз, парталар хт'ун тийиз, аюх хъиз акъвазнавай гъуьлуьн гъал акур папа хъсл кваз лагъана:

— Къаткук, гила к'ванни зав ахвар ийиз тур.

Фад-фад парталар хт'унна Муса месик экеч'на. Амма сак'ани фикирри адав ахвар агудзавачир,. Перизата ахварал алай къасарзавай. Эхир, Муса папахъэлкъвена:

— Заз чизва вун ахварал алачирди. Валлагъ, Перизат, са кардай зи кьил акъатзавач: Мирзсдбурун к'валай хведайла, заз зи кастюм жагъаначир. Хтайт'ла, ам ина к'валсава. Ам иниз ни хкана?

Перизат, месин к'илиз хкаж хъана, хъуьрсна хъиз, гъуьлуьн пелез т'амп'яна:

— Я келле, шумудра за ваз хъвамир, вун ч'ур жезва лагъанай. Амма ваз эсер жезвач. Йчки хъвадай к'ван вун белая горячкадик азарлу хъанва. Гъавилий ваз авачир зат'ар авайди хъиз акъваз.

— Гъик'ла гъа? — гъуьл адан гъавурда акъунач.

— Гъак'Бес авачир зат'ла, къекъвена лугъуз, жагъидайди яни?! К'валс авай ви пенжек аниз гъик'ла акъатнай?

— Яни ваз лугъуз к'ланзава, гуя фидайла за кастюм алуьк'навачир. Яни?

— Эхъ. Тахъайла, ам иниз цавай хтанани?

— Йоь, гъак' хъанани — с?

— Гъун бес!

— Й-о-о, мад тежедайди амач.

— Эхъ, пиян хъайила тежедай аламатар авач. Ваз гъеле аламатар акунвач! Югъни малум жезва. Ксус...

Са арани фенач, к'вал ван-есс амачиз, сскин хъана...

Дугъриданни, пиян хъайила тежедайди авач. Муртуз луьх пиян туширт'ла, ада ягъалмиш хъана, чарадан кастюм алуьк'дайни? Ягъалмиш хъана, чпин рак'ариз хъфин тавуна, ам масадан рак'ариз гъахъдайни?..

Гена Перизатан камаллувили и дуьшуьш, къал-макъал, бсябурчивал тахъана, алудна. Масак'ла хъунни мумкин тир...

ЯЛАНЧИ ЦУЬК

Квсз акунатла, кьудни гатфар чара жезвай члавуз рекьсрин ва кьубуйрин рагь ацалтнавай кьсрсхриз асклан, хьипи цуьквер экьечда. Бязибуру абуруз чархачияр лугьуда, гуя абур гатфар алуькзавайдакай хабар гуз атанвай чархачияр я. Масанра заз чидач, чи хуьруьнбуру абуруз яланчи цуьквер лагьана твар ганва. Риваятра лугьузавайвал, са кьари бадедиз рекьин кьсрсхда ихьтин цуьквер аквада кьван. Адани гатфар алуькнава лагьана цурамай вскьериз цай яналда. Кьвед-пуд югьни арадай фснач, дагьларал кьати саврух акьалтна, тисбиатди мад лацу живсдикай яцу кавал алуьк хьувуна. Тапархьан хьипи цуькверсрихь агьуна алаф пуч авур кьари бадедин авай са кални гиликьна.

Лугьуда хьи, инсанар цуьквериз ухшар я.. И фикир завай инкар ийиз жсдач. Дугьриданни, ахьтин инсанар ава хьи, абуру чи уьмуьр, атирлу цуьквери хьиз, безстмишда, чак ашкьи-гьсвсс кутада. Абуру акун, абурухь галаз кваллахдал ва я рскьс-хуьлс хьун, рахун-луьк!уьн авун акьван ви риклиз хуш жеда хьи, вун мад ам акунихь, адахь галаз рахунихь тамарзлу жсда. Ахьтин ксари, бсгьсрлу багьдавай тарари тсамлу емишар гьйдаиди хьиз, нсинки мукьвабуруз, гьак! гьейрибурузни хийир-бсгьср гьйда.

Амма гьилсллай туплар сад хьтинбур туширди хьиз, цуькверни, гьайиф хьи, вири сад хьтинбур туш. Ахьтин цуькверни ава хьи, килигайла яру, лацу, хьипи рангарин иср цуьквер я. Амма ахпа, мукьувай таниш хьайила, аквада хьи, адал цуьк я лагьана -влайди са твар я. Кьачун чна гьа и чархачияр-яланчи цуьквер Тамашаила цуьк я ман. Бегьср гун анихь амуькрай, хуш никьванни хьанайтла, низ кьайгьу авай! Акси яз, и эйбсжср ни галай цуьквсди куь гьугьуьлар михьиз чурда, мад адав мукьва жсзни кламукьдач. Эхь, чеб инсанар яз акваз, яланчи цуьк хьтин жсгьиларни акуна заз. Зи ихтилатни ахьтинбурукай садакай я.

Зилибсг, ссгьнсдавай артист хьиз кваллин юкьвал акьвазнавай. Ам "столдихь ацукьнавай кьумрал якларин, цлвслсн кьилсериз рех янавай, яхун итимдихь элкьвсна рахазва:

— За авачни, Керимхан ими, садрани, гьич са члавузни хайи дидс-бубадин кефи хайид туш. Я ханни ийидач.

— Афсрин, чан хтул, — жсгьилдилай гзаф рази яз лагьана Керимхана.

— Валлагь, хадач. Вучиз лагьайтла, абуру зун хана, какад кьснсвай кьиб хьиз хвсна, члсхи авуна. Кивач кузва, кьулухь хьухь, абуру заз лагьанач, гьилс перни керки абуру зав вуганач, вуч кьван хьсан пск-партал аватла абуру зал алуьк!на, неь-хьухь, ксф члугу лагьана. Де вуна лагь, гьик! за абурун ксфи хада?

— Диде-бубадин хатир хвейи велсдар женнетгьлияр я. Абурун гьугьуьл кьачун, абуруз куьмск гун, кьуьзуь хьайила абур хуьн велсдрин пак тирбуржи я. Чи Кьурьандани гьак! кьхьенва. Дах ви югьди лапагрив, дидс ви кьуьзуь хьанва. Адаз...

— Агь, дидс, дидс! — Зилибиге декламация клслзавайда хьиз гьил хкажна, — яраб валай играмиди, валай азизди и дуьньяда заз мад аватла! Чижрс хьиз югьди зегьмст члугвазвай ви хьанвилер, ви мергьаметлувилер, ви регьимлувилер зи риклелай алатда жал? Яшлу хьанватлани, кьсни нубатдай лапагрив фенвай играми дах, вун гьамиша клубан ва сагь яз хуй! Керимхан ими, зун кьий, эгер за абурун ксфи хайитла, пешиниз кьван заланвал авай члугу гафлагьайтла.

Керимхана, кьил са патал кьуна, ашукь яз яб гузва жегьилдин гьар са гафуниз. Адаз хуш я миресдин хцин акунар, адан рахун-луьк!уьн, дидс-бубадиз ийизвай гьуьрмет.

Керимхани Цимиха яргал миресрикай я. Цимиханан уьмуьр совхоздин лапагрив акьатна. Пенсиядиз фейилани, ада нубатдай физ вичин лапагар хуьзва. Хциз мехьер авурдалай кьулухь ада сун члар алай затл хуьн хьийидач лугьуз кьин кьуна. Амма гадади клани рушаз твар язавач. Кваллин-кьан вири дердияр ийизвайди, кваллин кьил Пенксер я. Адазни чпин авай са хва секин хьана кланзава. Амма хчик тади квач. Керимхан абурун кваллиз атунин мстлебни Зилибег чалал гьун я. Гьуьрч уламдиз атайла яна кланда лугьуда. Керимхана п>,i уламдиз атайди кьатлана ихилатдавамарна:

— Бес гьак! хьайила, чан бала, диде кьуьзуь хьанва, такьатсуз хьанва, адан язух ша ваз. Мехьсрарая. Мсхьерар!

Зилибсг столдихь ацукь хьувуна. Даклардай куьчедиз килигзавай ам фикери тухванвайди чир жезвай. Ахпа мугьмандихь элкьвсна, цуру хьверна хьиз, лагьана:

— Аллагьди кьисмет авур са юкьуз чи магьлсдани мсхьср жсда гьа.

— Амни дуьз гаф я, амма... Аллагьдин кьадарни инсандин фи гьил сад я.

— Ам вуч лагьай гаф я гьа? — Зилибсг адан гьавурда акьунач.

— Ам, гьик! лугьун за ваз, вири худадин хивез вегьсна кландач, мураддихь агакьун патал жьвани са гьихьтин ятлани... са вуч ятлани авуна кланда лагьай члал я, — умундиз жаваб гана Керимхана квачел кьарагьиз. — Зун гила хьфида. Жува, кьеталди хьиз, за лагьай гафариз фикир це. Чунни кьайгьуирик жсда. Амма кар квел, жегьилрал, ала.

Керимхан хьфейла Зилибиге фикирлу яз квалле камар язава. "...Идаз вуч лугьуз кланзавайтла яраб? Агь, захь гьакьван рикл кузвайди ятла, вучиз вуна ви Шекер чалал гьизвач?.."

■ Вич лугъумир къван жсгъилрин арада рахун-луьк!уьн хъанвай. И кардикай ч!схибуруз хабар тушир. Рик!ин къеняй Керимханазни. Цимиханахъ галаз къавумвал ийиз к!анзавай...

И йифиз, гьулуьн гаф гваз, Дилбера Шскераз Зилибигелай тарифар ийиз башламишна ва бубадиз мирсдихъ галаз мукъвара къавум жсз к!анзавайди япа-къилс цана.

— Зилибсг диде-бубадиз авай са велед я, — лагъана дидеди умундиз.

— Абур къе ама, пака амач. К!вал-югъ вири вид жсда. Ахпа...

— Зун к!вализ физвайди туш, — гаф ат!ана руша. — Квез я к!валср, девлстар, эгср ана михъи муьгъуббат, гьуьрмст авачт!а? Зилибег бег я. Заз к!анзавайди... бег туш. Зи т!вар къамир. — Шекера, баидиди хъиз, хкадарна айвандик чукурна...

Ш

Арбе йикъан няниз, хуьрск т!уьна суфра вахчурдалай къулухъ, Цимихана гададиз къелемни чар гьун теклифна.

— Пака, хемис къан няниз, мукъва-къилийриз к!вализ тсклифдай адст я. Абурал мехъер юкъуз ни вуч авун лазим ят!а тапшурмишна к!анда.

— Пака фекъид къилив фена нскягъни авун герск я, — ихтилатдик экеч!а Пскерни.

— Обязательно яни? — Зилибег дидедихъ нарази яз элкъвена. — Совстдин регистрация...

— Ваъ, чан хва, — гаф ат!ана бубади. — Советди вичин к!валах авурай. Чна чи мусурманвилини шарт!ар къиле тухун лазим я. Чал атайла бубайрин адстар ч!урдани? Ва-аъ! Къарагъ, ваз лагъайвал ая.

Бубади лугъуз хци са чарче мехъерин муьманрин, маса чарче киш юкъуз ашдик тсклифзавай хуьруьнбурун т!варар кхъена.

— Хуьруьнбур садни хкуддач, — лагъана Цимихана п!ап!русдиз ц!ай ягъиз, — Чун абурун виридан марекатрихъ хъайид я. Талагъайт!а, кефи хада.

Вири т!варар къвед лагъай сеферда к!ел хъуьна. Рик!слай алатна хкатай кас амачирди чир хъайила, пака няниз мирс-варисдиз к!ват! хъайила, абуруз чир хъун патал ашпаздиз ва адан куьмекчидиз, чайчидиз, хуьрскар вилик тухудайбуруз т!варар яна.

— Къапар-т!урар чуьхуьдайбурун т!варар вужар жедат!а вуна лагъ,

— Цимихан папахъ элкъвена. Пенкера лугъуз абурун т!варарникхъена.

— Мад вуч амай? А — гъан, къавалар! Керимар къведайвал яни? — жузуна Цимихана хчивай. Килиг, абур масанихъалаттавурай гъа!

— Зун раханва. Абур гъазур я.

— Ак! ят!а мадни хъеан, — разивилелди лагъана ада. А-гъан, акъваз. Бес дсм ни къиле тухуда? Туьн-хъун къилерилай алатдайди жсда. Амма, эгер межлисдин лаш гъиле авайди бегъемди тахъайт!а, ана жсдайди масад я. Вуж хъуй?

— Заз чиз а к!валах, дах, Валснтцналай хъиз масадалай алакьдач. Гъак! хъуйни? — хабар къуна Зилибиге.

Вири рази хъана. Са геренда хзан кисна акъвазна: гъарда мад вуч хъувун лазим ят!а фикирзавай. Ахпа Пскера жуьмя йикъан няниз къавум — Керимханан к!вализ къве гъер, ч!ем, дуьгуь, шекер ва амай герек шейэр тухун ва абур агакъардай улакьдин къайгъудани пакамахъ хъун рик!ел хкана.

Хзан и шад къайгъуйрик квай арада къецедай варар гатазвай ван акъатна. Им вуж хъуй и вадеда варарал гъуд илигнавайди?

— Алад вуж ят!а аку, — буйругъ гана гьуьлуь папаз. — Муьман ят!а, к!вализ теклифа.. К!ани зат! ават!а, гъак! элкъуьрмир: чара авайди и береда чарадан к!вализ къведач.

Рик!ик гъалаба кваз Пенкера гъаятдиз гъерекатна. Варар ахъагъайла... куьне анихъ вуж гала лагъана фикирзава? Варарихъ! Шекер акъвазнавай. Вичин свае акур Пенкер са лагъеда гаф акъат тийиз амукъна. Ахпа шадвални гъалаба кваз саки гъарай акъатна:

— Я чан бала! Им гъи ч!ав я вун акъатайди? Хийир — хабар? Вуч хъана, ангъ?

— Хийир я Пенкер, — ада гъик! лугъудат!а тийижиз ял къуна, — а-а... бах.. Тешвиш хъайи Пенкер са декъикъа къван гаф акъат тийиз акъваз хъана.

— Пенкер бах, закай инжиллу жемир. Хайи дидедиз ч!угур зегъмехрай са ведро нек вахкудай хцикай заз уьмуьрдин юлдаш жсдайди туш. Мад зи т!вар къамир, квез маса свае жагъура, — ик! лагъана, тутуьна шел ак!ай Шекер, Пскерай гаф акъатдалди, йифен пердедик чуьнуьх хъана.

Чин цал хъиз лацу хъана хтай паб акур Цимихан тарпна к!вачел акъалтна:

— Вуж тир атайди? Вуч хъана?

Гаф-гафунихъ текъвез Пенкера атайди Шекер тир ва- ада вич Зилибегаз къведач, масад жагъура лагъана хъфейдакай хабар гайила, гьуьл туьнт хъана:

— Ам вуч лагъай гаф ялда, базар къуз мехъер ийизвайла, ангъ?! Вучиз, квелди вичиз чи хва бегенмиш тушалда? Лагъаначни?!

— Лагъана! Диде-бубадин зегъмстрай са бедре нек вахкудай Зилибигекай вичиз уьмуьрдин юлдаш жсдайди тушалда.

— Бедре нек?! Я залумдин руш, зун са куьнинни гъавурда акъазвач. Бедре нек вучтинди я?

Цимихан гагъ папаз, гагъ къил хура туна куьт! акъат тийиз ацукънавай хциз килигзава. Пенкера агъвалат хъайивал ихтилатна: къуд-вад югъ идалай вилик ам салай хтайла, к!вале Керимханни авай. Амни алаз дидедивай хциз лугъун хъана: "Я бала, салаз пер вуна янач. Штилар ак!урдайла ва ахпа керки ядайла вун дакт!ардай килигиз акъвазна. Гила, садра къванни яд гудайла куьмекдиз ша. Яд гзаф ава, зи т!см акакъзавач, зи чандайни акъакъдани? Бес вири чи зегъметар вун

паталди тушни?" Хци, Ксримхан алай чкадал, дидедиз жаваб гана: "Эхь михъиз, ске аламатар авуна куънс. Гъабурай вахкуда за квез са ведро нск!" Гынаватлани дуьшуьшдай и гафар Шекеран япарихъагакъна. Адани атана, гъеле геж тахъанмаз, вич къведач лагъана хабар агакъарнава.

Агъвалатдин гъавурда акъур Цимихан хицел гъутар гъаз тспилмиш хъана.

— Зи вилерикай квахъ, намус, гъейрат авачир затП — гъарай гана ада. — Ак1 хъайила чи зегъмстрин къимст бедре нск я ман: — гъуд хкажна ада. Пенксра ам къуна. Зилибсг к1валаяй катна.

Гъа инлай бубадикай хъелна экъеч!ай хва, ингъс, им са йис я фъйи падни тийижиз квахъна. Тек-бир жедай и вакъиади сифтс жемят къарсурна. Саки вирида къуьзуь диде-буба туна катая хва пиелсмишна. Сад-къвед адан терсф хуьзвайбурни хъанай. Са варз къван алатайла мад хуьре адакай ихтилат хъхъанач. Зур йисалай Шексрни вичин къисметди гъуьлуьхъ галаз Тюмсндиз акъудна. Зилибег виридан рик!елай фена. К1валени адакай ихтилат мад гъич хъииизмачир. Ятлани диде — бубадин рик!е ам, рскъидалди акъат тийидай т1ал, сагътежер хер хъана. Иллаки дидедин. Умуд ат1ун тавунвай Пенкср гъар есферда куьчедиз экъсч1айла, хва фейи рекъиз яргъалди перишандиз килигдай. И умудди адаз яшамиш жедай къуват гузвай.

1994-йис

СПОРТЛОТО

Гъар са касдин са къугъунал гзаф рик1 жеда. Садбуруз хоккей, масадбуруз футбол хуш я. Бязибуруз — къумарал къугъун. Амма Селимаз спортлото. Им шумуд йис я ада, гъар гъафтеда билетар къачуз. Садрани пудалай артух къачудачир.

— Вахтуни гайит1а, пудакай садай гъик1 хъайит1ани ц1уд агъзур акъатда лугъудай ада папаз. Амма хатадай къванни пуд манатдилай гзаф садрани акъатначир.

— Вуна гади къачумир, паб, — секинардай ада нарази тир Хатун, — ц1уд агъзур гъик1 хъайит1ани акъатда. Валлагъ акъатда. К1ант1а, ша чна гъуьжет къан.

Инал гъуьлуьни папа ихътин меслят авуна: эгер ц1уд агъзур манат акъатайт1а, Селимаз Хатуна къизилдин сят, акъат тавурт1а, Хутуназ Селима японрин шал къачудайвал хъана.

Ингъе адет хъанвайвал, къе мад Селим, няниз к1валахдилай кГвализ хкведайла, пуд билет гъаз хтана.

— Вуч хабар я, ваз ц1уд агъзур акъатнани? — зарафатна сивик хъвер кваз хтай гъуьл акур Хатуна.

— Гъеле акъатнавач, кайвани. Амма къе.. къе къачурбурукай садай са рахунни алачиз акъатда. Ша чна къведани абур ац1урин.

Вичин кефияр къумбар тирла Селим папав "кайвани" лугъуз рахадай. Къе адан гуьгъуьлар хъеанзавайла, Хатуназ адан кефияр хаз к1ан хъанач ва ам са артух гъяз авачиз столдихъ, гъуьлуьн патав ацукъна.

Селим шариковый ручка акъудна, уьгъуь яна сивик хъвер кваз папахъ элкъвена:

— Къе, кайвани, за гъа вуна лагъай рекъемрилай хаш чГугвада. Лагъ!

Столдин чинал эрч1и гъилин хъуьнт1 эцигна, ченедик гъуд кутунвай паб милаимдиз гъуьлуьн рех янавай иДвелен къилериз килигна, п1узаррик хъвер кваз, рахана:

— Ак1 ят1а, — къведалай, цДусадалай, къанни иДудалай яхц1урни ц1икъвсдалай ва... гъадан к1аник квайдалай хашар ч1угу.

— Вучиз гъа рекъемрилай? — тажублу яз жузуна гъуьлуь.

— Вучиз лагъайт1а играми кас, абур зи уьмуьрда виридалайни бахтлу, рик1слай тсфидай рскъемар я. Ви рик1елай фенват1а, зи рик1елай фенвач: "къвед" чи мехъер хъайи югъ я. "Ц1усад" чун эвленмиш хъайи варз я. "Къанни ц1уд" зун хайи йис я. "ЯхиДурни

ц!икъвед" чи мехъер хъйи йис я. "ЯхиДурни ц!увадаз" чаз хва хъана. Гъавиляй за гъа ибур хкъанава. Рази яни?

Селима вегъена гардан къуна Хатунан ярни лаз какахънавай хъуьхъвсз чими темен гана.

— Вун неинки милаим ва вафалу юлдаш я, вун гъак! камаллуни я, зи играмиди, — ада папан гардан ахъайзавач, — гъавиляй за вун галай гъар са югъ шад сувар хъиз кечирмишзава. Вун хайи диде — бубадиз фирдавут къисмет хъурай!

— Ахъая, на зун бамишарзава!

— Ваз вуч ават!а чидани, лагъана ада рекъсмрилай ц!арар ч!угурдалай къулухъ. — Зун гзаф бахтлу кас я. Эхъ, жегъил ч!авуз чаз асайишвал бес къадар хъанач, ксфсузвилерни хъана, мукъва ксар къакъатна рик!ин т!арвилерни хъана. Амма ик! ят!ани, зун бахтлу кас я, зун зи мурадрихъ агакъна. Гила чахъ эвлснмишавай хъаяр, рушар хъанва, шегъерда чаз къулулугъар, ацукъдай к!валер хъанва пшедин рекъяй агалкъунар захъ ава, халкъ залай рази я. Вири и хъсанвилерин, зи агалкъунрин ссбсб хъайиди вун я, вун! Анжах ви вафалу, ми хъи муьгъуьббатди, ви сабурлувили, камаллувили зун тайин тир дрежайриз хкажнава. Мад вуч горек я заз? Анжах вун!

— Вуч хабар я, къе вун гзаф милаим яз аквазва заз. Хи-йирдиз хъуй!

— Ибур гъамиша зи рик!с авай гафар я. Шит жез кич!сла, завай абур ваз гъар юкъуз лугъуз жезвач. Бес садра къванни лагъана к!андачни? Ша, чна амай билетарни ац!урин, — лагъана Селима ручка гъиле хъуна. Хатун столдихъай къарагъна.

— За захъ авайбур лагъана, амайбур жува ац!ура. Зун хуьрекдин къайгъуда жен. Свасни гада к!валахдила хкведай вахтни жезва.

Хатун кухнядиз гъахъна. Селима амай билетарни ац!урна, мук!рат!далди кжъвалай ат!ана столдал эцигна. Хатун хтайла ада лагъана:

— Пака зун Къасумхуьрсл пуд йикъан командировкадиз физва. Экуьнахъ яслидиз к!валахдал фидайла и билетрин къат!ар почтунин патав гвай яшикдиз вегъ! Заз вахт жедач.

— Ахъурай ман.

— Килиг, рик!слай физ тахъуй гъа!

— Ваъ, ваъ. Абурукай вун архаин хъухъ. Вун физвай есфер саламатди хъуй. Гъамидовриз зи патай чими саламар лагъ.

Хатун билетрин къат!ар гваз муькуь к!вализ гъахъна. Селим, телевизор кутуна, дивандал ацукъна, тамашзава: Австралидин "Жерсбец-плут" кинодин къвед лагъай серия къалурзавай. И арада къецихъай к!вализ къужахда турпуи хътин хтул авай гада, адан гуьгъуьналлаз свае хтана...

* * *

Киш юкъуз Селим чарни ручка къачуна дивандал ацукънавай. Вилср телевизордила алатзавачир: гъа гила мад спортплотодин комиссия

вичин к!валахдив эгеч!ун лазим тир. Декъик'баяр сятер хъиз акъатзава. Ингъе, комиссиядин председателдин тапшуругъдалди къваларал рекъемар алай элкъвей лацу шарикар гъерекатдик акатна ва абурукай сад, къвалал "П" алайди, къац!ай акъатна вичиз тайинарнавай чкадал акъвазна. Адан гуьгъуьналлаз "52" акъатайла, Селимак юзун акатна. Ахпа "2".

— Чегънекъа вуна умуд кутазва, — лагъана Хатуна гъуьлуьн чина авай шадвал акурла. — Пуд манатдила артух ваз акъатдач, я балам,

Селимаз адаз жаваб гудай вахт авачир, адан вири фикир телевизордин экрандал ала. "30" акъатайла ада шадвилай капар яна. "55" акъатайла Селима гъарайна:

— Ур-ра!

— Вуч хъана? — гъуьлуьн шадвал акурла хабар къуна Хатуна Са лагъеда Селима, шадвилдин лувараллаз к!валин юкъвал хкадарна, къве гъил хкажна къуьл ийиз башламишна. Папалай чархар ягъиз "Лезгинкадал" къуьлзава ада. Ахпа, к!валин юкъвал алк!анвайди хъиз акъвазнавай Хатун къужахламишна, амни гваз элкъвена. Галат хъайила, гъскъ акъатнавай ам, пабни галаз дивандай ацукъ хъана.

— Гъик! я, зи играмиди! Эхирни акъатнани ц!уд агъзур, ангъ? Зун гъалиб хъанани, — жибиндай янгълух акъудна гъекъ ми хъи ийиз рахазва ам папав. Амма Хатунан чинай к!усни шадвал аквазвач.

— А-гъан, вуча? Къизилдин сят къачуз к!анзавачни?

Бирдан Хатун, гъулуьн хура къил туна, шехъиз башламишна. Садлагъана къайи яд иличайди хъиз, Селиман шадвал квахъна. Вучиз паб шезват!а адан къил акъатзавач." А-гъан, сят къачуз к!анзавай хътинди туш жеди."

— Хатун, вахъ вуч'хъанва, зи азизди? Ну хорошо, сят заз авайди вуч я? Герек туш заз ам. К!андач заз къизилдин сят. Японский шал къачуда ваз. Де хъана, шехъмир.

— За... за... вай вегъ-эз хъанач, — шехъиз — шехъиз лагъана вилер накъварив ац!анвай Хатуна.

— Вуч вегъез хъанач? — Селим адан, гъавурда акъунвачир.

— Билетрин къат!ар. Яслидиз районодай комиссия атана, вири рик!елай фена. Багъишламиша — паб мад шехъиз башламишна. Агъвалатдин гъавурда акъур Селим хейлин вахт гаф акъат тийиз ацукъна. Ахпа ада галачир хъверна, Хатунан къил хкажна, къежей вилеризтемен гана.

— Пагъ, зани вуч хъанат!а лугъузвай гъа! Жегъеннема ц!уд агъзур! Мегер инсандин вири бахт пулуна авани? Мегер чи ми хъи муьгъуьббат ц!уд агъзурдалай багъа тушни? — секинарзава Селима паб.

Гъуьлуьн гафари паб секинарна ва ада мад ссфсрда Селимавай вичин тахсирдила-гайи тапшуругъ къилиз акъуд тавунай гъил къачун т!алабна. Гъа иналди ц!уд агъзурдакай мад к!вале ихтилат хъхъанач.

Гъядин юкъуз пабни гъуьл Каспийскидиз рушан к!вализ, хтулрал къил ч!угваз фенвай. Инани сивяй акъатай пулуникай гаф-ч!ал хъанач.

Ислен къан нянрихъ фад хъиз квалит хтай Сслимаз Хатуна гуйгуьлар шад яз акуна. Гъилер далудихъ къуна, гуйлуьв агатна.

— Вилер акъала — лагъана папа.

— Вучиз?

— Ам ваз ахпа чир жеда?

Селима, сивик хъвер кваз, вилер акъалзава. Хатуна адан чапла гъилихъ галай сят геляна, масад агалзава. Вилер ахъагъайла гуйлуьз вичин гъилихъ галай къизилдин сят аквазва. Хъуьрезва ам, къужахламишзава паб, еке кланивилелди Хатуна квилелаи гил алтадзава.

— Чухсагъул, зи играмиди! — Селима кастюм хтлуна папал яргъи ийизва, — ма, шифонсрда эхциг. За гъилер чухуьн.

Ам ваннадиз гъахъзава. Хатун, гуйлуьн кастюм шифонерда эхцигиз рак ачухайла, къягъ хъана акъвазна. Ам вичин вилерихъ агъзвач. Рак гегъеншдиз ахъагъайла адаз иер рангари ранран гуз акъвазнава и японрин шал акуна. Шадвилей гъарай акъатай ада, лувар хъиз гъилер ахъайна, ваннадихъ чукурна...

САМУРДИН ЯЛВАР!

(Мурад-къундарма)

Са сеферда Москвада гуьрушмиш хъайила къве государстводин къилер Россиядинни Азербайжандин сергъят Самур вацл тирвал тайинарунал рази хъанай. Гъа и члавуз абур цлийи сергъят чкадал фена тайинарун патал къве патан векилрин махсус комиссия ракъурунин меслятдал атанай ва абур ракъурдай вахтни тайинарнай.

Бес къве патал пайнавай лезги халкъдин къадар-къисметдикай абурун арада са гаф-члал хъаначирни? Ваъ. Гъа идалди абуру лезгийар чара авун тестикъарнай къван...

Къалурнавай вахтунда къве гукуматдин векилар Самур вацлал эцигнавай муькъвел атана (Россиядин комиссиядик Дагъустан Республикадин са векилни квай). Къве патан векилар ийир-тийир квахъна, къуд пата вил экъуьриз амуькна. Белки чеб ягълмиш хъанватла лагъана абур чпив гвай куьгъне картадиз килигна: ингъе Ярагъ-къазмаяр, имни адан лап мукъувай авахъзавай вацл къалурзавай къекъвей вили цларни. Анал "Самур" къхънва. Бес Самур вацл вич гъиниз фена? Амач. Ам гел галачиз квахънавай, налугъуди, инал вацл гъич хъайид туш. Налугъуди, ам чилериз гъаркъ хъанва.

— Вагъ! — гъарай акъатна комиссиядин членрай. — Им вуча, ахвар яз тахуй гъа!

Яд амачир вацлаллай муькъвел гаф акъат тийиз амуькнавай мугъманрикай сад эхир Дагъустандин вскилдихъ элкъвена:

— Куьне Самур гъинизна? Жаваб це.

Адай гафни акъатзавач. Ам вич аламат хъана амуькнавай. Гъикл жедач къван. Къве югъ идалай вилик Къубадин базардиз кайванидиз клани-дакланар къачуз фидайла и зегъримар хъайи вацл каф квилеллаз авахъзавай эхир. Гила ам амач. Квахънава. Я раб...

— Белки чкадин халкъди, яни лезгийри и вацл маса патахъ тухванатла гъа, — шаклувал ачухарна Дагъустандин вскилди. — Агъ и лезгийар, абурай акъат тийидайди авани?!

И фикир тсстикъарун патал абур вири дуьз Ахцегъиз къван фена, амма вацл гел галачиз квахънавай. Гъикъван рахунар-гуйжетар, шаклувилер хъанатлани, агъвалатдикай тадиз члехи гъакимриз хабар гун лазим тир. Амма ни хабар гуда? Садавайни жуьрэт жезвач. Вуж

жеда Самур вац! квахънава лагъай ч'алахъ? Самур булах туш, к'ам туш. Гурлу вац! ик! квахъун?..

Эхир Бакудиз хабар гудайвал хъана. Хабарни Расулова, виридалайни жегъил гъвеч'ли къуллугъчиди, вичи-н ч'ехидаз, адани президентдиз гуда.

— Юлдаш Ришвет-Заде, Самурдаллай таможнядила рахазвай Расулов я, — жезмай къван умундиз рахана ам. — Москвадаини комиссия атанва. Амма...

— Вуч хъана, абур рази жезвачни?

— Самур вац! амач.

— Вуч, вуч? На вуч лагъанай? Тикрара!

— Самур вац! квахънава, ч'ехиди.

— Расулов! — к'евиз гъарайна Бакудай, — заз вун хъсандиз чидайди я, вуча, накъанди кумани? Гъинва Вагъаб-Заде?

— Иналла.

— Трубка гъадав гице!

Вагъаб-Заде комиссиядин къил я. Ада трубка къачузва. Угъуь язава.

— Им вуч хабар я, Вагъаб-Заде, ви итимар пиян яни, тахъайт'ла?..

— Гъакъкъатдани, юлдаш Ришвет-Заде, вац! вич амач. Чидач гъиниз ф...

— Вунни дили хъанвани? — хъел кваз гъарайна Бакудай. — Вуна вуч лугъузват'ла чидани ваз? Ваз чал халкъар хъуьрена к'анзавани?! За вун... за вун...

— Ихтияр види я, ч'ехиди. Квез к'андайвал ая. Амма президентдиз малумат це.

— Ни? За?! Къурумсах, за вун... Хтана жува "муштулук" це адаз.

Дериндай ухът акъатна Вагъаб-Задедай ва ам меркездиз курпашман яз рекъе гъатуниз мажбур хъана. Россиядин комиссияни Москвадиз хъфена. Мад ина вучдай къван?

Президент, сергъятдилай хтанвайдан "муштулук" зарафат хъиз къабулна, хъуьрена ва ахпа аданди зарафат туширди къат'лана, Вагъаб-Заде духтурдиз рекъе туна. Гъасятда ада вичин куьмскчидиз-ихтибарлу Мамедоваз эверна ва адал им вуч хабар ят'ла чирун патал чкадал вертолетда аваз тадиз фена хтун тапшурмишна.

Психологри Вагъаб-Заде сагълам я ва адан психика къайдадикай хкатнавайди тестикъардай са делилни авач лагъана хабарна. Сергъятдилай хтай Мамедовани Вагъаб-Задедин гафар тестикъарайла, гъамиша сабурлу ррезидентдин къарай квахъна. Гила шак гъидай кар амачир. Эрч'ли гъил'ин къуьнт столдал эцигна, ченедик капаш кутуна ам хиялри тухвана: "... Бес чна гила сергъят гъинлай тайинарда? Агъ и лезгийр!... Бес Азербайжан целди гъик' таъминарда?.."

Амма и ч'авуз яд тахъана къурадай Самурдин гуьзел тамукай, вац'ун къве патавай лезги хуьрсин агъалийрикай фикир гъич адан къилизни атанач.

^v Вич лугъумир къван, Россиядин президентни и ч'авуз хиялрин яц'ла авай. Ам хтанвай комиссиядин къили гайи хабардин ч'ладахъ жезвач ва ада месэладай къил акъудун патал Бакудиз зенг ийизва.

— Жанаби президент, и ч'аван хийирар! Дагъустандай вуч хабар ава? — жузуна секиндив, налугъуди вичиз са куьникайни хабар авач.

— Абат хийирар, Дагъустандай? А...у... багъишламиша, жанаби президент, валлагъ, заз квез гъик' жаваб гудат'ла чизвач. Комиссия хтанва. Лугъузва хъи, бес Самур вац' амач, квахънава.

— Гъиниз феналда?

— Къил акъатзавач.

— Гъа яман, им...

— Ваъ, ваъ. За чкадал зи ихтибарлу итимни ракъурна. Адани хтайбурун гафар тестикъарзава. Гила чна сергъятдин гъакъиндай хъайи икърар гъик' къиле тухуда?

Москвадай жаваб гуз тади къачузвач. Президент фикирлу хъанвай. Сечкияр фидайла гъаф дагъустанвийри вичиз акси яз ессер гайиди адан рик'сл аламай. Гъа и хъилийни ва Азсрбайжандин государстводихъ галаз хъеан къуншивилин алакъаяр хуьнин мурадни фикирда къуна адаз лезгийрин месэла Азсрбайжандиз к'андайвал туьк'луьриз к'анзавай. Амма... ингъс, меслят хъайивал, кар къилс физвач: сергъятдин ц'ар фена к'анзавай Самур вац' вич амач...

Россиядин президентдай гагъ-гагъ къил акъудун четин тир. Ахътин вахтарни хъайид тир хъи, лап к'евивал авур месэла ада гъасятда, садани вилив техвей жуьреда гъялдай. Ингъс, и есфердани гъак' хъана.

— Алло, Баку, — умундиз лагъана эхирни президентди, — ша чна а лезгийрин месэла гъа чпиз к'андайвал гъялна куьтягъин.

— Гъик'! — тажублувилини есс агъакъна адав.

— Гана тан разивал, къуй чпин Лезгистан лугъудайди туьк'луьррай. Гъикъван чун и месэладикай рахан? Ша чна къведа государственойрин къилериз хае тир камаллувал ва регъимлувал къалурун. Куьне вуч лугъуда?

Азербайжандин президентди яргъалди ял къуна. Эхирни адай са гаф акъатна:

— Жедани?

— Тахъана ана вуч ава? К'анзавайди чи къведан разивал я.

Чи къве уьлкведин арада, чахъ галаз хъеан дуствилини алакъаяр авай ислягъ гъвеч'ли государство хъуникай са зиянни жедач. За умуд ийизва хъи, гележегдин лезгийрин нссилди чун къвед чпиз азадвал гайи ксар яз рик'лел хкида.

Гележегдин нссилди ви т'вар ске гуьрметдивди рик'сл хкун. Мад вуч к'анда инсандиз! И гафарилай гуьгъуьниз Азсрбайжандин президентдиз рази тежедай са себеб, са багъна амачир. Ят'лани ада лагъана хъи, бес гъялна к'ани бязи месэлаяр амукъзава. Абур гъял тавунмаз...

— Исятда важиблуди вири дуьньядиз ван жедайвал лезгийрин месэла гъахълувилелди гъял авун патал чи разивал къалурун я. — рахана Москва.

— Амай месэляяр чи вскилри чкадал гьялда. Гъан, куьне разивал гузвани?

— Эхъ, — къст!идаказ жаваб гана Азсрбайжандин президентди. — Зун рази я. Къуй къве патан лезгири чпин къадар-къисмет чпи гьялрай. Герск атай ч!авуз абуруз дуствилин гъил гадриз чун гъамиша гъазур я.

... Ингъс, Аллагъдиз шукур, эхирни сад хъхъанвай лезги халкъ вичин эрзиман мураддихъ агакъна: дуьньядин картадиз, Къафкъазда "Лезгистан" т!вар алай иДийи государство акъатна. Пуд юкъуз Лезгистандин чилсрал зуьрсдинни манийрин шад сесср акъалтна. Гъа и шадвилерин марскатар физвай арада аламатдин мад са вакъиа хъана: Квахънавай Самур вац!уз гурлу ван къилсллаз ятар хтана! Гила халкъди адал вичин виликан т!вар охцигна: Къулан ваи.1! Яни Лезгистандин къулай фснвай вац!. Виликдай хъиз са халкъ къвс патал пайзавай вац! яз ваъ. Акси яз, инсандин бдсндин садвал хуьзвай къулан тар хъиз чи халкъ сад ийизвай вац! яз.

Шадвилин межлисар алатайла хайи халкъдин къадар — къисмет гьялуниз куьмск хъайи Къулан вац!укай яргъал вилаятриз ихътин риваят чк!ана, гуя вац!у цавариз ялварна: "Эй мсргъяматлу ва регъимлу Агъа, жез к!анзамач заз са халкъ къвс патал пайдай къилинж — сергъят хъана. Къурура зун ми хъиз. Анжах зи халкъ санал ацукъ хъувурла гурлу хъия зи ятар, бсрскатар гудайвал инсанриз." Аллагъдини адан аман — минет къилиз акъудналда.

ГЪВЕЧШ ХВА

Няниз хзан вири к!ват! хъанвай. Ихтилат и йикъара къунши Асрета i хъайи еке зияндикай физвай.

— Кал тушир гъа, — давамарна дидеди вичин ихтилат, — са ми|н тир. Садра Мапери кефсуз хъайила за адан кал ацанай. Пакамаз няниз са катул ац!ай нек гудай. Валлагъ! Къенид тир, гъайван, м.1 лугъуд, гъилив хвейи к!ел я.

— Гъа вуна вили яна ам, — зарафатна гъвсч!и хци.

Кутуг тавур зарафат авур хциз Брсгъим терс килигна, амм. | чукънач. Ахпа ам хуьрек гъазурунин къайгъуйра авай папам. элкъвена:

— Гиликъай калин тарифар авуникай хийир авач. Вуна, Шапери, абуруз нек ракъуриз ая гъа!

— Ам вуч лагъай гаф я. За накъни абуруз са каладавайди ракъурайди я. Кесиб Асрета гила кал квехъ къачурай? — Кавча гъиле къун, | пичинивай виниз акъвазнавай Шапсриди дивандал ацукънав.т гъуьлелай, столдихъ ктабдиз килигзавай ч!схи Нурадила, дак!ардаи куьчедиз тамашзавай гъвсч!и Эсксндаралай вил аладарна. — Ярлб исятда калер куьн гъатзаватГа?

— Чи муаллимди фицакъра Макъарилай миллиондай къачуна, — лагъана икъван ч!авал ихтилатдик экеч! тавур Нуралиди. Хзандинай къилди вичин к!вал-югъ хъанвай ам арабир, вичи лугъудайвал, къуьзуьбуурал къил ч!угъаз къведай.

— Ву-у-у! — гъарай акъатна дидедай, — я чан бала, амни къимет жеч эхир!

— Я диде, исятда ужуз вуч ама, — рахана гъвсч!и хвани. — Фицакъра за трактордиз са икъван часть къачуна. Ваз ам куьн ят!а чидани?

— Абур гъич, хзанар, — рухвайрин рахунрик буба къаришмиш хъана, — гафарихъ кал къачуз жсдайтГа, чун пакамдалди рахадай. Куьреллайди, заз ик! лугъуз к!анзава. Эгер чна, къуни-къуншийри, мукъва-къилийри Асрстаз кал къачуз куьмек тагайт!а адаз калин крчарни аквадач. Вуч лугъуда куьне?

И хзанда бубадин гафунал гаф эцигдай адет авайди тушир. Ят!ани са кар ийидайла Асрет ч!схи хцел алуькдаи. Хуьруьнбуруни лугъудай хъи, Нурдли ишна Брсгъиман нерай аватнавайди я, гъакъван ам, Нурали,

сабурлу, рсгымлу кас я. Гъвечли хцикай рахайтла, кьве аялдин буба, тракторист Эскендар, диде-бубадихъ галаз санал яшамиш жезвай. Ам хъунрал рик! алайди тир. Гъавиляй бубади адаз са акъван чин ачухдачир. Ичкидикай дуст къадайдакай бегъем итцм хкатдайди туш, лугъудай Брсгьима.

— Ам вуна, дах, хъсан месэладик къил кутазва: к!еве гъатайдаз куьмек гун-им инсандин марифатлувал къалурзаваай са лишан я. Эхъ, Асрет халудиз куьмекна кланда, — меслятдал рази хъана Нурали.

Шаперидини лагъана хьи, ихътин дуьшуьшра куьмек гун еке суваб авай кар я. Са гафуналди, вири къуншидиз куьмек гунал рази хъана. Ахпа рахунар гъикъван пул гудатла, гъадакай башламишна. Кар ана авай хьи, исятда Брсгьиман хзандин бюджетдик са акъван рябет квачир: пенсия тагана къвс варз тир. "Ичкибаздик" бубадин умуд квачир. "Белки Нуралиди гъил къан" — хиялна рик!яй Брсгьима.

Брсгьима пад-кънл чукъвсна жибиндиз гъил авуна, анай ц!уд агъзур авай къуд чар акъудна столдин чинал всъена. — Мад захъ авач. Ви гуьлуьтдин кухва зат!-мат! амачни? — ам папахъ элкъвена.

Шаперидивай жагъай зат! хъанач: вичив гумай пул ада свае бубад клвализ фидайла гъадав вуганвай. Брсгьиман вил ч!схи хцел алай, амма адай гафни акъатзавачир. Нуралидиз хзанрин вил вичсл алайди чизвай. Накъ вахчур мажибдихъ адаз сусаз кожанка къачуз кланзавай. Чара тахъай ам ц!уд агъзур гуниз мажбур хъана.

— Мад захъ авач, дах, — лагъана гъвечли стхадиз вил ягъиз.

Эскендар стхадиз са жуьре килига. Шад хъайи Брегьима Нуралидиз чухсагул лагъана, столдилаь пул вахчуна.

— Яхц!урни ц!уд агъзур са акъван пул тушт!ани, имни са куьмск я, — лагъана ада. — И пул гъалалвилелди Асретаз гунал рази яни?

— Эхъ, — лагъана Нуралиди.

— Авайт!а мадни, валлагъ, гудай. Вуна Асретаз гъак! лагъ, — рахана Шапсрини.

— Зун рази туш! — хъел кваз к!евиз лагъана Эскендара.

— Я бала, вучиз? — дидеди чин ат!угъна.

— Вучиз лагъайт!а...

— Вавай ни хабар къазва? — хъел атана Брегьимаз

— Я дах, — Эскендар къачел акъалтна, — ам т!и...

— Вуна заз т!ит!ияр ахъаймир. Ацукъ жуван чкадал. Вавай жузурт!а, ахпа рахух.

— Я дах, садра за вуч лугъузват!а, яб це.

— Са ябни гудач. Вуча, мад хъивегънавани? Ахмакъ. Къуншидиз еке зиян хъанва. Бес чна адаз куьмекдин гъил кадардачни? Ван хъайибуру чаз вуч лугъуда? Айиб лугъудай зат! авайди я эхир.

Ийир-тийир квахъай гъвечли хва, куьмек кланз, гагъ дидедиз, гагъни ч!ехи стхадиз килигзава. Амма абурувай Брсгьиман гафунал гаф эциг жезвач.

— Я дах, заз...

— Сесмир лугъузва за ваз. Диде-бубадин, ч!ехи стхадин меслятдал рази тежезвайдан куц аку садра, — лагъана Аскеран клвализ физ кланз ракт!арихъ кам вегъсна. Эскендара дериндай ухът аладарна:

— Мад вучда, рахаз куьнс зав тунач. Ма, — лагъана ада ягъарай хъанвай пснжекдин къалтухдай акъудна бубадал яхиДурни ц!уд агъзур манат авай са чар авай гъил яргъи авуна.

Вилери луп!ни тийиз Брегьим къягъ хъана. Шапсридин гъилс авай т!ур аватиз са клам-шам амай. Нурали дакт!ардал фена куьчедиз тамашзава.

— Вучтинди я? — гаф акъатна бубадай.

— Кич!е жемир, чуьнуьхайди туш. Накъ за ат!а магъледа са шумудан усадъбаяр цанай. Гъабуру гайи гъакъи я. Им зи патай Асрет халудиз.

Брегьим к!валин кжъвал гъвечли хцин къаншардиз хтана, пул къачуна. Адан ат!угънавай чин, рагъин ишигъ галукуьайди хъиз, ачух хъанвай.

— Яда! — лагъана бубади, — вай зи къил акъатзавач. Вуна дехъне "рази туш" — лугъуз барбияр вучиз язавайди тир?

— Я дах, зун жуван къуншидиз т!имил гунал рази тушир. Яхц!урни ц!уд агъзур гила яз вуч пул я? Амма куьне зай гаф акъудиз тунач.

Бубади мад чуькъни авунач. Ам, рик!ин къеняй, сифте яз "ичкибаздал" рази яз къецеел экъеч!на, къуншидин клвализ гъерскатна.

Гъуьл гурар къилел къван рске туна хтай дидеди, шадвиляй къагъур акатна, гъвечли хцин далудиз чанг яна:

— Афсрин зи рсгымлу ва мергъаматлу хва!

Нурали, дакт!ардай куьчедиз тамашзавай. Ахпа ам сиви куьт!ни тавуна экъеч!на вичин к!вал из хъфена.

1996-шс.

СА ХЗАНДА

Юкбуз и хзан гярма вичин кеспидал жсдай: члехибур кваллахрал, гъвечлибур мектебдиз фидай, кьюзубурни квале бсйкар яз ацукьдачир. Чиник цлөгьре гслер квай, гъвечли буйдин, яхун Къасуман яшар пудкъанни цлуд къван хъанвайтлани, адан лсжбердин врдиш гылсра гьслс кьуват амай ва ам гъамиша квале са квел ятлани машгул тир. Гатуз, чуьлдин кваллахар фесли хъайила, ам совхоздин ксспидални фидай. Вирида ик1 згьмст' члугвазвайвиляй, хзандин суфрадик гъамиша таза фуни жедай, хъсан къафунни.

Няниз вири хзан кваллиз кватл хъижедай. Хуьрек недай вахт хъайила, Сунади, гъа Къасум хътин гъвечли, яхун къариди, суфра эклягун сусарал тапшурмишдай. Вири са суфрадикъ ацукьдай. Хуьрек рахаз-хуьрез иштягдалди недай. Ахпа гъвечли хци чуьнгуьр гиле къадай. Вирида капар ядай. Хтулри нубатдалди кьюьлердай. Кьюзубу Къасумни адан къари Суна, плузаррал хуш хъвер алаз, явашдиз капар ягъиз, ашукъ яз хтулриз тамашдай.

Амма кьс вучиз ятлани гъвечли хци чуьнгуьрдиз гьич вилни язавачир. Члехиди суфрадикъай къарагъна столдикъ ацукьна. Метлсриз регьят хъун патал бубани дивандал хкаж хъана. Сусари къапар-тлурар вахчузва, хуьрек тлур чкадила кул элязава. Амайбурни гярма сад са квел ятлани машгул хъана. Вири киснава. Квалле малум тушир серинвал гъатнавай, налугуди, ламу, чилин циф авай зулун югъ алукьнава.

— Дах, вун инжиклу тахъайтла...аз...чаз...са меслят авай, — лагъана члехи хци. '■-

— Лагъман.

— ... чара жез кланзава.

— Вуч? — гъавурда акьунач Къасум.

— Чаз вавай чара жез кланзава.

Бубади, тажубду яз, рухвайрилай, сусарилай, къаридилай вил аладарна.

— Низ "чаз"?

Къасум гъвечли хцихъ элкьвена: — Вазни чара жез кл...

— Эхъ.

Бубадай мад гафни акъатнач.

...Вил всгьейла хуьрс меслятуз хзанар тлимил авачир. Варцаралди, гъатта йисаралди стха стхадихъ, буба хцихъ, свае къаридихъ галаз мидябур гзаф авай. Им девирдин адетдиз элкьвезвай. И гьюьрметсузвал къвердавай аргух жезвай члавуз, туьквей хзан хъун скс бахт тир. Им хзандин къилсвайбуруз чизвай ва гъавиляй абуру, риклин късней, чпин хзандал дамахни ийизвай. Гьслбетда, авахъна физвай вацла къванер сад-сада акъадайвал, и хзандани гъамиша вири кландайвал жедачир. Сабурлу гафуналди бубади стхайрин, иллаки къслитлрин арада тск-бир жедай туьршивилер арадай акъуддай ва абур меслят хъийидай. Эхъ, гагъ-гагъ, члур кваллах авурла, буба абурухъ галаз вскъизни рахадай. Амма идакай Къасуман гьюьрметлу хзандал пехилвалзавай къуншириз хабарни жедачир. Бес гила и хзандихъ вуч хъанва? Вили янавани?

Къасум гзаф сабурлу кас тир. Дивандал ацукьна са гьихътин ятлани фикиррик квай ада, рухвайрин гафарин ван галукъайла, чуькьни авунач. Гена шаклу хъана: "Яраб зи япариз ван хъайи гафар гъакъикъат я жал? Белки им ахвар ятла гъа?" Буба кьюзубу хъанвай. Гила, пагъливанар хътин рухваяр члсхи хъайила, кваллиз пуд гуьзел свае гъайила, цуьквер хътин хтулар хъайила, кьюзубурун гуьгуьлар мадни хкаж жеда, хзан мадни туьквейди жеда, лагъана фикирнай диледини бубади. Гила абуру чпиз жегъилрикай панагъ жеда, хзандин агъвал мадни хъеанди жеда, гьюьрмет ва муьгуьббат мадни аргух жеда лагъана фикирнай. Амма рухвайриз-хайи велсдриз чеб четин йисара хвена члсхи авур бубани дидс, типлер хъиз, тек туна чара жез кланзавалда.

Къасума кичлсда хъиз явашдиз вилер ахъайна. Ваъ, им ахвар тушир. Вилик, пуд пагъливан хъиз, бубадин жаваб гуьзлемишиз, гадаяр акъвазнавай. Къаридин нагъв хъитлкъиннавай вилер къужадин атлугънавай чинал алкланвай, чпин къеплери хъ ацукьнавай сусарини, рикл гъапа къуна, апаян жаваб гуьзлемишзавай. Вуч жаваб гун абуруз? Гьик! лугъун: "Рухваяр, чара хъухъ, чи битав хзан чуклур". Ваъ, ик1 бубадилай лугъуз жезвачир. Ада сас-сарал илисна, цуьклуьм туькьюьна. Эхирни, дериндай ухът аладарна, лагъана:

— Зи рухваяр, хъеандиз яб цс. За квез хзан чуклуриз разивал гудач, вучиз лагъайтла чи еке девлст — чун са хзан яз амукьун я. Им чи кьюватни я, чи бахтни. Эгер куьн чара хъайитла...

Амма хайи веледриз кьюзубу бубадин гафари клусни таъсир ийизвач. Абуру лагъана хъи, рухваяр чара хъун Адамалай Хатамал авай адет я ва гъавиляй чун гьикл хъайитлани чара жеда.

— Вучиз лагъайтла, — рахана члехи хва, — уртах афардилай къилдин пигиш хъсан я.

— Къилди квални хъсан я, хайи кални, — жаваб гана къуланда.

— Гзаф верчер алай къур хада, лагъанвайди тушни? — алава хъуьуна гъвечли хцини.

Буба фикирлу хъана: "Зи багъри рухваяр жен, ик1 чина акъвазин? Ван хъайибур, валлагъ, члалахъ жедач. Ибурухъ вуч члур хъач

галукънава? Нин мсз галукунава? Ни рскъелай алуднава?.. Тахъайла, гъамиша зи ч!лала авай вслсдриз гила вуч хъанва?.. Агъ девирар, дсвирар! Чи дсвирда ик! тушир. Са гъвсч!и къапак са шумуд хзан ислягъвилелди яшамиз жедди. Бес гила и нссилдихъ вуч хъанва? Фу кылиз акъатнавани?"

— Сабурлу хъухъ, балаяр! Са кар ийидайла иридра алцума лагъанвайди я камаллу бубайрин мисалда. Мад ссфсрда фагъум-фикир хъия, хъсан-пис алцума, — лагъана эхир умундиз Къасума.

— Ваъ, — лагъана сада, — зи гаф гаф я!

— За фадлай фагъумнавайди я, — жаваб гана муькуьда.

— Зани вири алцумнавайди я, — давамарна стхайрин фикир пуд лагъайдани секиндиз.

И гафари къуьзуь кас михъиз перт авуна. Адаз лугъурди амуьнач. Ам, са куьмск к!анз, папаз килигна. Сунади, фитедин пип!едди вилин накъвар михъзавай. Хайи хзандин къадар-къисмет гъяззавай и декъикъаяр къуьзуь дагъвидин яргъи ва чстин уьмуьрда белки виридалайни заланбур хъанвай жеде. Бубадай гаф-ч!ал акъатгийиз акурла, мад ч!ехи хва рахана:

— Са гафуналди, дах, заз вахъ галаз мад са суфрадихъ ацукъиз к!амач. Хъсл къвсмир, им зи эхиримжи гаф я.

— Гъам зи гафни я.

— Зинни.

— Вучиз?! — са агъ хъиз, гъарай акъатна къуьзуь касдай. — Вучиз чи ислягъ, туьк!всй хзан пайи-паяр ийизва куьне? Вуч квсз бес жезвач? Жаваб цс кван!. — Вилериз хъит!къиннавай накъвар гадайриз такун патал Къасум, сиви чукъьни тавуна, к!вачел къарагъна, багъдиз экъеч!на.

И багъ бегъердив агакъун патал бубади гзаф зегъмет ч!угунай. Ам гъар са къелемдихъ, куьрпс баладихъ дидс хъиз гелкъвенай: абуруз вахт-вахтунда, пунуриз пер яна, яд ганай, абурун къурай ва герск авачир хилер ат!анай, абур азаррикай, зиянлу гъашаратрикай хвенай. Ингъе, гила аку, гъихътин бегъерлу багъ хъанват!а, таммаш садра! Бес и зегъметар бубади веледар патал ч!угурди туширни?..

Иикъар къевез алатзавай, амма гадаяр чпин гафунилай эляч!завачир. Къуни-къуншидални Къасумаз айибар гудайбурни хвана. Акъазвани, лугъузвай бязибуру, Къасума вичин гадаяр, ч!ехи хъайилани, къванцин к!аник квай векъ хъиз, къурурзава.

И пакамахъ вири хзан гъарма вичин кеспидал фин лазим тир. Амма рухвайрик гъич юзун-гъерекат квачир.

— Гишила късйит!ани, чун мад к!валахдал экъсч!дач, — лагъана ч!схи хци виридан т!варунихъай.

— Вуча? — гъарайна хъел атай бубади. — Дяве малумарнавани, кепсюгълиар! — Ахпа хъсл хкатайла, явашдиз алава хъувуна: — уьлвкейрин арада авай сергъятар акъудна дуйньяда вири халкъариз ислягъ са к!вал эцигун патал пачагъар чалишмиш жезвайла, куьн вучиз чара жезват!а, къил акъатзавач зи.

И йифни секинсуз яз, хзандин гъава серии ва сефил яз акъатна. Пакамахъ садани вилив тсхвей кар хъана: Къасума рухвайриз чара жедай разивал гана.

— Анжах са шарт!уналди, — алава хъувуна ада, — эгер къилди к!валера хъайила, стхавилин алакъаяр хвена, куь садвал, арадавай гъуьрмет ч!уртийиз хъайит!а, зи патай наразивал жедач.

Стхайри гаф гана, Амма ам фад рик!елай ракъурна. Чеб-чпин ихтиярда гъатайла, абуру бубади эцигай еке, битав дарамат пайи-паярна, пуд патохъ экъеч!дай екс паруяр кутуна, араяр, сергъят хъиз, паруйралди ат!ана.

Са акъван вахтни арадай фенач, къуншияр хъайи стхайрин алакъаяр къвердавай зайиф жез башл!мишна. Ахпа михъиз ат!ана. Себеб? "Себебар" авачиз тушир: са стхадин гъаятдиз муькуьдан к!ск феналдай, куьчеда стхайрин аялар к!ланалдай. Шехъиз к!вализ аял хтайла, къелит!рай къал акъатдай ва абуру, к!анзни-так!анз, и къал-макъалрик чпин гъуьлерни кутадай. Аялар меслят хъана куьчейра къугъвадай, амма стхяр хъел яз амуькда. Ихътин дуйшуьшра нафт ягъиз ц!ай къати ийидай къуншиярни кими жедачир.

И ч!уру гъалари дидсдинни бубадин рик!ериз акъван т!арна хъи, абур вахтсуз рагъмстдиз фена. Гила стхайриз мийир-жемир лугъудай кас амуькнач. Гила абур бубадин "зулумдикай" михъиз азад хъанвай. Гила абур чпин к!валин-къан халис иссияр хъанвай. Гила абуруз мал-деветлетни хъанвай. Сбергъикъайра санбар пуларни эцигнавай. Са гафуналди, гила абуруз вири авай. Вири! Амма къилин девлет-стхайрин арада садвал амач. Гъуьрмет амач. Берскат амач. Адалат амач. Сад муькуьдан хийир-шийирдал аламач. Садаз муькуьди бегенмиш яз амач. Сад муькуьдал пехил я...

Яраб абуру ихътин ч!уру гъалара ч!схи жезвай чпин веледрикай, иДдийиз акъалтзавай несилдин гелсжегдикай фикир-хиял ийизвачжал? Яраб абуруз чпи мух пайи чкадай «нжах мух, генани ч!уру хъчар квай мух, экъеч!дайди чизвач жал?

КЕЛЛЕДА... НАГЪВАР?!

Давуда кјулайдиз дивандал ацукъна ктаб кклзавай. Арабир адан кьелеч! плузаррик жизни хъвер акатзавай. Гъар сеферда дежурствова хъайила рик! алай писатель Чехован гъикаяр кълелун духтурдиз адет хъанвай.

Октябрдин чими ракъар авай йикъар сад лагъана члур хъанвай: дагълара къвайи живеди шегърдиз къйи гарар ракъурнавай. Ятлани кабинетда гъава умун тир.

Дежурствова авайла Давудаз секиндив йиф акъуддаи вахт жедачир: отделениедиз клвач — гъил хайибур, авариядик акатайбур гъидай. Амма кье ада рик! архайин яз ктаб клелзава.

Цлан сятдин икърабар иДусадалай алатнавай. Адаз кушеткадал ярх хъана са геренда ял ягъиз клан хъана. Ктаб столдин кьерехдал эцигна, яхун кьумрал чинай капаш члугуна ада клвачер яргъи авуна. Ферикъатвал къачудай арада, гару ахъагъайди хъиз, рак лархъ авуна ачухна, кьенез медсестра Рабият гъахъна.

— Отделениедиз... азарлуди гъанва.

— Чирхчир яни? — адан теспача хъун акурла жузуна Давуда.

Жаваб тагана ам кабинетдай экъечлна.

Малум хъайивал, азарлуди куьчедин кьерехда ярх хъанваз акурла, автопаркдиз хъфизвай таксистди гъанвай. Амни вич инал аламай. Азарлуди вич вичел хтанвачир. Ам вуж ятла ва гъинай ятла чир жезвачир. Жибинра я паспорт, я маса документ, я пул авачир. Аквадай гъларай, адан мсфтл едал иви ацукънавай.

— Азарлуди рентгендиз твах, къилин снимок акъудрай. Ивидин анализ ая. Амай гъазурвилерни аку, — тапшурмиша хирургди Рабиятаз.

Са арадилаи медсестра гъиле чар аваз хтана ва ам Давудав вугана. Духтур иДару вилер экъисна гагъ ивидин анализар кхъенвай чарчиз, гагъ Рабиятаз килигзава. Гъамиша умун сесинал рахадай, сабурлу Давуд духтур, мина хъиз хъиткъинна:

— Им вуч я вуна зав вуганвайди? — клевиз гъарайна ада. — Килиг! Вуча ваз... Рабият гаф акъат тийиз акъвазна.

— Лаборанткадиз тадиз иниз эвера? — эмир гана Давуда.

Кабинетдиз атай чинин бензлатланвай жегъил руш акурла, хирургди жезмай къван секиндив хабар къуна;

— Белки вун ягълмиш хъанатла, ангъ?

— Давуд Омарович, анализрин нетижадихъ сифте зунни ягъуначир. Белки аппаратура члур хъанватла лагъана за абур ахтармишна, ахпа мад анализ хъувуна. Пуд лагъай сефердани гъа сад хътин нетижаяр гана. Зи тахсир авач.

И арада кабинетдиз ассистент — духтур Сайд атана. И на кьетлен гъл авайди къатлай ада! вучиз къалабулук акатнавайди я лагъана жузуна.

— Гъик! къалабулук акатдач къван? Азарлудан дамаррай физвайди иви туш, яд ялда. Адан са пайни спирт. Амма гемоглабин, эритроцитар, ашдик кьел хъиз ква. Мумкин клвалах яни?

— Гъик! яд я гъа?

— Адетдин яд, гъаш два о. Ма клела. — Давуда чар вичин ассистентдив вугана.

— Вагъ! — акъатна Саидай. — Рентгенди вуч лугъузва?

— Гъеле жаваб хтанвач, — ахпа сестрадихъ элкъвена: — Алад, Рабият Алиевна гъик! хъанатла аку!

Рентгендин снимок хкана. Хирургар экуьнал адаз яргълди тамашзава, амма садаини гаф акъатзавач.

— Гъик! аквазва ваз, Сайд, мсфтлсдин акунар?

— Валлагъ, заз ам маса-къадада аваз, яни къайдасуздаказ аквазва, — жаваб гана ассистентди. — Ваз вуч аватла чидани, Давуд, ша чна Азим Алиевичаз теклифин. Гъикъан лагъайтгани, за къатлизвайвал, келлса да гъихътин ятлани, чаз тийижир, дегишвилер кьиле фснва.

... Йифен кьуларилай алатнавай. Азарлуди гилани вич — вичел хтанвачир. Лазим рапар ягъуникди адан рикли ва жигерри къайдадик кваз клвалахзава. Давудан тлалабуналди тадиз атай профессор Азим Алиевич гъасятда анализриз ва снимокдиз дикъетдалди килигна. Ахпа ченедик капаш кутуна вилсри лупл тийиз яргълди цлал алай сятиниз килигиз акъвазна. Виридан вилер адал алкланва.

— М-да, — лагъана профессорди кГвачел къарагъиз. — Мефтледин дегишвилерай зи кьилни акъатзавач. Налугъуди мефтл туш, какахъай ханла я ана авайди. Азарлуди чавай кьутармиш жедач, амма илимдин хазина артухарунин карда белки ада чаз куьмек гун. Операция авуиив эгечл.

Рабията профессордивай вичиз хъфидай ихтияр гун тлалабна.

— Сад лагъана зи ксфияр члур хъанва, Азим Алиевич. Завай ик!... жедач...

— Ятла ахлад ман. Аминадал ви везифаяр тапшурмиша.

Са ни ятлани хабар гайи азарлудан мукъва — къилияр отделенисдин ракларихъ клватл хъанвай.

Азим Алиевичан гуьзчивилик кваз Давуда операция авуна куьтягъайла гуьлуьхъай цавун тагъ экуь жез башламишнавай. Къилин къалпагъ эяна мефтледи килигай Давуд духтур къа хъана, ахпа профессордихъ элкъвена:

— Азим Алиевич, иниз тамаш къван.

— Жедай к'валах яни? — ам айнаяр ягълухдал миxъна мад сеферда столдал гьалтна. — М-да... вири гуьзлемишной за, амма... нагьвар...

— Нагьвар?! — Сайд духтур вилср экъисна гагъ Давудаз, гагъ Азим Алиевичаз килигна. Килигайт'ла, дугъриданни, азарлудан келледа мсфт'сдин чкадал кт'лай нагьвариз ухшар зат' авай.

Вири пагъ ат'лана амукъна. Са ван-сесни авач. Гьейран жедай, аламатдин кар акур духтурар чпин вилсрихъ ягъан тийиз са гьихътин ят'лани фикирри тухванвай.

— Да-а, — акъатна эхир Сайд духтурдай. — Бес и язух икъван гагъда гьик! яшамиш хъана.

— Вуна ам яшамиш хъана лугьузвани? — чин элкъуърна адахъ Давуда. — Амма зун тажуб жезвайди масад я. Шаксуз и жегьил, хъеан абурлу касдин келледа виликдай, мсфт' авай. Мумкин я, адахъ хъеан паб — аялни авай жеди. Белки хъеан пешекарни тир жеди. Гьик'л, гьихътин шарт'лара мефт' и гьалдиз элкъвенат'ла кьил акъатзавач зи.

— Багъишламиша, Азим Алиевич, мефт'едиз вуч хъанва, — жузуна Аминади.

— Келледа авайди мефт'! туш ... нагьвар я, — жаваб гана профессорди кьейидаз туьгьмст яз.

— Нагьвар?! —

— Ина ала^ат жедай вуч ава, — лагъана ада халат хт'луниз, Технология ч'луна карчийри гъазурзавай, куьчейра алвер ийизвайбурувай къачур эрскъ яргьалди ва гзаф къадарра хъвайила мефт' нагьвариз элкъведайди бес квез вучиз чидач? — Са гъвеч'ли фикирна давамарна, — Анализар, снимок ва кьилин къалпагъ хуьх. Консилиум к'ват'на и азардай кьил акъудна к'анда. Кьиникъин себсб... ч'луру эрекьди зегъерламишун я лагъ.

Профессор хъфена. Операциядин амай иштиракчийрни адан гуьгъуьналлаз кьецел экъсч'на. Залан къван рикквас Давуд гъеле ахварикай бегъем хкат тавунвай шегъердин баябан куьчейрай яхдиз к'вализ рскъе гьатна. Гьуьлни цав акахъзавай чка къвердавай экуь ва яру жезвай. Ничхирри пакаман нагъмайрал илигнавай. Амма Давудаз абурун назик музыкадин ван къевезвач. Ам кьил хура туна, залан камаралди чпин куьчедиз гъахъзава. Адан риклел вичи сенфиз Рабият Алисвнадиз гъараяр авурди хтана. Гила а кардал гъайиф ч'лугъзавай: "Багъишламишун т'лалабна к'анда".

Пакад юкъуз медсестра атаначир. Гъяд алатна, ислендиз к'валахдал атайла Давуд духтур Рабиятан патав агатна, явашдиз лагъана:

— Жуьмяд йифиз зун вахъ галаз гъахъсуз вскьиз раханай. За хиве къазва, зи тахсир я. Багъишламиша заз. Амма вунни а ч'лавуз са жуьре акунай. Ахпа вун хъфенай. Закай ксфи хана хъфейди тирни? Алатай к'валах я. Хиве яхъ.

— Вакай зун к'лусни инжиклу туш...

— Бес вучиз вун...

— Давуд Омарович, а йифиз операциядик ... ам зи гьуьл тир, — къагъур къевез са гужалди жаваб гана сестради.

— Ви гьуьл?! —

— Эхъ. Виликан гьуьл. Чун чара хъана кьве йис я. Я Алижана паб хканач, я зун гьуьлуьз фенач. Чун чаз гзаф к'ланибур тир, — перишан яз ихтилатзава Рабията. — Амма эхиримжи йисара адаз залай ички гзаф к'лан хъанай. Эцигунрин бажарагълу инженер яз ада вич миxъиз ичкидив пугана. Гзаф за минетар авунаткши, т'имилни адаз ван хъанач. Зхирни чун къакъатна. Белки чара хъаначирт'ла (адак къагъур акатна) ... ик'л жедачир жеди. И фикиррди зи рик] акъудзава. А йифиз хъфин тавунани жезвачир эхир. Адан хзанриз бедбахтвиликай ни хабардай?

Давуда Рабиятдал, халатдин к'ланикай, яедин партал алайди анжах гила кьат'лана. Багъри мукъва касди хъиз ада Рабиятан кьуьнел явашдиз гьил эцигна:

— Мад сеферда багъишламиша. Ч'лалахъ хуьхъ, хайи бубади хъиз , дериндай за ви хажалат пайзава.

— Чухсагъул, Давуд халу.

ЦЕКВЕРИН АЛЕМДА

Къуд хъуьтуьлди хъанатлани, гатфар геж алуькнавай. Гъава къанмай. Рагъ къериз-цIаруз аквазвай. Ара-бир чиг кваз къалин чилин цифни къвезвай.

Ингъе эхирни чими рагъ авай йикъар алуькна! Къавах тарари куквар хътин рагъул ярги пирпилар-цуьквер ахъайна. Машмашин ва алучадин тарари, гъажикIадин "кIскер" хътин, лацу цуькверачухна.

Базардин ихътин са юкъуз зун чуьлдиз экъечIна. Къуьнуьхъ къуша ружани вегъена, гуя зун гъурчсз физвайди я. Хуьряй экъечIна сифте уьзуьмлухрин, ахпа фарашдиз экъечIнавай, зулун магъсулар цанвай никIерин арадай, вацI галай патахъ рекъс гъатна. Вилик гъеле бсгъсм яд тахтанвай кагъулдиз авахъзавай рагъул вацIун къср экIя хъанва. Халид сал хъиз къванерай ацIанвай, саки са хийирни къачуз тежсзвай къср. Инлай-анлай гъелс пеш ахъай тавунвай къаратIкенрин, жикIидин, кIирийрин, инидин кIапIалар аквазва. ВацIалай, муьгъ хъиз, газдин яИду турбаяр тухванва. Акъахиз-хкадриз анал аялар къугъвазвай.

Гъар гатфарихъ ва гатуз, къати селср къвайила, Гуьлгер вацIу совхоздин уьзуьмлухрин ва емиш багъдин пад-къерех тухудай. Ам гужлу эксковаторрин куьмекдалди дерин къубуда туртIа, гележсгда и късрскай малар хуьдай веькин уьруьшар жедай. Амма, вучиз ятIани и фикирсадан къилизни къвезвачир...

Са хейлин къкъвейдалай къулухъ, хтулриз са капашдавай рангунин, цIалцIам гъечIи кIалалар жибиндиз вегъена^, зун хуьруьхъ элкъвена. Инлай къунши совхоздин а къил акван тийизвай гегъенш багъларинни чи уьзуьмлухрин сергъятда авай кIвачи тIушунвай шуькIуь рекъай хтана кIанзавай.

Къуд пад секин тир, гуя тIсбиат ракъинин чими нурарикай лезет хкудиз сустхъанвай. Хуьруьн патарив гвай къацу хъанвай цIуаралапагаравай.

Зун хуьруьн къилихъ галай кIунтIал хкаж хъайила, югъ нисинал элячIнавай. Инлай Каспи гъуьл, ракъинал цIарцIар гузвай Шалбуз-Дагъ, Базар-дюзи, шиш nlanlax хътин Кетен къил, Ярар-дагъ, Къелеквар капан юкъвал алайди хъиз аквазвай. Хайи чилин гуьзел акунрал, михъи цавал, чими ракъинал, цIуарарин къацу махпурдал ашукъ яз за къуд пата вил экъуьрзава. Зи хайи чил, гъикъван вун гуьзел ва мегърибан я! Къкъвена гъекъ хъанвай беденди бирдан къайи шагъвар гъисс авуна ва зун, адакай чуьнуьхъ хъун патал, кIунтIалай агъадихъ

эвичIна. Инал ялни акъадарда, са пIапIрусни чIугвада лагъана къуьнт яна. Ружа къвалав эцигна, муштукI акъудна, уф гана. Ада са затI акIанвай. Ам акъудун патал веькин къурай къалунихъ къекъвез чиле вил экъуьрайла, бирдан зи фикир чIулав ири цеквери чпел желбна. Абур икъван чIавалди заз акурбуруз ухшарбур тушир: гъекъекъайри хъиз ракъинал нур гузвай къве къил чIулав, шабалутдин ранг алай, назик юкъ галай абур, аскерар хъиз, цIиргъина акъвазна гъиниз ятIани • физ-хквезвай. Вилерал айнаяр акъалжна (пIапIрусни рикIелай фена) сиве муштук! амаз, зун хейлин абуруз тамашиз акъвазна. Са патахъ физвайбурув пар гвай, элкъвена хквезвайбур буш тир. И карванда вири гъерекатда авай. Гъилле ийизвайбур, кIвалахдикай баштанна са къерехдихъ къил къакъажнавайбур, бейкар яз гъакI акъвазнавайбур аквазвачир. "Яраб ибур квел машгъул ятIа, абуру вуч тухузватIа, гъиниз тухузватIа?" Мукъаятдиз са цекв къуна, адав вуч гватIа тамашна. Ам къурай веькин гъвел тир.

Къасухдай, цеквериз манийвал гуз кIанз за абурун карван физ-хквезвай реькин юкъ, муштукIдин къил чIугуна, атIана. Анай са акъван дерин тушир цIарх-легъв акъатна. Пар дашмишзавайбур ва элкъвена буш хквезвайбур, анал агакъайла, бейхабар яз экс ваИдал гъалтай атIуяр хъиз, акъваз хъана. Къве патахъайни къвез, амма анлай элячIна фидай жуьрэт тежез, абур инал къвердавай гзаф кIватI жезвай. Эхирни пар гвачиз хтайбурукай сад мукъаятдиз цIар чIугур лекъвез эвичIна, къулухъ килига, ахпа юлдашрин патав хтана ва мад, виликандалай викIегъдиз цIарцIел хтана. Адан гуьгуьнни са шумуда гъерекатна. Сифте рехъ къалурайди цIарцIелай элячIайла, акъвазна къулухъ килигна. Чидач, белки ам вичин гуьгуьнни юлдашар къвсзватIа акваз килигнай жеди ва ахпа, абур къвезвайди акурла, ада вичин рехъ давамарна. Гила пар гвайбурни лекъвез эвичIиз башламишна. Акуна-такуна цеквер къайдадик кваз чпин кIвалахдик эксчI хъувуна...

Гила заз абуру пар гъиниз чIугвзватIа чириз кIан хъана. Паца-паца зун мукъаятдиз абурун гуьгуьнни фена. Ингъе эхирни са акъван екеди тушир кIунтIунал агакъна. А кIунтIуна са шумуд фирягъ тIеквенар авай. А тIеквенрин-варарин сивел, къаравулар хъиз, чIулав цеквер акъвазнавай. Белки абур къайда хуьн патал акъвазнавайбур тиртIа? Я тахъайтIа, абур чпин "кIвализ" чаради татун паталай къаравулар тиртIа? Чидач. Амма къайдадиз гаф авачир: сада-садаз манийвал тагуз, садбур пар гваз тIеквендайгуз эвичIзавай, муькуьбур — затI гвачирбур, анай экъечIзавай. Вирида сад хъиз зегъмет чIугун абуру чпин, цекверин, намусдин кар яз гъисабзавай жеди. Белки гъавилляй абуруз буюрмишдай, буйругъар гудай "чIехиди" авачир жеди. За фикирна: "Ажеб жедай, инсанрини, и цеквери хъиз, къайда, низам хвена рикIивай зегъмет чIугвадайтIа!" ИкI фикир авунихъ себеб авай эхир. Вучиз лагъайтIа, чи арада кIвалахиз такIан гъиллебазар, темпелар, ацукъдайла чими къур, недайла чIехи тIур кIандайбур гзаф ама.

8-май, 1981-йил

ШАИРНИ ИБЛИС

Шегъре рекъин късрехда, гсгснш чуылда бине кутунвай лсзги хуъруън юкъвал, са будкадин къилсл екс гъарфаралди "Рынок" кхъенвай. И рынокда-базардани шсйэр авай гъа! Чсбни вири яд уълквейринбур: жвачкаяр, пспсиколаяр, шампунар, гуърчг пачкайра авай planlрусар, эрекъяр... са гафуналди, вири ава, амма хайи уълквсдин шейэр садни авач. Ина ишиндайдалай к!вахдайди гзаф я лугъудаивал, муъштсрийрилай алверчияр — шей маса гузвайбур гзаф тир.

Базардин агъа къилс, "Мясо" кхъенвай будкадихъ як къачудай са шумуд кас акъвазнавай. А патал хъиз таза яклукай жегъилри шишер язавай. Шишсрин атирлу ниеди базар аиДурнава.

Гъик! ятлани, са сеферда и базарда шаирни иблис дуъшуъш жеда къван. Хатадай яни, тахъайтла, къадар-къисметди абур гъак! туъшнани, чидач, амма къведани, сад-садан патан акъвазна, алвср ийизвай. Шаирди вичин зегъметдин бсгъср тир шаиррин цДийи ктаб маса гузваи (Гила шаирар чпин ктабар маса гудай алверчийриз элкъвевна эхир) Иблисди лагъайтла, ужуз къимстдай къачуз, ядни хъияна, багъа къимстдай пиво маса гузваи. Кружка пиводинни са ктабдин къимст барабар я. Амма муъштсрийри пиводин бочкадихъ яргъи иДиргъ янава. Клуф хуърезва иблисдин, вичин тум юзурзава ада, гуъгуълар шад яз. Ара-бир рскъяй физвайбуруз эверзава ада, тарифиз вичин "товардин".

Шаир акъвазнава адан патав. Сскиндиз. "Акъллу несигъат, камаллу гаф кланиди вич къведа патав", — лугъуза ада рикляй. Югъ нисинлай алатна. Пиводин челегдин са къатл ичли хъанва. Амма шаирди ганвайди анжах вад ктаб я.

— Ви базартуъклуъзвач хъи, къунши, — ягъанатна иблисди к!уфал хъвер алаз. — Вучиз ятла чидани ваз? Инсанриз къс герск туш а ви шиирар-несигъатар, камаллу гафар.

— Уъмуър базардиз элкъвевна, — перишандиз рахана шаир. — Базардани гъарда вичиз вуч авачтла, вуч бес жезвачтла, гъам къачудай адет я. Гъак! тушни, иблис? Вуна гъик! лугъуда?

— Эхъ, инал вун гъахъ я, шаир — жанаб*гана ада.

— Месела, лугъун чна, эгер ваз базардин юкъвал пул авай киссни акъл авай кисе жагъанайтла, гъим къачудай? — суална шаирди.

И суалди иблис фикирлу авуна: "Эгер за пул авайди къачуда лагъайтла, ада зун мутлакъди, нефе ацлун тийидайди я, лугъуда".

— За акъл авай кисе къачудай ман, — уъткъемдиз жаваб гана ада.

— Гълбетда, вунани ваз авачир зат! къачуна, — хуъурена шаир.

Анжах гила шаирди вичикай ягъанат авурди иблисди къатлана. Хъл атана адаз, амма сиви чуъкъни авунач. Рикляй лагъана: "Акъваз садра. За ваз зун вуж ятла къалурда".

Югъ нисинлай алатна. Иблисдин муъштерияр къалин жезва. Къарай атанач шаирдиз. Ада иблисди — уюнбазди яд ягъиз пиво гузвайди халкъдиз лугъуза. Амма адаз яб гудай сад-къведни авач.

— Хъана тлун, я иблис. Эхирки, ви метлеб вуч я, ваз вуч кланзава? — жузуна шаирди нифретдивди.

— Зи метлеб вуч ятла, ахпа чир жеда.

Сивинди гъили къачуна лагъайвал, са вад декъикъани арадай фенач, шишер язавай чкадилай къал акъатна: ичкиди къил гжи авур жегъилар сад-садал гутар гваз фенвай. Майдандиз чукуллар пайда хъана. Бирдан базар, тлвал хкуърай члижсрин куънидиз ухшар хъана. Квачсрик акатайбурун, шсйэр чккшбурун гъарайди хуър аиДурна. И къал-къиждин эхирдай хирер хъайибур больницадиз, муъкуъбурни милицадиз тухвана.

— А-гъан! — кап-капунив гуъц!из шаддиз гъарайна иблисди, — гила зи "базарар" туъклвена. Ахпа шаирдихъ элкъвевна хуърез-хуърез лагъана: — Ингъс, гъа им тир зи метлеб, зи мурад! За гъак! ийидайди я къез, Адаман велсдар! Чао! — тум юзурна иблисди базардай са патахъ цлуъхна...

Лугъуда хъи, бес Адамаз икрам тавунай Аллагъди иблис женнетдай чукурналдай. И хъиляй ада, иблисди, Адаман несилриз анжах писвал ийида лагъана къин къуналда. Дсвирар къвез алатна, дуъньядай са шумуд несил фена, амма ягъсуз иблисдин риклин цлай рекъизвач. И фикирри шаирдал, къажгъандал хъиз, звал-ажугъ акълдарзава. Ада сас сарал илиснава, гутар к!евиз чуъкъвевна." ...Бес кружка пивони йифен ахвар, йикъан къарай квахъна теснифай ктаб са къиметдиз аватай "базарда" къайда, адалат женни мегер! Мад вучда, иблис, дсвир вид я, гъала жуван араба. Амма къведа хъи, вазни са югъ, къведа! А члавуз вун вирида негъда, инсанар ички-гъарамдивай, чуънуъх-тарашунивай чара жеда, абурун риклсриз регъимлувал, мергъяматлувал хкъведа, абур цлигел яз, чи ктабрихъ къекъведа..."

КЪЕЛЕМДИН ДУСТАР

Ам, гылер далудал кьуна, куьчеда кьекъез хейлин вахт тир. Ктабрин туьквендин вилик, инихъай анихъ, анихъай инихъ сейрда аваз, адаз гьалтай танишрин саламдин ванни жезвачир. Арабир акъвазиз, са вуж ятлани гуьзлемишзавайда хьиз, ада шегьердин куьчеда вил экьуьрдай. Гьеле жегьилзамаз кьил лацу хьанвай, вич са шумуд ктабдин автор тир и кас фикирлу тирди гьасятда чир жезвай. Кьил хкажна килигайла, адаз вичин кьаншардиз кьезвай жегьил шаир акуна.

— О-гьо! Вун агуй, рагъ агуй!

— Асаламалейкум, Юзелли халу! — мугьманди еке гуьрметдивди машгьур шаирдин гьил кьве гьиливни кьуна.

— А-а, ам вун яни, Мирзали?! Заз, валлагъ, вун акунмазди чир хьанай — машгьур шаирди вичин кьслемдин жегьил дусг хушвилелди кьабулна.

— Зун Мирзали туш-е! Ваз зун чир хьайи хьтинди туш хьи, — жегьилдин чиниз яр кьекьифна.

— А-а, заз вун сифтс акурла, чир хьанвачир. Багьишламиша, Себзали хтул.

— Я Юзелли халу, зун Себзалини туш. Зи тлар Ферзали я, Ферзали.

— Гьаклар лагъ ман! Багьишламиша. Багьишламиша, — машгьур шаир виле вил туна мугьмандиз килигда. — Акъваз, акъваз, — а -гьан, риклар сл хтана! Ви гуьзел шиир "Перизада" зи риклар ел алама. Вижевай затлар хьанвай. Маншаллагъ, Сеферали!..

— "Перизада" зид туш, халу, ам Даян Утуранди я. Чапса Чекена, куь фикирда аматлар, адаз хьеан музыкани кхьенай.

Юзелли жегьилдив агатна: адаз вуч ятлани лугьуз кланзавай.. Бирдан мугьмандин нерихъ цуру ни галукьна. Ам са камунин кьулухъ гадар хьана.

— Аклар хьайила, ам Даянан шиир тир ман? Багьишламиша, ви тлар вуж я лагьанай на?..

— Я Юзелли халу, бес ви риклар Гел шаз, Цийи йисан вилик квай юкьуз, гуьлуьн кьере тарашкадихъ галаз "Распутин" хьайи..

— А-а-а, — машгьур шаирди тадиз гададин гардан кьуна адаз чими темен гана — Гьаклар лагъ ман, хзан сагъ хьайи, Пирали! Валлагъ, гьар .сеферда тарашка акурла, диде риклар ел кьвс.ваъ, вун ва шуьше.риклар ел

къведа зи. Ша, хтул, гьа югъ кьейд ийин чна, кьелемдин кьве дустуни. Гьаклар лугьуда вуна, ангъ?!

— Зун рази я, гьелбетда, — жаваб гана хуьрай атайда, шад яз, вучиз лагьайтлар машгьур касдихъ галаз туькьуьл ичкини ширин жеда эхир. — Ятлар куьн гуьлуьн кьерез вач. за... амай клвалахар завай...

— Пул вугудани? — жибиндиз гьил вегьена клсхи шаирди.

Жегьилдиз адав пул тежедайди чизвай:

— Герек туш, Юзелли халу! Чун кесиб хьанвач...

...Кьведани са бутылка эрекъ хьвайила, гуьгьуьлар ачух хьайи машгьур шаир вичин яратмишунрин планрикаи рахана:

— За, чан хва Пи..., кьве патал пай хьанвай хайи халкьдин уьмуьрдиз талукъ яз пуд ктабд икай-романд икай ибарат тир трилогия кхьизва! Материал гьеле жагьанвач, амма ктабрин тлар варар жагьанва. Са лагьай романдин тлар "Кая-кьея" я. Кьвсд лагьайдан — "Гьарай эллер", пуд лагьайдаи... гьеле жагьанвач.. Ам за гьа инал, гуьлуьн кьере, жагьурда... Де гила жув ахлад, Ксремали, — ада гьил яргьи авуна жегьилдив вугана. — Жуван шиирар зал агакьара. Чна жегьилриз гьамиша шегьрс рехъ гузвайди я. Дс сагьул!

"Бес шаз за вав вугайбур гьиниз фена?" — лугьуз кланзавай Ферзалидиз, амма лугьуникай хийир авачирди ада вахтундамаз кьатланвай..

Гьа югъ-кьснин югъ-жегьил шаир а машгьур шаир авай кабинетдихъ хьфенач. Хьфенайтлани, низ чиде адал мад гьи тлар кьведайтлар...

ГУРАРА

*"Уьмуьр садбур айне л хкаж жез,
маса Обур агъуз эвич!тавай
гурар я, хва"
(Зи бубадин кепимаяр)*

Ракъун рекъин вокзалдин къванцин гъяркъуь гурара къве кас сад-садал расалмиш хъана: сад яц!у, куьруьди, муькуьди-яхунди. Яц!уди, к!ане къарпуз авай шсшсл хъиз, руфун куьрс хъанвайди, исятда "Махачкъала" т!вар алай фирменный поездай эвич!навай ва ам залан камаралди винел экъсч!завай. Адан къаршида акъвазнавайдак перрондал физ гьерскат квай. Са легъзеда абурун вилер вилера акъуна.

— А-а, Багдадур! — бирдан яхундай шаддиз гъарай акъатна. — Им вун яни? Шумуд югъ я за вун гуьзлемишиз! — Ам куьгъне дуст къужахламишиз гъазур хъанвай, амма пару хъиз сскиндиз акъвазнавай яц!удан размарин хътин ц!алц!ам чин акурла, жуьрэт авунач. Ахпа къулухъ элкъвена, гъа вич хътин яхун, яргъи буйдин жегъил къалурна. — Таниш хъухъ: гъа вуна т!вар багъишай зи хва Багдадур я.

Чуру-спел акъатнавай жегъилди вичин т!варун стхадал гъил яргъи авуна. Ч!ехи Багдадура адав къвет!уб вугана.

— Акъазвани! — рахана сивик хъвср кваз буба хъихъ галаз. — Т!варун стха хътин итим хъухъ гъа!

Якъин хъи, яц!удак тади квай. Ят!ани ада дустунивай хабар къуна:

— Хийир хъуй, Ражабали, вун меркездиз акъатнава хъи! Гъа яман вун к!ани-дак!анар къачуз атанвайди тушт!а? Илифдани?

— Чухсагъул, дуст. Чун квехъ илифнай: хуьрйяй за яр-смишни гъанай квез. Садра зун атай куь к!валера маса ксар яшамиш жезвай...

— Эхъ, аз иДийи микрорайондай к!валср ганва, — Багдадура Ражабалидин къелеч! хъанвай сумкадиз вил яна. — Мад вучда? Хъфизват!а, хъеан сят хъуй!

— Вун хтайла, зун хъфидач, — лагъана Ражабалиди. — Чун хуьрчй ви патав атанвайбур я. Ви куьмек герск атанва, вакай са чара, дуст.

Дустари ихтилатар ийидай ч!авуз садбур поездихъ агакъун патал тади кваз гурарайгъуз эвич!зава, масадбур вокзалдин вил и к квай майдандал хкаж жезва. Инсанар абура къвез акъазва.

— Им ахътин месэляяр гъялдай чка туш хъи!

— Гъслбетда, гъелбетда.

— Пака сятдин ц!удаз зи кабинетдиз ша, — лагъана Бап>\л\i>.i гурарай винелди сримишна.

Вичел гъалтайт!а, дустуни к!вализ хъша лугъуз к!евивалда ва са ниш граммарни хъваз дерди-гъал ийида лагъана умуд квай Ражабали флдлш такунвай дустунихъ галаз гуьруьшмиш хъун ик! куьтягъ хъунал таж!б тир. Ам гаф акъат тийиз амуькна. Багдадур гурарин къилел акъатнавай. Ражабалиди адан гуьгъуьниз чукурна. Бубани хва гурарин къилел акъатайла абуруз ч!улав "Волгада" акъахзавай Багдадур акуна. Ражабалидивай мад вилик кам къачуз хъхъанач. Хъиз акваз — акваз адан къуьнер агаж хъана. Гъайифди вилериз нагъв акъуднавай, туьтуьна, къван хъиз, са зат! ак!анвай. Адавай хчин чиниз килиг жезмачир. Бубадин сефилвал акурла, хъиз ам язухни атана, т!варун стхадикай хъелни. Гъик! хъел къведач къван? Бубади гъамиша вичин дустуни тарифар ийидай. Къведай рскъени, автобусда, Ражабалиди гададиз лугъудай:

— Багдадур вижевай итим я, ^алис дуст я. Ада чаз са рахунни алачиз куьмек гуда. Ваз аквада хъи!

Ингъе акуна адаз: "Як авай шешел" — хва, къажгъан хъиз, къенс ргазва.

— Гъан, гилс вучда? — жузуна хъи явашдиз бубадив агатиз.

— Ят!а жув хуьруьз'ахлад, чан хва, — лагъана Ражабалиди вилср чиле аваз. Хуьревайбурун вилерни чал алайди я. Заз чара авач, зун акъвазда. Зун пака Багдадуран кабинетдиз фида. Сятдин ц!удаз. Эхъ, зун... зун фида.

— "Багдадур", "Багдадур", — ч!алар ахъайна хъи хъел кваз. — "Багдадур зи хъеан дуст я... Чна шумуд йисуз са суфрадихъ фу т!уьна, чун са к!вале, стхаяр хъиз гуьрметлувилелди яшамиш хъайид я... Ада чаз куьмек гуда... Акъада ваз ада чун гъик! къунагъламишдат!а..."

— Бес я! — бубади хъел кваз сес хкажна. — Жувалай ч!ехидакай садрани ак! рахамир. Гъич са ч!авузни. Ван хъанани? Жув ак! вердишармир. Вуч ят!ани ам зи дуст я.

— Эхъ, ви дуст тир ам, вакай куьмек к!андайла, вуна ам, пиян яз, к!ула къуна к!вализ хкидайла, адан мехъериз гьерер тухадайла, гада хъайила пишкеш яз...

— Дс хъана, — чин ат!угъна бубади.

— Гила, вичикай ч!схи гъаким хъайила, вун адаз гъина герек къвезва?

— Вуч хабар я, хва, вуна зи гафунал гаф эцигзава хъи! За ваз дехъне вуч лагъанай?

— Багъишламиша...

Хва гъахъ тир эхир. Гъавиляй Ражабалидин мез куьруь хъанвай. Амма рик!ин къеняй ада дустуни куьмек гудайдакай умуд ат!анвачир. Адаз къуд хва авай. Абурукай ч!схида бубадин пеше — муаллимвал хкъанай, куькуь къведа совхозда к!валхавай. Ингъе ц!и гъвсч!и

Багъадур университет акъалтларна хуьруьз хтанвай. Урус члаланни дидед члалан муаллим яз. Хайи хуьруьн мсктебда бес къадар сятер авайтлани, директордин патай разивал авайтлани, районодин заведишди чар гузвачир. Гьикъван вичиз хуш кар туширтлани, Ражабали зеведишдилай райкомдиз арза авуниз мажбур хъана. Чара тахъай ада министерстводиз арза-тлалабун кхъена. Анай са жавабни хтанач. Вучда? Гьикъда? Мад низ арза ийида? ЦК-диз кхъидани? Ваь, лагъана ада, фида зун дуьз министерстводиз, хабар къада за зи арзадиз жаваб вучиз ганач лагъана. Бес Багъадур, са шумуд йисуз са квалле, са суфрадихъ ашукъай дуст Багъадур, куьмекдачни? Адалай гьейри Ражабалидин дердина акъадач ина мад вуж ава? Касни. Ингъе ам хвани галаз меркездиз, дустуникай чара кланз атанвай.

Пакад юкьуз халкъдин образованиедин министрдин заместитель Багъадур Багъадуровичан патав фейила, ам къабулначир. Пакад юкьузни. Пуд лагъай юкьузни. Гьар пакамахъ министерстводиз фейила, адан приемнида авай гуьзел руша гудай жаваб гьа сад тир:

— Къе Багъадур Багъадуровича касни къабулзавач, ам занит я. Пака белки...

Аквадай гьаларай, яргъал райондай атана кар туьклуьн тавуна ик1 муаллим кефи хана хъфин хъсан ачунач ва ада Ражабалидивай иниз атунин мурад вуч ятла ачухун тлалабна. Ихтилатдихъ дикъетдалди яб гайила, руш къарагъна мугъмандивай хкведалди акъвазун тлалабна ва вич тади кваз кабинстдай экъсч1на. Са арадила ам гьиле папка аваз хтана.

— Ингъе муаллим, ви арза квахънавач, ам ина ава. Багъадур Багъадуровича резолюцияни эцигнава. Ма, кледа. Ражабали вичин вилерихъ ягъазвач: арзадин пип1ел Багъадур кхъенвай: "Мектебда мумкинвал тахъуниз килигна тлалабун къилиз акъуддиз жезвач".

— Гьикъ авач? Бес зун гьа мектебдай атайди туш ни? — хъел кваз рахана ам. Руша куьнер агажна. — Ак1 ятла, чан бала, и чар вуна ви ч1ехидав гице. Зун гьавурда акъуна лагъ.

Виликумаз гъазурнавай чарче Ражабалиди вичин виликан дустуниз ихътин гафар кхъенвай: "Багъадур, жув гурарай виниз хкаж жедайла, анайгуьз эвич1дай югъни галайди рик1елай ракъурмир. Ражабали".

И вакъадила инихъ ирид — муьжуьд йис алатна. И дсвирда ваиДарай гьуьлериз гзаф ятаравахъна. Бязибур уьмуьрдин гурарай вини кларариз — ч1ехи къуллугърал хкаж хъана. Бязибуруваи чеб а дережайра хуьз алакънач, абур анлай аватна. Анжах муаллим Ражабалидин уьмуьрда са дегишвални хъаначир. Дуьз хивс къуртла, адан яшайишда ц1иливилер хъанвай. Августдин вацра совещанисдиз атай министрдилай себсб хъана Багъадур хуьре клвалахни туьклевенай, гуьгьуьн йисуз адаз цехъерни авунай. Къвс йисалай хтулни хъанай. Республикадин лайихлу муаллим, тежрибалу пропагандист Ражабали вичин рухвайрал, абурун клвалахрал, хзандак къару тир. Мад вуч кланда инсандиа?

Багъадурарай рахайтла, ам са шумуд къуллугъ дегишаруниз мажбур хъанай. Гила ада "Чирвал" обществода гьак1ан лектор яз клвалахзавай...

Райцентрада меркездай атай лсктордин лекциядиз теклифна райкомдиз фейила Ражабалидиз къвед лагъай секретардихъ галаз гурарайгуьз эвич1завай виликан дуст ачуна. Ада элкъвена хъфиз клан хъана. И арада адахъ Багъадуран сес галукуьна:

— Им вуж я гурарай виниз хкаж жезвайди! За вун аквадачир жад лугъузвай. Гена ачуна. Гьикъ я гьалар, дуст? — ада Ражабалидин куьнерилай къуна, — ахпа секретардихъ элкъвена: — Ражабали зи клеви дуст я. Жегъил йисара яргъал дагъдин районда муаллимвал ийидайла, чун — субай жегъилар, са кГвалс стхяр хъиз, яшамиш хъанай. Агъ чи бахтавай йикъар! Гьиниз квахъна куьн? Абур гьич. Ксф — гьал, хзанар... Гьикъ я з1и т1варун стха?

— Вуж? А-а, вуна клвалах туьклуьр тавур гьвсч1ид лугъузвани вуна? Лап хъеанзава. Хуьре муаллимвал ийизва. Вавай клвализни тсклиф ийиз хъаначир а ч1авуз. Буюр, къунагъ хуьхъ чаз.

Вичиз туьгъмст авурди къат1ай меркездай атай лскторди галачир хъверна:

— Вот тебе на! Куьнедустарикай хъел ийидайди яни? Понимаешь...

Ражабали элясна гурарай виниз хкаж хъана. Ихътин рафтарди Багъадуран кефи ханай. Вични чара кас алай чкадал. Тсшвиш хъайи ада вегъей кам агъадавай кларц1сл дуьз расалмиш хъанач ва ам, патав гвайда къуначиртла, виняйгуьз аватдай.

— Багъадур! — лагъана гурарин къилел акъатайла къулухъ элкъвена Ражабалиди, — мукъаят хуьхъ, агъуз эвич1дай кларар мад амайди рик1елай ракъурмир.

Багъадур акъваз хъана. Къил винелна Ражабалидиз килигна, амма чуькъни авунач. Анжах плузаррикай хъиз явашдиз себ гана. Яраб ада низ ганайтла: Ражабалидиз? Тахъайтла гурариз? И кардай секретардин къилни акъатнач.

Октябрь, 1990-итис.

ГЪА МУНАФИКЪАР!

Хуьре цийиз мисклин эцигайла, фекъивилин везифаяр жемятди, акси ксар хъанатлани, Гъажимурадан хивс туна. Ингъе са варз къван я, азанди динэгълийриз жуьмя йикъан кап1 ийиз мисклиндиз эвер гуз. Гъар сеферда азандин ван япарихъ галукъайла, Афисата вичин къужадиз, Жамалаз, мисклиндиз вач лугъуз минстар ийидай. , — Ваъ, — лугъудай ада, — Кябсдал тефсна гъажи хъайи ам авай ^чкадиз за к1вач вегъедач. Кап1-т1сат завай зи гъалал к1валени ийиз жсда.

Са сеферда мисклинда ихътин вакъиа кылс фена. Жуьмядии кап1 авурдалай къулухъ фскъиди къурай чухъвср хътин биришар гъатнавай яхун чин виридахъ элкъвена вяз ийиз башламишна. Ада пак тир Къуръандин аятрикай, мусурманвилин шартларикай ва буржарикай, абур кыле тухуникай, суваб ва гунагъ крарикай, женнетдин ширин нямстрикай, жсгъсннемдин азабрикай, эхиратдин йикъакай ихтилазава.

— Куьн зи гафарал шаклу жсмир, жсмятар, — давамарзава Гъажимурада вичин фикир. — Зав гъилср чухъхуьн гва, таб ина авун генани скс гунагъ я. Валлагъ-билагъ, а багъа кслимаяр и нур къвайи ктабда кхъенвайбур я.

Ик1 лагъана фскъиди къуьнсрихъ галай ранг феи пенжекдин чапла хъалтухдай яру жилд алай книжка акъудна, виридаз аквадайвал, виниз хкажна. Са лагъеда виридан вилср адан гъилс авайдал алк1ана. Диндиз ибадат ийиз вайбурук юзун-гъсркат акатна. Мисклинда кушкушдин, явашдиз хъуьруьнин ван гъатна. И гъал акур фскъидайни гаф-ч!ал акъатзавач: "Яраб вуч хъанатла?" И ч1авуз къулухъай сада явашдиз хъиз лагъана:

— Я фекъи, "ам" ваъ, муькуь хъалтухда авайди акъуд!

И гафарин ван виридаз хъанай. Тсшвиш хъайи фекъиди вичин гъилевайдаз вил яна, "Алла, алла" лагъана, партбилет тадиз хъалтухдиз сухна, эрч1и хъалтухдай къацу жилд алай, Къуръандин аятар авай гъвеч1и ктаб акъудна.

Фскъиди мисклинда вяз ийидайла партбилетдал къин къурдакай хабар гатфарин гар хъиз, хуьруьз чк1айла, Жамал бубади лагъана:

— Я ахмакъ, дяведин йисара хсндсдайрихъ вскъера галтугай биргадир, элифарни бсгъсм тийижир, партини Гъажик1арк1аракай

фекъи хъайи ибадатханадиз зун фена к1анзавайни ваз? Агъ, дин къац!урзавай мунафикъар, са бедснда къве рик1, са сиве къве мсз авай хаинар!

— Де хъана, хъана, — гафат!ана къариди. — Аси жемир, къужа. А ви партиниярни п1ирсртуш я кас. Акуна чаз абурни.

— Акъваз, акъваз, — Жамал бубади ван хкажна, — тама чакъал кими жедайди туш. Ни ахътинбур п1ирср я лугъузва.? За авачни, к1ант1а ам вичиз динэгъли хъуй, к1ант1а-партини, эгср ада рагъ акурла рагъ, варз акурла варз барка ийизват1а, за ахътинбуруз виридаз хаинар, мунафикъар лугъузвайди я! Ван хъанан ваз?

Къариди сиви чухъкъ тавуна разивилин лишан яз, кыл эяна!

7-ноябрь, 1994-йис.

АЛАМАТАР-КЕРЕМАТАР

СТОЛОВОЙДА

- Атлангъе! Атлангъе!
- Валлагъ, зазни акуна!
- Гъинва? Къала зунни килигин ман!
- Акъваз, тади къачумир. За ам исятда...
- Агъ, квахъна! Аквазмач!

Къецелай атайбур, къилер къилериз яна столдал гьалтна клевиз рахазвайбур акурла, абурун патав агатзава.

— Я стхаяр, жузун айиб тахъуй, куьн квехъ къекъвезва? — хабар къазва гуьгуьнлай атайбурукай сада.

— Алат дуст, мешатмир, фена жуван чкадал ацукъ.

— Гъа яман куьн ана къизилдихъ къекъвезваз тахъуй гъа, — ягъанатдин хъверна атайди анихъ фена.

Столдал алтлушзавайбурун къадар къвердавай артух жезва. И арада столдал гьалтнавайбурукай сада клевиз гъарайна:

- Гъатна! Гъатна!
- Гъинва? Къалура кван!
- Захъ галукъармир, аватда гъа!
- А-гъан, гъил юзана! Агъ, аватна!
- Заз чизвай эхир!
- Гъайиф!

— Де хъана я кас. Къекъведей къван аман атлана. Чуклук1, жемятар, къемеда куьтягъ хъана.

Инсанар яваш-яваш чклиз башламишна, амма гзафбуруз и кват1 хъунин себеб вуч ят1а чир хъанвачир. Сарар къери расу спелар авай садавай къарай къаз хъанач. Ам "къемеда" чуклук1 лагъайдан патав агатна ва явашдиз хъиз хабар къуна:

— Багъишламиша, сеналлагъ, инжиклу жемир. Инал халкъ вучиз кват1 хъанвайди тир?

— Я хзан сагъ хъайиди, — квиз хъурена "къемедачи", — за ваз вуч хъана лугъун. Хуьрек гъанвай чаз. Суп ялдай. Дуьгуьдин. Къасухдай чун адак дуьгуь кват1а лагъана къекъвена. Амма чаз акур зат1ни хъанач.

— Таб тавурт1а, са къве твар квай, — ихтилатдик экеч1на адан патав гвай акад хъемехъ фу хътинчин алай масад. — Абурни квахъ хъувуна, гъатнач. Валлагъ, зун аламанат хъана амукъна.

— Пагъ бабай, за вуч хъанат!а лугъузвай! — хъурена расу спелрин иеси. — Чпиз дугъуд кве твар жагъаначалда. Ам алапат яни? Алапат заз ина киш юкъуз акуна гъа! Иниз жунгавдин сагъ са жендек хканвай. Баркаван са куькди тир! Са сятни арадай фенач, атана ахтармишайла, ам фейи падни чир хъанач. Куьне ам гъиниз фена лугъуз фикирзава? Гъс-гъе-гъе! Бес! Квез ахпа супдик квай дугъуд тварар жагъана к!анзава. Гъик! аквадайт!а! Гъе-гъе!..

1996-йис.

ЧКАДАЛ ХЪША

Тукъвсндин вилик кве хуьруьнвиди, патаз вил ягъиз ихтилатар ийизвай ч!авуз, хатадай зун абурун суьгъбетдиз яб гунин иштиракчи хъана. Ингъе абур кьвс пенсионер, дуьньядиз са вилай килигзавай набут Селимни чувал хътин руфун экъисай Мислим квекай рахазвайт!а: Селим:

— За адаз лугъуда: — "Я ламран хва, вуна ийизвайбур вуч амалар я? Ваз кве вилай аквазвай къванбур заз са вилай аквазвайди я. За хурудлай къуна ам ак! юзурда хъи!

Мислим: — Ахъая зи хуру! Вавай ак! лугъуз жедайли туш. Чкадал хъша.

Селим: — За адаз лугъуда: — "Киц!ин хва, киц! заз вахъай к!усни кич!едач. Зун дяведин ветеран я. За ви дуван аквада."

Мислим: — Вавай ак! лугъуз жеда? Жсдаиди туш. Чкадал хъша, дуст.

Селим: — За адаз лугъуда: "Вун намуссуз я, виждансуз я. За валай ЦК-диз арза ийида. За вун, тар хъиз, пунарай акъудда."

Мислим: — Вавай бажагъат ак! лугъуз жеда. Чкадал хъша.

Селим: — За адаз лугъуда: — "Килиг, за валай прокурордиз кхъида, за ви пехирар вири дуьздак акъудда. За вун..."

Мислим: — Вавай ак!ни лугъуз тежедайди заз ашкара я. Чкадал хъша.

Селим: — За адаз лугъуда: — "Яда, вучиз вуна пулунихъ, ришветрихъ гъарамзадайриз чилерни къуллугъар пайзава? Абур ви бубадбур яни?"

Мислим: — Я Селим, вавай ак! лугъуз жеч эхир, абат хийир хъайи кас. Заз ви шелсда шумуд ц!ам авайди ят!а чидайди я. Чкадал хъша.

Са дскъикъадилаи артух хъиз Селим гаф акъат тийиз акъвазна. Якъин ам са гъихътин ят!ани фикиррик акатнавай. Ахпа ам тарцин сериндик, скамейкадал ял ягъиз ацукънавай заз са вил яна, Мислимахъ элкъвена.

Селим: — За адаз лугъуда:" — Я хуьруьнви, жечни заз са усадьбадин чил къалурайт!а?

Мислим: — На чиликай вучзава? Чил ваз хуьруьн къилихъ галай ссткадал к!евирнавай чкада бес жезвачни?

Селим: Вун хуьрсмир. Бакудавай -стхадиз за инай чил къачунва. Адаз са гада ава. Бес гъадаз усадьба к!андачни?

Мислим: — Чидач ман гудатла.

Селим: — За адаз лугьуда: — "Я пара гьурметлу кас. Валлагь-биллагь, за ви хьсанвал квадардач. Минет хьуй, заз ваь лугьумир. Ваз кичле жемир, за садазни лугьудач.

Мислим: Бубадиз рагьмет! Ик1 вавай минет-суьнст ийиз жеда. Пул гайила ада вун к1ула кьада. Амукуьуй чал гун. Бес за ваз вадедамаз чкадал хьша лугьузвачни!

Селим: — Чара авани, к1све гьатайла вак1аз буба лугьузвайди я.

...Сслимни Мислим гьарма санихь хьфена. Зун геждалди таран сериндик кумукьна. Зи рик1яй тефей хиял амач. Ярабаллагь, лагьана за, душмандин хура асланар хьиз акьвазай эркскар кье гьакимрин вилик, чинал авайдини лугьуз тежез, вучиз икьван ажуз ят1а? Белки гьахьлу арзадиз, дуьз гафуниз яб гудай адалатлу гьакимар амачирвилай ят1а? Белки гилан инсанар руьгьдиз, виждандиз ксиб хьанват1а?.. Ни жаваб гун и суалриз.

3. ХАН ВА ДАНАРБАН

Са сеферда Бакудай хтайдаз ч1ехи стхади лугьуда кьван:

— Чан стха, инжиклу жемир вун. Жув са геренда данайрив вач, шаламдин к1аниз са пине хьияна, зун ахпа хьиз кьведа.

Гьвеч1и стхади чкхи стхадин гафунал гаф эцигнач. Ада данаяр хуьруьн гьа вилик квай кьацу ч1ураз гьална. Рагь авай гуьлубшан югь тир. Шегьердай хтайда хайи чилин гуьзел шикилрал ашукь яз кьуд пата вил экьурзавай ч1авуз адаз вич галай патахь са десте атлуяр кьвез акуна. Вич лугьумир кьван им Ярк1и к1амарин хуьрерин агьалийривай ц1ийи харж истемишна, вичин нуькверрихь галаз хквезвай Кьурагь хан тир. Агакьна абур данаяр хуьзвай жегьил алай чкадал.

— Вун вуч кас я? — хабар кьуналда Кьурагь ханди.

— Данарбан тирди аквазвачни ваз, — жаваб гана адаз.

Хан яргьалди "данарбандал" алай магьут валчагьдиз, к1вачеллай кьезил магьсерриз, кьилеллай бармукь бермекдиз, юкьвавай ч1улунихь галай гапурдиз тамашна, сиви чукькни тавуна, элясна хьфена.

— Хан вун сагьрай, бес чун и хуьруьзни фидайвал туширни? — хабар кьуна са нуькверди хуьрелай алатайла.

— Ваз и хуьруьн данарбандал алай пск-партал акунайни? Ихьтин данарбанар авай хуьруьн жсмятдивай ц1ийи харж к1ват1ун хаталу я, — лагьаналдай ханди.

ПЬЕСА (Къе меда)

ВАХАР

Зи дуст Сайдумон
Абдукъадирәи

(Пуд актуникай, ири О шиклдикай и барат комедия)

ИШТИРАКЗАВАЙ КСАР

М и н а — жегил руш, заводдин рабочий
Л и н а — адан вах, медучилищедин студентка
А з и з — лейтенант. Дина кЫнзаааи гада
Н и н а — субай дишегъли, театрдин артистка
Н а з и р А л и м о в и ч — медучилищедин директор
С а л а м — медучилищедин муаллим
Иван Иванович — заноддин мастер. ^есигъатчи.

Вақъиа Длгъустандин шегъсррикай сана чи йикъара кыле физва.

САД ЛАГЪАЙ АКТ

Садлагъай шикл

Кивал Адан юкъвал гъвечи стол ала, кье кылени кроватар ава Са пипле ктабрай ацланвай этажерка эцигнава Ракларин натай, цлаз гуъзгуъ ннава. Адан вилик акъвазна вичсл ашукъ яз Лина тамашзаыа. Явашдиз мани язава

Д и н а (мани ягъун акъвазарна). Аквадай гьаларай, лейтенант лап късмсди кас я. Тахъайтлани ада вуч лагъанай? (Хъуьреда). Мегер сифтс акур, таниш тушир рушаз садлагъана гъахътин гафар лугъудай адет яни? Вучатлани, Дон Жуан я. Ваъ гъа, ак! за, закай вав рихшантар ийиз тадач.

Рак га та на. Дина акъваз хъана. Раклариз вил яна.

Н и н а (*ракIара акъвазна хъуьрез-хъуьрез*). Я руш, вун нив рахазва? КIвале вуж ава?

Д и н а . КIвале? Касни.

Н и н а . Бес вун рахазвай хьи!

Д и н а . Зун?! Зун... рахазвачир хьи, Нина хала.

Н и н а (*кIвализ гъахъна, нихъ — анихъ вил экъурда*). Гъа яман, ви патав адахлу атанва жеди гъа!

Д и н а . Адахлу? А — ам вуч я?

Н и н а . Адахлу тийижирди аку гъа! Къеб гъидани ваз? (*ТIуб юзурна, айгъам кваз рушаз килигда. Ахпа кIевиз хъуьреда.*) •

Д и н а . Я Нина хала, вуна гъамиша закай зарафатар ийида ман.

Н и н а . Агъ, шейтIанар, заз куьн чидайбур я. (*Залдихъ элкъвена.*) Чпсл гъалтайтIа, ибуруз чаз затIни тийижирди хъиз ава. Я балам, зун а тарсарай хтанвайди я.

Д и н а . Ву-у! (*Регъуь хъайи руша чин анихъ элкъурда*).

Н и н а (*кровапхрин кIанерик килигда*). Касни авач. Агъ, Дина-Динушка, эгер зун вун хъиз жсгьил тиртIа, низ чидай за шумудан кьил-кьилелай алуддайтIа. Агъ, йисар, зи жегьил йисар! (*Алчуд жез кьуьл ийида*).

Д и н а . Вун акурла, Нина хала, гилани итимрин кьил-кьилелай алатзава. Валлагъ! Эгер зун эркек тиртIа, за вун амаз, масад гъидачир. Вун сегънда кьугъвадайла, акъван гуьзсл ва жсгьил яз аквада хьи, залда авайбур вири валашукъжда. Агъ, вучиззунни вун хътин*артистка хъаначир.

Н и н а (*перишандиз*). Агъ! Заз хъайид хъанва. Амма вучиз ваз гилани адахлу-кIани гада авачтIа, зи кьил акъатзавач.

Д и н а . Ваз вуч чида авачтIа. Ава, Нина хала, ава. Анжах... Минадиз гъеле гъич са гафни.

Н и н а . Дугъриданни авани? Бес ам иниз садрани атанач хьи?

Д и н а . Иниз? И на адан вуч ава?

Н и н а . А-а! Вун гъахъ я.

Д и н а . Килиг, Нина хала, и сир чи къведан арада амукъуй гъа.

Н и н а . Аникай вун архаин хъухъ. Я руш, а бахтавар кас вуж я?

Д и н а . Армияда кьуллугъзавай сад.

Н и н а . Адан кьуьнерал шумуд гъед ала?

Д и н а . Къвсд.

Н и н а . Екебур къванни яни?

Д и н а . Ваъ, гъвечIибур я.

Н и н а . АкI ятIа ам лейтенант я. Амма заз еке гъетер алайбур гзаф кIанда. Ам легчик къванни яни?

Д и н а . Ваъ.

Н и н а . Гъайиф. Летчик тиртIа, космонавтрин командадиз къабулдай. Агъ, эгер зун космонавтдиз къисмет хъанайтIа, заз лап гъа къе къенайтIани къайгъу авачир.

Д и н а . Ву-у, я Нина хала, къс рскъиз хъайила, вуна космонавтдикай вучзавай?

КЪУРУМСАХ ВУЖ Я

Кефи чIур хъайи Алагъверди рагъ элцифнавай айвандик дивандал къатхъанвай. Гурари ван авуна, айвандик таниш тушир жегьил атана. Адан кьилин кук!вал кап къван гъвечIи тумаждин чIулав кепка алай. ХъуьчIуьк папка квай. Мугъманди салам гана, хабар-зат! такъуна кьуд пата вил экъурна, счетчик галай патахъ камар вегъена. Алагъвсрдидиз ам электромонтер тирди чир хъана ва явашдиз къарагъна. Атанвайда табуреткадал хкаж хъана, счетчикдиз килигна, чарчел кхъинар ийизва. Ахпа кIвалин иссидихъ элкъвена:

— Я кьуьзуь буба, имни къайда жеч эхир, — кьил галтадна монтерди.

— Вуч хъана, чан хва, — кичIе хъана иссидиз.

— Мад вуч хъана кIанзава ваз? Им ни эцигайди я?

— Валай вилик хъайи ам вуж тир... Мирзе. Гъада.

— Я буба, вун еке жерме авуна кIанзава.

— Вучиз?

— Вучиз лагъайтIа, ви счетчик дуьз эцигнавач. Килиг! — жегьилди плаз янавайдал тIуб туькIуьрна. Алагъвсрдидиз анай чIуру са затIни акунач. — Ваъ, им преступлени я. Эгер ви кIвалсра цIай къуртIа, за суддин вилик жаваб гуда. Вазни скс зиянар жеда.

— Аллагъди яргъазрай. АкI ятIа, чан хва, вуна зун ваъ, ам эцигай куь мантур жерме ая. Къуй адаз эсер хъурай.

Жегьилди абур вичиз талукъ гафар туш, вичинди "преступлени" дуьздал акъудун я, амай крар суддиз чидайбур я лагъайла, Алагъвсрдидиз кичIе хъана ва ада вич а рекъера тутун минетна. "Регъимлу" хъайи монтерди вичи счетчик дуьз хъийида лагъана ва авур кIвалахдай — зегъмет чIугунай пул гун истмишна. Ювалин исси рази хъана.

— Къуьзуь буба, жува дивандал къаткана ял ягъа, за кIвалахда. — монтер, жибиндай отверка акъудна, табуреткадал хкаж хъана. Кефсузди дивандал хтана. Адаз счетчикдал алахънавайдан далу акъзавай.

Са акъван вахтни арадай фенач, монтер табуреткадилай эвичIна. Месэла икъван фад, артух гъуьжем-муьжет ва еке жерме тахъана куьтягъ хъунал шад хъайи кIвалин иссиди чухсагъул лугъунилай гъейри атайдан гъута цIуд агъзур авай са чар туна.

Са варзни арадай фенач, ам мад Алагъвсрдидиз мугъман хъана. К!валин иссиди гъаятда к!арасар хазвай. Ада чуру-кьил илисна тунвай. Са майка алаз к!валахзавай ам монтердиз чир хъанвачир. А ч!авуз Алагъвердидихъ кефсуз яз яргъи куьгънс палту галай, чурудал ч!ар алай.

Къвсдни айвандик экъеч!айла, иссиди мугъмандиз чай хъун тсклифна.

— Мажал авач, — лагъана ам табурсткадал хкаж хъана. — Я халу, и счетчик эцигай къурумсах вуж я? Валлагъ, чи халкъ эсер аваиди туш, ваз к!амай къван лагъ.

— Вуч хъана?

— Им ч!урук!а эцигнавай къурумсах вуж ят!а вуна заз лагъ кван, за ам суддин вилик хутахда.

— Ак! хъайила ам эцигайди къурумсах я ман.

— Гъан бес. Лагъ кван. Тахъайт!а за вун исятда...

— Тади къачумир. Ак! ят!а а къурумсах вун я, — лагъана Алагъвсрдиди.

— Гъик!зун?

— Вучиз лагъайт!а, алатай сеферда, зун кефсуз яз вун атана, са зат!ни тавуна пул къачуна хъфейди вун туширни?

— Зу-у-ун? — беябур хъайи "монтер" кьил к!арц!и ягъайди хъиз тадиз гуарайгъуз эвич!зава. Гъа и арада ада вичи-вичик мурмурзава: "Низ чидай мад гъа инал расалмиш жедайди... Шумуд рик!сл хуьда?.."

Халкъдивай гъахъеуз пулар к!ватай тапан монтер эхир **вич** суддин вилик тахсиркар яз акъвазна.

КЪАРАВИЛИЯР

I. ЕКЕ КЪАЖГЪАН КВЕЗ ГЕРЕК ТИР?

Сад Бакудай, мукуьд Дсрбсндай хквезвай къве кас чпин хуьруьн к!аник квай регъверив агакъайла, сад садал гъалтда къван. Фадлай такунвай хуьруьнвийри шад яз гъилср яна, хваш-беш авуна. Ахпа Бакудай хквезвайда, виняй аквазвай к!унт!аллай хуьруьз вил яна, лагъана:

— Ша чна къведа чин — гъил чуьхуьн, жуван хайи чилияй акъатзавай абукесер дадмишин. Ахпа, са гъвеч!и ял яна, хъфин.

Дербсндай хквезвайди адан меслятдал рази хъана. Къведани булахдал гъерскатна. Чин-гъил чуьхвена, п!ан!русар ч!угваз, ял ягъиз ацукъайла Бакудай хквезвайда жузуна:

— Я хуьруьнви, мукъвара вуч аламатдин зат! акуна ваз куь шегъерда?

— Валлагъ, фицякъра зун Тахта базардал фенвай. Акуна заз санал гзаф инсанар к!ват! хъанва. Килигайт!а, са касди аламатдин газар маса гузвай. А газардин кук!вал ирид суфра эк!янавай ва гъар суфрадихъни ирид-ирид итим ацукънавай. Ихътин аламатдин газар заз зи яшинда гъич садрани акурди туш, валлагъ.

— Э-е, — хихи авуна хъуьрена Бакудай хквезайди, — ана аламат жедай вуч ава? Аламатдин зат! акуна заз Сураханада. Якъадаш кас, ина заз зи вилсралди са ске къажгъан раезаваз акуна. Ам акъван ексди тир хъи, ирид кас къенс, ирид касни къежел акъвазна залан к!ашаралди ягъизвай. Аламат жедай кар ам тир хъи, къснелата авайбуру ягъай к!ашарин ван къежеллайбуруз, къецепата авайбуру ягъай к!ашарин ван къеневайбуруз къевезвачир.

— О-о! — гъейран хъана Дербсндай хквезвайди. — Им дугъридани аламатдин шейъ я. Сналлагъ, абуру акъван зурба къажгъан вучиз гатазвай?

— Бес ваз Дербендин базарда акур газар квс йигадай? — жаваб гана Бакудай хквезвайда, сивел айгъамдин хъвср алаз.

2. ГЪАРМА ВИЧИН РЕКЪЯЙ ХЪФЕНА

Са йис алатайла хуьруьнвиар мад гъа и регверив гьалт хьийида къван. Гьилер яна, салам-калам гайидалай къулухъ абур ял ягъиз мад булахдал ацукьда. Чпин шсгьерра акур-такурдакай, ужуз-багдадакай хейлин ихтилат-суьгьбет авурдалай къулухъ, рскьин мугьманар к'вачел къарагъна:

— Ша чун къвед и Мархарикай яна хъфин, — меслят гъана вичин юлдашдал Бакудай хквезвайда.

— Ваъ, — рази хъанач Дербендай хквезвайди. — Анай виниз хъут'ал я. Ша чун къвед дуьз рехъ къуна хъфин.

— Ваъ, — лагъана Бакудай хквезвайда, — инай хъут'ал ят'ани, мукьвал я.

— Дугъри я, — жаваб гана Дербендай хквезвайда, — инай рехъ яргъал я. Амма гьикъван регъят я! Анай четин.

Кар ана авай хьи, Мархарай хъфейла сифте гьалтзавайбур Бакудай хквезвайдан к'валер тир. Дуьз, т'имил яргъал рехъди хъфейт'ла, сифте гьалтзавайбур Дербендай хквезвайдан к'валер. Хуш яз гуьруьшмиш хъайи абур хъел яз, гъарма вичиз к'андай рекъяй хуьруьз хъфенай.

КЪВЕ ДУСТ

Армияда са ротада къве йисуз къуллугъ авуна хайи ватандиз хкведай рекъе Алидини Велиди чеб дуствилиз вафалу жеда лагъана къин къунай. Дербендиз хтайла абурун рекъер чара хъана. Са варзни арадай фенач, Али дустунал къил ч'угваз къунши райондиз рекъе гъатна. Велиди мугьман, дуст еке шадвилелди къаршиламишна. Няниз ада мукьва-къилияр к'ват'на адан гуьрметдай хъсан мешлис къурмишна. Гьикъван ина хъсан тирт'ани, пуд лагъай юкъуз, дустунин хзанриз чухсагьул лагъана ам хайи хуьруьз хтана.

— Гила <за вун гуьзлемишда, дуст, — лагъана Алиди гьилер ядай ч'авуз. — Килиг, татана акъвазмир гъа!

Велиди адан гаф ч'урнач, са гъафтсни арадай фенач жеде, ам Алихъана. Ада дуст мадни еке гуьрметдалди къабулна. И йифиз к'валин иесиди, атунин шадвилай тешкилай мешлисдиз и патара т'вар-ван авай маничи Керимаз ва ашукъ Усманизни теклифнай. Пакад йикъалай Алидин мукьвабуру — ва дустари Вели къунагъ ийиз башламишна. Гъа ик'л, дустари нсз — хъваз шад ва бахтавар яз йикъар акъудзава. Йикъар акуна-такуна физва. Са гъафте, къве гъафте алатна. Вири хзан мугьмандин къуллугъдал са к'вачел акъвазнава. Амма Велидин рик'ел хуьруьз хъфин алач.

— Я аламатар! — лагъана са варз алатайла Алидин суса. — БсС вацралайни хзандин патав хъфин тийидай мугьман жедани? Завай адахъ галк'ана кефсуззавай вахал къил ч'угваз физ жезвач.

— За вучда? Мугьмаьдиз ахлад лугъуз жедани? — жаваб гана итимди. "Дугъридани, Зарсма гъахъ я. Вуч авурт'ани са кардал къил эцигна к'анда фикирна ада. И няниз хуьрек нсз столдихъ ацукьнавайла ам Велидихъ элкъвена:

— Я дуст, аялрин вил вахъ гала. Гьикъван лагъайт'ани... паб-аял я, к'вал-югъ я.

— Валлагъ, дуст, за ваз вуч лугъун, зи вилни абурухъ агалтнава, — хиве къуна мугьманди.

— Гьелбстла, ина айибдай вуч ава, — лагъана шад хъайи Алиди. Амма рик'яй фикирна: "Гила ада пака вич хъфида лугъуда!"

— Мад за ваз вуч лугъун, дуст. Ваз течир кар авач хьи, алава хъууна Велиди, — ина дарух тахъун патал за аялни гваз пака иниз ша лагъана сусаз телеграмма янава.

И ван хъйи Алидин свае вич-вичелай фена, **ярх** хъана... **НЕСИГЪАТ**: мупьмандиз алад, амма жувакай куьц!едалди вахтунда к!вадиз хъфин рик!елай ракъурмир.

ПИС К1ВАЛАХ АВУНАЙ ПИШКЕШАР

Виликдай гьукуматдин ордснар ва медалар, пулдин прсмияр, кьиметлу пишкешар, Гьурметдин грамотаяр низ гудай? Гьакьисагь зегьмет ч!угуна производства скс агалкьунар къазанмишай к!вснк!всчи рабочийриз, механизаторриз, малдарриз.

Амма гила? Гила абур маса къайдада гузва. И кар чаз Шур-Алинский райондин са майишатдиз фейила субут хъана. Чун иниз феи йикъан няниз хуьруьн клубда собрание кьилс физвай. Совхоздин директор Манкъулиди алатай йисан нетижайрай кьиметлу пишкешар гуниз талукъарнавай дирекциядин приказ к!елзава:

— Совхоздин дирсктордиз — "Нива" маркадин машин: алатай йисуз зур миллион манат къазанжи къвсзваи рекьер ишлсмиш тавунай.

Къилин агрономидиз — Япониядин видеоманитофон: яд гуз алакь тавунин нетижада ц!уд гектар ичин багь къурунай ва помидоррин агъуз тир бегьерар къачунай.

Къилин инженердиз — Япониядин "Ягуар" маркадин парталар цвадай машин, майишатдин машинар, тракторар ва амай техника варцаралди ч!уру яз гараждай акъуд тийиз "хуьнай".

Къилин зоотсхникдиз — Корсядин рангунин телевизор: са йисуз общественный мал-къарадин къадар къвс сеферда т!имил авунай.

Старший встврачдиз — ФРГ-дин стереоманитофон: тапан актар кхьин садни зур сеферда артухарунай.

Чуьлдин ва малдарвилин ругуд бригадирдиз: гьардаз Сириядин спортдин са костюмар: бригадайра чуьнуьхунриз, продукция варазара авуниз ва пуч хьуниз рехь гунай.

Совхоздин майвачийриз, багьманчийриз ва малдарриз-гьардаз ч!ич! авай са дасмал: гьакьисагьвилелди зегьмет ч!угунай, хивс къур, мажбурнамаяр тамамарунай".

Приказ к!елна куьтягъайла, вучиз ят!ани, касни алай чкадлай къарагънач. Абурун гьавурда акьур директор к!вачсл къарагъна.

— Юлдашар! — к!свиз лагъана ада. — Заз чизва, вучиз куьн суаллу яз заз килигзават!а. Юлдашар, чна амни рик!елай ракъурнавач. Ингье къвед лагъай приказ. Яб цс, за к!слзава:

"... Совхоздин рабочкомдин председатель Билдир Бснсвшасваз — "Урал" маркадин мотоцикл: производства жезвай кимивилериз вилсл акъална килигунай ва абурал рази хъана архаин хьунай".

Залда авайбурай мад сес акъатнач, на лугъуди вирида сиве яд кьунвай. И арада Билдир Беневшаев вич-вичикай квахънач. Ада кап ягъиз эгечна. Адан гуьгъуьналлаз президиумда ацукънавайбуруни залда капарин ван туна. Фялеяр, тасмалрин иесияр хъайи малдарар, саларбанар, багъманчияр кьил кларцли ягъайбур хъиз залдай эхкъечна. Президиумда авайбуру геждалди капар яна.

Н и н а . Гаф я ман. Вун куьн гъавурда ава, балам. Ам гъич. А ви лейтенантчик иер гада къванни яни?

Д и н а . (*столдаллай ктабар сад садахъ ийиз*). Гьелбетда. Тахъайла, заз ам клан жедайни? Иерди хъиз чемпионни я.

Н и н а . Чемпион? Дуйньядин?

Д и н а . Ваъ. Республикадин.

Н и н а . Пагъ! Эгер са кжъуз къванни закай дуйньядин чемпиондин паб хъанайтла, заз пака къенайтлани къайгъу авачир.

Д и н а . Пака рекъиз хъайила, чемпиондин паб хъуникай вучзавай?

Н и н а . Гаф я ман. Ам гъи рекъай чемпион я?

Д и н а . Къуршахар къунай.

Н и н а . (*фикир авурдалай къулухъ*). Я руш, адаз клани масад авачтла чидани ваз?

Д и н а . Авай хътинди туш. Авайтла, ам захъ галазтаниш жедайни?

Н и н а . Кар гъана ава гъа! Къакъраяр сана ягъиз, кака масана хадайди тахъуй. Килиг, руш, мукъаят хъухъ. Заз ахътин къуршахар къунал рикл алай "пагъливанар" акурди я, адав жув кланик кутаз тамир. Адаз вун риклай-рикл из кланзавайди ваз гъикл чида?

Д и н а . Къинер къазвай къван.

Н и н а . (*айгъамдал хъуьреда*). Къинер за ваз кламай къван къадачни? Каргъуклуьдалди. Ахпа...

Д и н а . (*Нинадиз терс килигда*). Ам вуч лагъай члал я? Мегер... (*Гаф жагъидач*).

Нииади тлуб сара къада. Фикирлу яз квалекъкъеена,
столдин пахав акъвазнавай Дипадиз мукъва жеда.

Н и н а . Акл жедач. Ваз са бязи наши итимри, къинер къаз, дишегълияр гъикл алдатмишдатла акунач. Дидеди куьн зал тапшурмишнава. Зунни куь къайгъуда тахъайла, вуж жеда? Са кар хъайитла, "за вал руш члуру рскъсра тур лагъана тапшурмишнаини?" — лугъудачни Адан т!вар вуж я?

Д и н а . Нин?

Н и н а . Ви лейтенантдин.

Д и н а . Азиз.

Н и н а . Т!вар хъеанди я. Ваз вуч аватла чидани? Ша вуна адаз клвализ теклиф ая.

Д и н а . Клвализ? Вучиз?

Н и н а . Вуна маса фикир ийимир. За ам вуч къуш ятла ахтармишда. Мина клвалахал алай члавуз вуна Азизаз клвализ ша лагъ. Жув ахпа рушарин патав вач. Квалек ам за къаршиламишда.

Д и н а . Ятла гъакл хъурай. Базардин юкъуз вах дидедал кьил члугваз хуьруьз хъфизва. Гъа члавуз за Азизаз ша лугъуда.

Н и н а . Лап хъеан. За, авачни, Азизан хандаклда шумуд къван аватла чирда.

Д и н а (*гъавурда акъун тавуна*). Вуна адан хандак! давай къвансрикай вучзава?

Н и н а . Гаф я ман. За адан сри-бинс вири чирда. Ахпа вавай архаиндиз адахъ галаз танишвал давамарайт! а жада.

Дина гъилихъ галай сягиниз кил игла Пина къужахлачишна, адаз темен гуда.

Д и н а . Заз са фидай чка ава, геж жезва. Гъслслиг! Амай ихтилатар — хтайла.

Яру рангунин жакет къачуна. Дина тадиз к [валяй экъеч! да.

Н и н а (*рак!ариз килигиз, Динадап ашукъ яз*). Руш туш, женнстдин пери я, цуьк хъиз михъи я. Ваъ, гъурметлу лейтенант, ак! за вав Динадин михъи гъиссериз к!ур гуз тадач.

Мина гуьзгуьдин вилик кънеда. Вичин ч!араргшягъиз мани яда

Н и н а .

Яр, гагфариз амукъай жив,
Къузад к!ане хархар жада.
Нияг ч!уру гада u i l a , I Y u ; j
галукъш, ярхар жада.

Нирдан рак гашна. Мани кыл! хъана. К!нал къакъажнакаМа акваз
Пинали вил лкъурда. !ак!ара таниш i v n i p r кас иайда жада.

С а л а м . Саламалсйкум. Ихтияравани?

Н и н а . Алсйкума салам. Квез вуж герск я?

С а л а м . Белки, ягъалмиш хъана маса к!вализ акъатнават!а, заз багъишламиша. Агъмсдова Дина ина яшамиш жезвани? (*Саламан винеллай п!уз ара-бир юзазва*).

Н и н а (*к!вачелай къилел къван атанаайдаз тамашда*). Эхъ. Вун вуч кас я? Гъа яман вун... (*Жизви хъаер акатда*).

С а л а м . Зун адан муаллим я. Вун адан ч!ехи вах яз тахъуй гъа?

Н и н а . Эхъ, эхъ. Вуна дуьз къат!ана. Зун адан ч!ехи вах я. Буюр, муаллим, ша столдихъацукъ.

С а л а м (*ацукъда*). Чухсагъул. Динадиз вун хътин... и... вах авайди заз чидачир. Зун и кардал гзаф шад я. Багъишламиша, вуна гъина к!валахзава?

Н и н а . Театрда.

С а л а м . Театрда?! О-о, заз театр акъван к!анда хъи, акъван к!анда хъи. Гъ'елс школада за художественный самодеятельностьстдин кружокда иштиракайди я. Гуьгъуьнлай, студент тирла, зун институтдин театрда Отеллодин рол да къугъванай.

ролда? Интересно. Вун акъван

Н и н а . О-гъо! Гъатта Отеллодин театрдал рик! алай кас ят!а, за ваз теклифзава.

С а л а м . Чухсагъул. Пака вуч ава?

Н и н а . "Пака зун, гъуьлуьз физва".

С а л а м . Гъик! , пака вун гъуьлуьз физва? Бес тамаша?

Н и н а (*к/евиз хъуредда*). Тамашадин т!вар "Пака зун гъуьлуьз физва" я.

С а л а м . Гъак! лагъ ман. (*Шуз юзана.*) Зун ак! гъавурда акъунай хъи, гуя пака вун!гъуьлуьзфизвайди хъиз.

Къведни рик!иван, к!евиз ва яргъалди хъуредда.

Н и н а . Гзаф шад комедия я. Къведани?

С а л а м . Са ра-хунни алачиз. Урусатда к!валахна, иниз хтана са акъван вахт туш. Гъак! хъайила заз вун таниш туш, Заз жуван халкъдин театр гзаф к!ан я, адан тамашайрихъ зун фадлай тамарзлу тир. Гила зун гъамиша театрдиз къведа. Багъишламиша, ви т!вар вуж я?

Н и н а . Яз зи т!вар Нинсханум я. Са тамашада урус дишегълидин роль къугъвайдалай къулухъ, тамашачийри ва танишри заз Нина лугъузва. Къуй лугъурай.

С а л а м . Аквадай гъаларай, вун а ролда гзаф хъсандиз къугъвана жеди.

Н и н а . Вуна дуьз къаткжа. Гъа ч!авуз заз республикадин лайихлу артистка лагъай т!вар ганай.

С а л а м . Вун а т!варц!из лайихлу я, Нинеханум. Куьн за и т!вар къурт!а, инжиклу жедачни?

Н и н а . Ваъ. Ваз гъик! хуш ят!а, гъак! лагъ.

Са геренда къведни кисна ацукъ/w Сад садаз килигда.

Вилер-вилера акъурла, кънедани къилер агъузда

С а л а м . Ви юлдашни артист яни?

Н и н а . Захъ юлдаш авач.

С а л а м . Багъишламиша, за...

Н и н а . Вафасуз кас хъана ам. Чун чара хъана. Пуд йис я.

С а л а м . Эхъ, бязибуруз чпин гъилевай лаш т!урар алаз аквада, лугъуда. (*Мад п/уз юзади*).

Н и н а . Вучиз бязибуруз? Мегер вири эркекар сад тушни? Лагъ кван, гъинва виликан Д артаньянар — муьгъуьббатдиз вафалубур?

С а л а м . Ак! фикир авун дуьз туш, Нинеханум. Вири сад туш. Мсссла, зун къачун. Пуд йис я зи паб рагъметдиз фена, зун къени адан т!варц!из вафалуз ама.

Н и н а . Яраб жедай кар я жал?

С а л а м . Чандал кьин хъуй, табзавач.

Къведни рахан тийиз ацукъна

Н и н а . Багъишламиша, завай ви т1вар хабар къун хъаначир.
 С а л а м . Зи т1вар Салам я.
 Н и н а . Хъсан т1вар я. А-а, Салам стха, багъишламиша, са суал гайит1а, инжиклу жедани?
 С а л а м . Гъайифтушни. Буюр.
 Н и н а . Вучиз вун, ихътин солидний итим, мсдучилищедин муаллим, гилани эвлснмиш хъханвач?
 С а л а м . Вучиз лагъайт1а, Нинеханум, гила бсгъем дишсгъли гьалтун чстин я. Лугъуда хьи, акатай вуч хъайиткши нсдалди, гишила ацукъайт1а хъсан я. Бес вун, икъван кутугай буй, иер акунар авай вун вучиз гъульуыз хъфизвач?
 Н и н а . Фири ник1сди кайи са касди цуру ник1сдизни уф ганалдай. Эхъ, са бегъем итим гьалтнач зал. Гъак1ан гада-гуьдуьяр хуш туш рик1из.
 С а л а м . Ажсб лагъаначни! "Гада-гуьдуьяр". Адалайни гъейри, за ваз лугъун, гъим гада ят1а, гъим руш ят1а къил акъатзамач: гадайри, рушари хъиз, лап яргъи ч1арар тазва. Рушари, лагъайт1а, гадайрилай чешне къачуна, гуьт1уь джинсар алук1зава, къамарни къазва, п1ап1русарни ч1угвазва.
 Н и н а . Мо-ода!
 С а л а м . Модайрал рик1 алай чи рушари гъульуыз физ гьерекатда, амма чпивай, гъайиф хьи, къайгъанакни бсгъем гъазурна гъуьлин вилик гъиз жедач. Ихтилатар ийиз, зун атунин метлеб вуч ят1а лугъузни хъанач. Багъишламиша, за... зун атунин мурад...
 Н и н а . Гъа яман, ваз зи вах бегенмиш хъанват1а гъа!
 С а л а м (*К1амал хъана*). Вуна зун нй къазва? Зун адан муаллим я. Ам зи тай-туьш туш. (*Шум ю.изва*).
 Н и н а . Хъсл къемир. За авурди зарафат тир.
 С а л а м . Кутугай чкадал зарафат хъсан зат1 я. Амма... jгер за паб кхиз хъайит1а, ч1ехи вах амаз гъвеч1ид тухудачир.
 Н и н а . Ву-у, ахътин гафар рахамир. Зун...
 С а л а м . Инжиклу жемир, зани зарафат авурди я.
 Н и н а . Ак1 ят1а, чун къилера къил хъана.

Къведни хъуред

Н и н а . Гъар вуж хъайиткши зарафатдин гъавурда акъадач. Заз аквазва, вун гъавурда акъадай кас я. Заз вахъ галаз рахунар авун хуш я ва гъавилай зун, вири рик1слай фена, хърак квай къари хъиз архаиндиз ацукънава. Гъич тахъайт1а, атай мугъмандиз са стакан чай къванни тсклифзавач. Багъишламиша, за исятда чай гъида. (*Къарагъда*).
 С а л а м . Чухсагъул. Жув инжиклу ийимир. За чай хъвайид я.
 Н и н а . Ваъ, гъак1 за вун к1валай ахъайдач. Ваха вуч лугъуда? Айиб тушни. (*К1валай экъеч1да. Салима к1аалслай вил аладарди*).

(Ч.илсрал гермос, стакапар, мураба акай i1aiinyc алаз Нина хкиеда.

Н и н а (*чаяр цана, столдихъ ещукъайдалай къулухъ*). Гила, Сал.щ] стха, жув атунин мурад вуч ят1а лагъ.
 С а л а м . Зун, дугъриданни, ви вахан патахъай атанвайди я.
 Н и н а (*тажуб хъайиди хъиз*). ГъикГ?
 С а л а м . Нинеханум, вун зи гъавурда дуьз акъунач. Ви вах...
 Н и н а . Гъи вах?
 С а л а м . Квез мад ина вахар авани?
 Н и н а . Ваъ... А-а...
 С а л а м . Зун Динадихъ галаз к1валс рахада лагъана атанвайди я. [Дуьз лагъайт1а, заз вунни адахъ галаз ина авайди чидачир. Вун аваз хъсан хъана. Вич инал алайт1а, мадни хъсан жедай.
 Н и н а . Хъайи ч1уру кар авани?
 С а л а м . Авачирт1а зун иниз къведачир хьи.
 Н и н а . Де лагъ кван. Зи рик! акъудмир.
 С а л а м . Мессела ихътинди я, Нинеханум. Ви вах чи училищеда виридаз чешнелу студентка я. Ада нсинки "вадар" аваз к1елзава. Ада гъак1 общественный уьмуьрдани активнидаказ иштиракзава. Училищсдин къене ам виридаз камаллу руш яз чида. Гъавилай ам виридан гьилсрал ала.
 Н и н а . Гъик! гьилсрал ала гъа?
 С а л а м . Яни виридаз хуш я, к1ан я, гъуьрмстлу я.
 Н и н а . Хъурай ман. Ина пис вуч ава къван?
 С а л а м . Писвал ам я хьи, ам училищеда сад, къеце масад жезва.
 Н и н а . Ам гъик1 лагъай ч1ал я?
 С а л а м . За вун гъик! гъавурда тван. Куьчсда гьалтайла ада вичин муаллимар гъич саймишни ийизвач, на лугъуди акур ксар туш. Мессела, фицякъра ихътин кар хъана. Экъеч1зава зун чи универмагдай. Рак1ара зал хъапа-хъап Дина гьалтна. Ам захъ къуьнт геляна, элясна хъфизвай. Зани гъил къуна ам акъвазарна. За хабар къуна: "Агъмсдова, вучиз вуна жуван муаллимдиз салам гузвач? Къуьнт акъурла, багъишламишун т1алабнач?" Ада заз вуч жаваб ганат1а ваз чидани?
 Н и н а . Гъслбетда, ваъ.
 С а л а м . "Пошел вон!" — гъарайна ада заз. Зи мез къуна, зай гаф акъат хъувунач. Заз, вичин курсунин руководителдиз, ада ик1 лугъун... мад заз чидач, идаз гъихътин къимст гудат1а.
 Н и н а . Динади гъак1 лугъунихъ завай ягъаз жезвач. Белки ам масад ят1а?
 С а л а м . Мегер заз жуван гъилик пуд йисуз к1слзавайди чир жедачни? Шукур хъуй, вилер зи хцибур я. Ймни гъич. Амма зун генани тажуб авурди масад я.
 Н и н а . Мад вучна ада?
 С а л а м . Пакад юкъуз училищеда за адахъ галаз къилди суьгъбет авуна. Динади ам вич туш лугъуз зеиллагъ хиве къунач. Тахсир хиве къуна, багъишламишун т1алабнайт1а, низ къайгъу авай. Училищеда амаз ихътин мергкштссуз касдал пака инашрин сагъламвал гъик1 тапшурмишда?
 Н и н а . Ваъ, Динадивай, и милайим Динадивай ак1 лугъуз жеч.

С а л а м . Ак1 хъайила, за табзава ман?

Н и н а . Ваъ, ваъ. За ак1 лугъзвач. Амма ина вучат1ани са кар ава. За вахавай хабар къада.

С а л а м . Зунни гъавилай атанвайди я. За т1алабзава, жува адаз несигъат цс. Лагъ хъи, ак1 кьиле тухун айиб я. Иллаки жегъил рушариз, пакадин мдсдсстрадиз. Чна чи жегъилрик инсандиз гъуьрмст авуни кьилихар кутун лазим я. Гъак1 тушни?

Н и н а . Гъелбетда, гъелбстда.

С а л а м . Чна, Нинсханум, гиламаз ч1уру кардин вилик пад къун тавурт1а, ахпа гсж жеда.

Н и н а . Инал вун гъахъ я. Бес лугъзвачни: "Дана епинамаз, аял късп1инамаз"... Дина късп1инай фад акъатнават1ани, гъеле аял кьил я. Вуна адаз багъишламиша. Зун адахъ галаз вижсваз рахада. За ам, авачни, ч1арар къуна, и цлахъ, а цлахъ гслячда. Ваз гъуьрмст тайдидай вах к1андач заз.

С а л а м . За тавакъуйда, вун адахъ галаз акъван мекъиз рахамир. Ада хийирдилай зиян гзаф гун мумкин я. Ахпа ам заз гъи вилсралди килигда? Ваъ, вскъивал герск туш. Мсцслди лагъ. Заз к1анзавайди ам чи гъавурда дуъз акъун я. (*Салам к/вачел къарагъда.*) Гила зун хъфида. Атирлу чайдай ске чухсагъул. Дуъшуъшди зун вахъ галаз гуъруъшмишна. Зун и кардал гзаф шад я.

Н и н а . Зунни.

С а л а м . Заз куъ арада ихтилат гъихътин нстижадалди куътягъ хъанат1а чириз к1ан я. Вуна гъик1 лугъзвач?

Н и н а . Лап хъеан. Пака, тамашадилай гуъгъуъниз...

С а л а м . Гъина?

Н и н а . Тсатрдин вилик квай паркуна, памятникдин патав. Вуна зун гъанал гуъзлемишдани?

С а л а м . Са рахунни алачиз.

Н и н а . Анжах са кар ава.

С а л а м . Вуч кар?

Н и н а . Тамаша гсж куътягъ жезва.

С а л а м . Кич1е жемир, за вун зи "Жигулида" аваз к1вализ агакъарда. Гъелслигсагърай!

САД ЛАГЪАЙ АКТ

Къведлагъай шикил

Заводдин са цехдин кьиле тук1уъривавай гъвеч1и кабинстда Иван Иванович столдихъ ацукъна чертежриъ тамашава. Вилерал айиаяр ала. Рак ахъайна къснез лацу халат алай Мина гъахъзава

М и н а (*рак/ара амаз*). Иван Иванович, ихтияравани?

И в а н И в а н о в и ч . А-а, ам вун яни? Буюр, ша ацукъ.

М и н а . Вуна заз эверна лугъзвач. Лугъур гаф авани?

И в а н И в а н о в и ч . Ваз мад гъик! лугъудаткч, заз чизмач. Вай зи кьил акъатзвач. Вахъ вуч хъанва?

М и н а . Захъ зат1ни хъанвач. Зи тахсир вуч ят!а лагъ.

И в а н И в а н о в и ч . Ваз мад вуч хъана ккжзава? За ваз фицкъра лагъанай: "Руш, вацран план ац1удай хътинди туш, гадайрив са т1имил гъерскатиз тур. Арадал вуч атана? Зат1ни. План намумкин тамамарда.

М и н а . Сесбсар авачиз туш хъи. Абур залайни ваз хъеан чизва, Ваня халу.

И в а н И в а н о в и ч . Сесб сад я: к1 валах тавун. План тамамариз жезвачт1а, брак къванни акъудмир ман.

М и н а . Мад?

И в а н И в а н о в и ч (*Минадив чар вугуда*). Ма, к1сла.

Минади чар къачуна к1слда. Къвердавай адан чинин рангар догиш жеда.

Чснедик гъил кутуна, гаф акъа! тийиз ацукъда.

И в а н И в а н о в и ч . Гъан, гъик1 я? Вацра са рекламация хтун хуш яни ваз? Вучиз ик1 жезвайди ят1а, жаваб цс заз, за кьилин инженердин вилик жаваб хгана ккжзава.

М и н а . Вуна заз тагъкймар авурдалай къулухъ, за гъузчивал артухарна, Иван Иванович: за ахтармиш тавуна гъич са детални ОТК-диз ракъурайди туш.

И в а н И в а н о в и ч . Гъавилай брак акъудун давам жезва. Вучиз? Види гъихътин гуъзчивал хъуй, юлдаш Агъмедова?

М и н а . Чи цехди алатай вацра брак акъуд тавурдахъ зун инанмиш я. Гъинаваткши, им ягъалмиш хъана кхъенвайди я.

И в а н И в а н о в и ч . Гъик! ягъалмишвал? Чарче кхъенвайди вуч я: пуд лагъай цехдай ракъурай деталрин пуд комплект брак акъатнава, заказчикди абур къачуникай отказ ийизва.

М и н а , вун зи ч1алахъ жезвач, чарчин ч1алахъ жезва. Яни?

И в а н И в а н о в и ч . Гъелбетда, чарчихъ агъада. Пул ви гафарихъ ваъ, маса гайи продукциядихъ къачузвайди я.

М и н а (*К1вачел акъалтча*). Ак1 ят1а, Иван Иванович, за арза кхъида, зун бригадирвили везифайривай акъвазарун патал.

И в а н И в а н о в и ч . К1валах ийиз алакъзавачт1а, кхъихъ.

Мина столдихъ ацукъ хъийида. Чин ат1уп»нава. Чарни ручка къачуна, арза кхъида.

Иван Ивановичам г1узаррик жизни хъвер ква. Минади ада и арза вугуда.

М и н а . Гила завай хъфйт1а жедани?

И в а н И в а н о в и ч (*арза к/елна, ахпа ам къуд къатна к1ват1на, къазунна к1ус-к1ус ийида*). Ингъе, им ви арзадин жаваб я. К1валахдилай за вун алуддач. За вав к1валах ийиз тада'. За вун, зи женгинин дуст

Аскеран хтул, ПТУ-да къабулиз туна, ахпа, ам куэтыгъай са йисалай рабочийвилэй бригадирвилсл вучиз эцигайди я? Ваъ гъа! За ви рагъметлу ч!ехи буба Аскераз, дяведин чстин йисара мекъи окопра са катулдай хуьрек, са planlрус пай авур солдатдиз — дустуниз гайи гаф — хзанриз к!вачсл акъалтиз куьмск гун — къилиз акъудда. Им адан руьгъдин вилик зи буржи я. Им ваз чир хъухъ. Амма са кардин гъавурда акъазвач. Виликдай чи цехди дяведин промышленность патал к!валахдайла, чи цех к!ВСКН!ВСК жергейра жедай. Амма гила, вири заводди хъиз, чи цехдини халкъдин игътияжар таъминардай шейэр акъуддайла, вучиз чавай планар тамамар ийиз жезвач? Вучиз гила чна брак гзаф акъудзава? Чи халкъ вич къван хъеан еридин шейэралди таъминаруниз ланихлуди я. И месэладин гъавурда акъуна к!ландачни?

Мина. Чун гъавурда авазва. За мад сеферда тсстикъарзава: чи цехди алатай вапра брак ганач. Зун инанмиш я.

Иван Иванович. Гъм. Де хъеан. Чна и кар ахтармиш хъийида. Амма за ваз са и месэладин патахъбай эвернавайди туш. Заз... (ада къам ч^хвада). Заз гъатта ихтилат гъик! башламишдат!а чизвач. Вун зи гъавурда дуьз акъан тийиз кич!сзва. Дуьз лагъ, Мина, ваз чи заводда к!валах ийиз ккшзавани?

Мина. Гъслбстда, к!анзава. Ам вуч лагъай ихтилат я?

Иван Иванович. К!елунар гъик! я? Шумудаз акъатнава?

Мина. И гатуз пуд лагъай курс акъалт!арда.

Иван Иванович. Мад маса чкада к!елзавани?

Мина. Маса чкада? Ваъ. Зи политехнический институт квелди пис я къван?

Иван Иванович. А-гъан, ак! ят!а ваз чина гележегдани к!валах давамардай ниятава. Тушни?

Мина. Эхъ.

Иван Иванович. Ак! яз хъайила вучиз вун мукъвал-мукъвал медучилищедиз физва, ангъ? Мина,-вун зи гъавурда дуьз гъат. Эгер вун аниз таяр-туьшерин патав ял ягъиз, къуьлер ийиз физват!а, маса мисал я. Эгер вун аниз чахъай чинеба к!слиз физват!а...

Мина. Ваз зун аниз физ шумудра акуна?

Иван Иванович. Са шумудра. Сапра за варарив акъвазнавай гадайривай инлай исятда феи руш вуж я лагъана хабарни къунай.

Мина. Абуру вуж я лагъанай?

Иван Иванович. "А руш чи студентка Агъмсдова я", — жаваб ганай абуру.

Агъвалатдин гъавурда акъур Мина рикъ!вай хъуьреда. Иван Иванович тажублу из рушаз килигда: ик! Мина хъуьрез адаз садрани акурди тутир.

Мина. Агъ, играми Ваня халу!

Иван Иванович (Минадин вилериз киягиз). Хиве яхъ, за лагъайвал яни?

Мина. Ваъ.

Иван Иванович. Вучиз вуна захъай чуьнуьхзава. Заз вун аниз физ акуна эхир.

Мина. Ваня халу, заз вун хайи буба хъиз к!ан-я. Эгер ахътин кар авайт!а, зун сифте вал алуькдай. А ваз акурди зун тушир.

Иван Иванович (зарифатдалди). Белки ам ви хъен тирт!а? Ваъ, Мина. Вуна заз айнарай хъсандиз акъазвач лагъана фикризавани?

Мина. А ваз акурди зи вах тир.

Иван Иванович. Ви ва-ах?!

Стлдаллай телефондин зеншнин сес акъаша Иван Иванович трубка яиал .щита.

Иван Иванович. Эхъ, зун я. Вуч, вуч? Жеч! Ам гъик! ягъалмиш хъаналда, чпиз вилер авачалдани? Шукур хъуй, НК!НН хъхъайди. Чухсагъул. Эхъ. За хабар гуда, гъелбетда.

Иван Иванович (трубка эхцигна). Вун гъахъ хъана, Мина. Мубарак хъуй!

Мина. Вуч хъана, Иван Иванович?

Иван Иванович. Брак акъудайди муьжуьд лагъай цех хъаналда. Телеграмма къабулдайла, тселефонисткади муьжуьд пудай къуналда. Зун дсхъне вахъ галаз векъиз раханай. Багъишламиша.

Мина (шад яз). Бес вун зи ч!алахъ жедачир хъи!

Иван Иванович. Низ чидай къван.

Мина (к!вачел къарагъда). Киш юкъуз заз хуьруьз хъфидай ихтияр гана к!анзава.

Иван Иванович. Вучиз?

Мина. Бадс кефсуз ялда. Хуьряй дидеди дарманарни гваз хъша лагъанва.

Иван Иванович. Ахлад. Зи патай виридаз саламар лагъ.

Мина. Чухсагъул. Саламарни вугуда. Гила зун хъфидани?

Иван Иванович. Ахлад. Акъваз кван. Ваз мад са вуч ят!ани лугъуз к!анзавай заз. Рик!слай фена (пел т!ушунда). Склероз хъанват!ани чидач. А-гъан, рик!сл хтана. Муьвара цехдин мастер пенсиядиз фин мумкин я. Адан чкадал исятда кас жагъурзава. Жагъанва лагъайт!ани жезва. Гъак! хъайила, вун гъавурда акъуькъ, цехда к!валахар вини дережадаваз къилефирай. Медучилищедизфинаракъвазара.

Мина. Иван Иванович, за ваз авайвал лагъайди вуч тир!

Мина хъуьрез-хъуьрез каоинегдай лкъсч! завай арада рак га!ана, къенез Саллм !бахъна. Уна Мина акур ач та ж у бл у яз рушаз килигда. Минадип ч(ални къунва Иван Иванович абуруз килипава. Вич-вичсл хтай Мина гадиз къедел экъс!ч!да. Салама ам рак!арин къван рекъе ху!уна.

Иван Иванович. Вуч хабар я, Салам, гуьзел руш акурла ви рик!елай салам гунни алатнава хъи.

С а л а м. Багъишламиша аз. И члаван хийирар (*къведани гъилер яда*). Инлай хъфсиди вуж тир?

И в а н И в а н о в и ч. А-гъан, бсгенмиш хъанвани? Ша, ацукъ.

С а л а м (*раклариз вил яна*). Чи студенткади ина вучзавайди я.

И в а н И в а н о в и ч. Ам зи студентка я (*хъуьреда*) Танишардани? Гьик1 я, субай яз амани?

С а л а м. Эхъ.

И в а н И в а н о в и ч. Тади ая. "Ракъ чимизмаз гатут, паб жегъилзамаз гъваш" лагъанвайди я. Къуьзуь гъуьл гъи папаз к1ан жеда?

С а л а м (*зарифатда*). Ят1а сад тук1уьра ман заз инай.

И в а н И в а н о в и ч. Башуьстс. Ам зи гъилия къенвай к1валах я. Абур гъич. Йикъар чими жезва гъа! Гъа къе-пака балугъар къаз гъуьлел фидай йикъар алуькда. Рапар гъазурнавани?

С а л а м. Рапарни гъазур я, за ваз хивс къур спинингни.

И в а н И в а н о в и ч. Чухсагъул. Агъ, ахътин балугъар чна къведа къада хъи. Ингъс! (*Гъилер ахъайда*).

Саламни Янам Иканонич хъуьреда

И в а н И в а н о в и ч. Гъан, Салам, вун атунин мурад-метлеб вуч ят1а лагъ. Заз чизва, са кар авачирт1а, вун иниз къведачир. Белки ваз, дугъриданни, чахъ галаз къавумвал ийиз к1анзават1а гъа!

Г1ак1ара жегъил руш пайда хъана. "Инан Ишиювич, паз къилин имжсиерди муьжуьд лагъай цехдиз ша лугъузна. Дирск горни гъама ана", — лагъана, руша рак акъална.

И в а н И в а н о в и ч. О-гъо, гила ана жедайди са къиямат я.

С а л а м. Хъайи ч!уру каравани?

И в а н И в а н о в и ч. Муьжуьд лагъай цехди брак гузва. Гъавилия вири гъаниз к1ват1 жезвай хътинди я. Багъишламиша, зун фена к1анда. За вахъ яб акалзава.

С а л а м. И киш югъ ваъ, къведайдаз чаз училищеда дсчядин ва зегъметдин ветсранринми жегъилрин гуьруьимиш хъунин вечер тешкилиз к1анзава. И кар чи директорди зал тапшурмишнава. И месэладай зинни куь парторганизациядин секретардин меслятар хъанва. Ада зун дяведин ветеранрин советдин председатель тир ви патав ракъурнава.

И в а н И в а н о в и ч. Завай вуч к1анзава?

С а л а м. Сад лагъайди, вечердал вуна жегъилриз чими къве гаф лагъана к1анзава. Къвед лагъайди, инай шумуд кас ва вужар къведат1а тайнарин ва абуруз виликумаз хабарин.

И в а н И в а н о в и ч. (*К1вачел къарагъиз*). Зун ви гъавурда акъуна. Сятдин шумудаз?

С а л а м. Нянин муьжуьдроз хъиз.

И в а н И в а н о в и ч. Лап хъеан. Муьжуьд жедалди зун лазим ксарни галаз училищедиз къведа. (*Зарифатда*). Ам гъич — вечер

136

хъеандиз къиле фидайди заз чизва. Рахунизни чун усгларар я. Ахпа, вечердилай гуьгъуьниз вуч жезват1а, гъам лагъ.

С а л а м. Вечердилай гуьгъуьниз? Къуьлер жеда ман.

И в а н И в а н о в и ч. Бес туьтер къежирдай туьнт яд жедачни?

С а л а м. Ам чи к1валс.

И в а н И в а н о в и ч. Ак1 ят1а, хъеан я ман. Де, зун фена. Лазим хъайит1а, телефон хъия. Заз гсж жезва (ам ракларихъ фида). Салам акъвазнава.

С а л а м. Багъишламиша, дехънен руш авай гъа! Ам...

И в а н И в а н о в и ч (*т/уб юзурна*). Агъ луту!..

Къвсдни кабинетдай экъсч1да. Перде агал жеда.

КЪВЕД ЛАГЪАЙ АКТ

Сси1 лагъай шикил

Столдихъ к1начел акъназна Минади шикилар алай нарчадикай авунвай сумкада шейэр чаяна, дуьз тежез абур акъудзапа ва мад хугазва.

Рушак чади ква. Ара-ара гъилихъ галай сятиниз килигеава. Ракларихъай

"Дина!" — лугъуз эверзапай есс акъатзава.

М и н а. Нина хала, к1вализ ша!

Н и н а (*к1вализ гъахъана*). Ам вун яни? Валлагъ, ви къацу жакет ақуначирт1а, за вун Дина я лагъана фикирдай. Я руш, къве югъ я, за вун гуьзлемишиз. Вун гъинавай?

М и н а. Тадиз тамамарна к1анзавай к1валахар авай. Геждадди заводда амуькна к1анзава. План ац1урун къурхувилик акатнава.

Н и н а. А-а-а, гъавурда акъуна.

М и н а. Вуна закай вучзавай, Нина хала? Гсрек зат1 авани?

Н и н а. Вун такурла, заз са кар амайди хъиз жеда. Зун квев акъван вердиш хъанва хъи, заз куьн жуван хайибур хъиз к1ан я.

М и н а. Чухсагъул, Нина хала. Чаз вунни гъак1 играми я. Чидидени валай гзаф рази я. Иллаки баде. Ина, ви к1валс хъуни, чакай чпин рик1 архайин ялда.

Н и н а (*хуш хъана*). Чухсагъул. Я руш, вак тади квай хъиз акъваза аз. Хийир хъуй, вун физвай чка авани?

М и н а. Бадс азарлу ялда. Зун адал къил ч1угваз хуьруьз хъфизва.

Н и н а. Лап хъеан кар я. Динани хкъезвани?

М и н а. Ваъ. Ам рушарин патав фенва.

Н и н а (*сятиниз килигда*). Вуна лув гузвани?

М и н а. Гьик1 лув гузвани?

Н и н а. Самолетда аваз хъфизвани лугъузва за.

М и н а . Ваъ, Автобусда а ваз.
Н и н а . Ак! ят!а, ваз гсж жсда гъа!
М и н а . Гъавиляй зак тади ква, амма шейэр сак!ани дуъз жсзвач.
Вун, Нина хала, инжиклу жсмир, къулаллай чайдиз килигиз ая. Зун хъфида. Исятда Динани хквсда.
Н и н а . Чайдиз зун килигда, ваз гсж тахъуй. (*Дак/ардал фида, куъчедиз вил яда. Явашдиз вич-вичив рахада*) Я раб къе Салам къвсдат!а?
М и н а . Вуч салам, я Нина хала?
Н и н а (*вич-вичивай квахъда*). Вуч Салам, я балам?
М и н а . Ништа, вуна салам лугъузвай къван.
Н и н а (*галичир хъуъруйи ийиди*). А-а! бадсдиз, дидсдиз зи патай саламар лагъ, лугъузвай за.
М и н а . Чухсагъул. (*Сумка, къицу рангуник жакет къачуна хъфиз гъазур яз*). Дс, зун хъфена.

Мина къецеел якъеч!да. Пипа мал дак!ардал фида. Явашдит мани яда

Н и н а .

Къакъан дап>дия жъеч!айла,
Гъавиз ава векъин класе. Наз
нинолай шад акначир, Дс|и ава
зи |>ик!ин къене.

Къакъан синел вадайанар.
Вал айванар |ар галаз хъуй
И дуъньядал желай вал н|п>,
!*ик!из клани я-я-я .

Къвсзва! Къвсзва! (*К!вале вил жъуърда*). Ву-у, к!валсвайди вуч гъал я?
(*Тадиз кроватрин къилел алий пиртишир шкафда эцигда, стол къайдадиз гъида. Ктаб къуна ацукъда*).

Рак гатада, п.иле цуъкверни къенфетрин коробка аназ к!вализ Лзиз гъахъда. Ина таниш тушир дишегъли акурла ам са г!имил тепшиш жсда.

А з и з (*силам гуппи рик/елай фена*). А-а... Агъмсдова Дина ина яшамиш жезвани?

Н и н а . Жсзва, жезва, Азиз. Буюр, ша!

А з и з . Багъишламиша, ваз зи т! вар гъинай чида?

Н и н а (*амалдирвилелди, хъвер кваз*). Заз гзаф маса крарни чида. МсгрДинади рик!ин сир вахаз ачухдачни?

А з и з . Вахаз?!

Н и н а . Ч!схи вахаз. Дс, кич!е жсмир, инихъ ша. Гъилевайбур зав гице. Ацукъ.

А з и з . Багъишламиша (*гъилевайбур Нишадив вугуда*). Ак! хъйила, мадни хъсан я ман. Амма... вучиз ада заз ина ч!ехи вах ава лагъанач?

Н и н а . Вуна адавай вах авайди яни лагъана хабар къванни къунани?

А з и з . Ваъ.

Н и н а . Гъавиляй ада вазлугъунни авунач.

А з и з . Вун гъахъ я. Ша чун таниш жен. Зи т!вар ваз чизва. Амма заз ви...

Н и н а . Зи т!вар Минсханум я. Амма вирида заз Мина лугъузва.

А з и з . За ваз гъик! лугъуда? Мина ва я Ханум?

"Н и н а . О-о! Ханум зун туш, Мина лагъ.

А з и з . Вуч кар-кеспи ийизва? Белки вуна медучилищеда тарсар гузват!а? Вун муаллимдиз ухшар я.

Н и н а (*хъуъреди*). Муаллимдиз? Ваъ, за заводда к!валахзава.

А з и з . Заводда?

Н и н а . Эхъ. Са цехда бригадир я. Бес Динадиз к!елиз куъмек ни гудай?

А з и з . Ам дуъз гаф я. Дина гъиниз фенвайди я?

Н и н а . Ктаб гъиз рушарин патав общежитисдиз.

А з и з . Общежитисдиз? Тажуб кар я: ам феи патахъ абурун общежитие галач эхир.

Н и н а . Ваз ам акунани къван?

А з и з . Эхъ, акунай. Ам заз килигни авуна, амма чир тахъай амаларна, автостанция галай патахъ тади кваз фена. Белки ам маса...

Н и н а (*к!евиз хъуърета*). Гъилик яру сумка квайни?

А з и з . Эхъ.

Н и н а . Вичел къацу жакет алайни?

А з и з . Эхъ.

Н и н а . Ак! ят!а, "гъам" я. Яни ваз акурди Дина туш лугъуз к!анзава заз.

А з и з . Багъишламиша, Мина. Зун ви гъавурда акъазвач: сифтс вуна "гъам" я, лугъузва, ахпа ам туш лугъуз тестикъарзава. Вуча, куъне закай зарафатар ийизвани?

Н и н а . Ам вуч гаф я, Азиз? Вакай зарафатар ийиз заз айиб тушни? Мегер зун тапархъандиз ухшар яни? За ваз мад лугъузва: а ваз акурди Дина туш.

А з и з . Бес заз Дина чир жедачни? За ваз клант!а, виш рушан юкъвай, ам къекъуъралди къада.

Н и н а (*хъуърета*). Къаз куън вик!егъ я... Вун зи ч!алахъ жезвачни?

А з и з (*гъилер ахъайна*). Аи аллагъ! Бес заз акурди вуж хъурай?

Н и н а . Просто, вун ягъалмиш хъанва. Ваз шегъерда авай къван иер рушарай виридай Динадин юхшар къвсзва. Голюцинация я, гъуърметлу Азиз. Абур гъич. Исятда Дина вич хкведа. Ахпа ваз вири субут жсда. Гила зун сир ачухуниз мажбур жезва. Вун зи гъавурда дуъз гъат. Заз Дина таниш хъанвай жегъил вуч кас ят!а, ам гъихътин инсан ят!а, адал жуван уъмуър ихтибар ийиз желайди яни тушни чириз кланзава.

Гъавиляй, Динади ваз к'вализ тсклифнай — заз вун мукъувай акун патал. Куъчеда ахътин ихтилатар авун кутугнавани? Ваъ. Дина за ракъурнавайди я. Общежитиедиз. Мукъва ам хкведа. Багъишламиша, заз ви ери-бине чириз к'ланзава. •

А з и з (*фигир авурдалай къулухъ*). Зи буба, яни дах, Ватандин дяведин ветеран я. Дявеяр акъалт'айла, капитан яз, ада гзаф чкайра къуллугъна, эхирни и шегъердиз военный комиссар яз рахкурнай. Исятда ам, полковникдин чинда аваз отставкадиз фенва. Диде сарарин духтур я. Ада шегъердин ракъун рскъин работникрин поликлиникада к'валахзава. Азербайжанка я. Бакудай я. Абурдяведин йисара таниш хъанай.

Н и н а. Азиз, заз ви дидс, дахни чида. Хъсан инсанар я. Вахъ гележегда гъихътин планар ава?

А з и з. Дидсдиз закай сарарин духтур хъана к'ланзавай. Хийирлу пеше ялда. Амма за дахдин пше хяна. Мукъвара Афгъанистанда къуллугъавуна хтанвайди я.

Н и н а. Орден гъана гайид яни?

А з и з. Орден туш, медаль я. Эхъ, гъана гайид я. Гила военный академиядиз физ гъазурвилср аквазва. Заз чиз, Мина, исятда виридалайни важиблу пеше жуван хайи Ватан хуьдай аскер хъун я.

Н и н а. Вун гъахъ-я, Азиз.

А з и з. Ватан! Ватан хуьн — мегер идалай баркаллу ва пак пше авани? Дугър'и я, исятда дубъняда къизгъин гъалар хейлин къезил хъанва. Амма барут гъамиша къурана хуьн лазим я.

Н и н а. Амма са аскер хъун т'имил я, Азиз. Вахъ мад гъихътин интересар ава? Квел машгъул жезва?

А з и з. Спортдал алахъзава. И рекъяй пис нстижаяр авач. Ктабар к'леунал гзаф рик' ала.

Н и н а. Спортдал зи рик'ни алайди я. Школада к'слдайла гимнастикадай захъ галаз къведай кас авачир. Гъвсч'ли ч'лавуз за гадайрихъ галаз къуршахар къадай, абур к'аник кутадай. Гила, театрда к'валахдайла...

А з и з. Гъик' театрда к'валахдайла? Бес вуна заводда...

Н и н а (*галачир хъуьруьн ийида*). За заводдин художественный самодеятельностдин кружокда иштиракзава.

Къецихъай данер акъатда. Г'ак'ара яру жакет ал<|й Дина пайда жада Азиз гагъ Динадин жакетдиз, гагъ Нинадиз килигда. Пина хуьурена Динадихъ апкъведа

Н и н а. Чаз мугъман атанва, вах. Азизаз, иниз къведайла, ваз ухшар авай са руш автостанциядик физ акунай. Гъам вун я лугъуз к'инер къазвай. (*Азизахъ элкъвена*). Гила вун зи ч'алахъ хъанани?

А з и з. Багъишламиша. валлагъ, ам ваз акъван ухшар я, Дина, заз ам вун хъиз хъанай.

Д и н а. Ам зи вах тир.

А з и з. Гъик' ви вах тир? Куьн шумуд вах ава?

Н и н а (*Динадизвилмич'ина*). Ада чпин курсунаавай дуст рушаз вах лагъана т'вар ганва. Иер руш я. Гъавиляй Азизаз шегъердавай вири иер рушар в"ун хъиз аквазва. Я руш, атай мугъмандиз хвашкалди лагъ. Вуна чи бубайрин адетар квадармир.

Динади Азизаз п>ил яда. Ахпа адан къаншарда ацукъда.

А з и з. Лазим ктаб жагъанани?

Д и н а (*гъилеаай ктабкъалурда*). Ингъс.

А з и з. Идай квез экзамен авани?

Д и н а. Эхъ. Четин предмет я. Гъавиляй гиламаз гъазур жезва.

Н и н а. Гила чна са стакан чайр хъвада, фу неда. Ахпа...

А з и з. Чухсагъул, зат'ни к'ланзавач. Чун фена к'ланзава.

Н и н а. Ваз к'ланзавач'та, вахаз к'ланзава. Фу туьт'уьна за куьн санизни ахъайдач. Сифтс атанвай езне ич'ли к'валаяй рахкурдани? Ван хъайибур увуч лугъуда?

Д и н а. Фу т'уьна, фида чун. Таб тавурт'ла, заз гишинни хъанва. Рушарин к'валени гъазур зат' авачир.

А з и з. Квсз к'ландайвал хъурай, зун гъилср хкажиз гъазур я.

Н и н а. Гъилер хкажна рей гудалди, абур чухъвена хтайт'ла, хъсан я. Яд дегълиздик ква.

Азиз п.илер чухъуьз экъеч'да.

Н и н а. Я руш, вуна вири ч'лурзавай хъи! За адаз зун ви ч'ехи вах Мина я, заводда к'валахзавайди я, лагъанвайди я. Сифте заз зун хозяйка я лугъуз ва вакай ч'лурк'ла рахаз к'ланзавай. Ада гъик' зи гафар къабудат'ла акваз к'ланзавай. Ахпа фагъумна за: ваъ, ик' дубъз къведач, арадал зат' алачиз ам йих жез кич'с хъана.

Д и н а. Гъан, гъик' акуна ваз, зи ч'ехи вах?

Н и н а. Аквадай гъаларай, хъсан гада я. Ихтибар ийиз жадай хътинди я.

Д и н а. Вуч меслят къалурзава вуна?

Н и н а. Тади къачумир, руш. Тади къачумир. Винелай вири хъсан я. Амма заз адан кънс падни дсриндай чириз к'Танзавай:

Д и н а. Гъик' къенс пад? Сагъламвал лугъузвани вуна?

Н и н а. Гаф я ман. Гъслслиг, жув адахъ галаз милайим хъухъ амма килиг, акъалт'ай жаваб гумир.

Д и н а. Ада зак тади кутазава. Диде-бубади мехъер ийин лугъуз вич секиндиз тазвачалда. Гъич тахъайт'ла лишан къванни кутан лугъузва. К'елиз фидалди.

Н и н а. Тади вац' гъуьлуьхъ агакъначалда. Гъавурда акъунани?

14>илер сад садав гуьц'из Азиз хкведа

А з и з. Эгер сир тушт'ла, куьне, вахари, закай "фитнеяр" ийизвайни?

Н и н а . Чна играми мугъмандиз вуч хуърск гъайитла хъсан я жал лугъуз меслятар ийизва. Чи квалс, Азиз, дехъне за авуна гъазурнавай" дулМаяр ама. Чсбни ципицлин таза пшера тунвайбур, ссрг квай къатухни галаз. Хуш яни ваз?

А з и з . О-о, Мина, вуна зи рик! алай зат! гъазурнава хьи! Зи дидеди мукъвал-мукъвал ийидай хуърск я ам.

Нинадиз Мина лагъайла Динадин nly.iarra.i хъвер акъалтда

Н и н а . Ак! ят!а, куън ацукъ, за исятда абур куъ вилик гъида.

Д и н а (*к/вачел акъалтда*). За ваз куъмск гудани? Н и н а .

Ваъ, ваъ. Вири за.

Нина муъкуъ кпализ фида Азиза Динадин п>ил къада.

А з и з . Дина, играмиди, зун вавай жаваб кланз атанвайди я. Йиф-югъ вун зи рик!с ава. Зи гъилляй кваллах къвсзач. Заз виринрай вун аквазва. Ингъе, късни, иниз къвсдайла, заз са руш акунай. Заз ам вун хъиз хъанай. Зазадан гуъгуъниз чукуруиз клан хъанай.

Д и н а . Тади вац! гуълуъв агакъначалда.

А з и з . А-а-м вуч лагъай гаф? Айгъамралди рахамир, заз ачухдиз жаваб цс. Вучиз вуна зи рик! акъудзава? Эгер ваз зун хуш туштла, заз хъел къведач, лагъ.

Хуъркар гваз Нина хкпсда. Азиза уьхт алаларна руиан п.ил ахъайда Псрдс агал жеда.

КЪВЕД ЛАГЪАЙ АКТ

Къвед лагъай шикл

Парк Алеядин к-берехда, акациядин тарцин кланик скачсйкадал Мина ацукънава.

Ам мукъвал-чуквал сжиниз килипава. Физ-хкнезвай инсанартекдиз

ацукънавай жеп.ил рушаз, кълухъ ,)лкъвез гаматзава.

Югъ нянихъэлкъвенва

М и н а (*инихъ-анихъ килигда*). Гсжни жезва. Гилани атана акъатнач эхир. Им гъиниз фея?

Анихъай гуъбулар ачух из Салам акъатда. Мина акурла ам акъназ жеда ва ахпа вик!еп.диз рушан шпаифида.

С а л а м . А-а, ам вун яни, Агъмсдова?

М и н а (*къил хкажча килигда*). Эхъ.

С а л а м . Ацукъиз ихтияравани?

М и н а (*ашихъ жеда. Гъи ивачиз*). Ашкъи аватла, ацукъ. Им зи бубадин чка туш хьи!

С а л а м (*nly.i ю.ида*). Вучиз вун гъамиша захъ галаз вскъиз рахазва? За ваз авур са писвални авач эхир.

М и н а (*чип члурна хьи*). Ваз зун гъик! рахана кланзава?

С а л а м . Инсанвилслди. Жувалай члсхидлахъ галаз рахадай къайда авайди я. Алатай есферда за ваз лагъай гафарикай вуна са нстижани хкуднавай хътинди туш хьи!

М и н а . Алатай есферда? Заз вун чидай кас туш. Вун вуж я, халу?

С а л а м (*къил галтадна*). Гъм. Рикелай фсватла, зун ви муаллим Салам Алиевич я.

М и н а (*дикъетдалди еифте я.} ada.i килигда ва ам чир жеда*). А-а, рик!сл хтана. Магазинда (хъуредда). Мусалай вакай зи муаллим хъанва? Килигайла бегъем итим хъиз аквада. Вичин амалар гъихътинбур ятла аку.

С а л а м . Гъихътинбур я?

М и н а . Яш хъанвай эркекдиз кутуг тавунвайбур. Зун ви тай яни, гужуналди таниш жез.

С а л а м (*туьит жеда*). Ваз регъуъ тушни закай ак! фикир ийиз?

М и н а . Эхирки, я халу, ваз завай вуч кланзава? Магазиндани вун зак хуъкукъна. Гилани вун зи чандилай алагзавач. Залай алат.

С а л а м (*уьхт алатда*). Ваха гайи несигъатарни вна къур хътинди туш.

М и н а . Ваха? Ам ваз гъинай чида?

С а л а м . Фицъкьразун куък!вализатанай.

М и н а . Чи кваллиз?!

С а л а м . Гъа члавалай инихъ чун хъсан танишар хъанва. Ам инал атун лазим я. Им чун гуъруьшмиш жезвай чка я.

Мина, члалах-ъ южез, вилер ДКЛ.НСП Салачаз Тамашда

М и н а . Зани ам инал гуъзлемишзавайди я. Ак! хъайила, куън дустар я ман.

С а л а м . Бес ваз ада лагъаначни? Чаз мукъва жедай ниятар ава.

М и н а . Гъик! мукъва жедай?

С а л а м . Яни чаз эвленмиш жез кланзава. Уьмуърлух...

М и н а . Зи вахни вун? Уьмуърлух юлдашар?

С а л а м . Эхъ. Ада заз гаф ганва. Мукъвара мехъерни жеда.

Мина алаи чкадила хкадар жеда Ам ажуп.диз ацланвай

вилералди Саламаз мукъва жеда

М и н а . Им аку! (*Силами хъиз nlyз килурзда*). Вун хътиндаз гудалди за ам туьтср чуъкъвена рекъида. Алчах кас, ам ви тай-туьш яни? Ахмакъ рушан къил-къилелай алуднавай ваз регъуъ тушни?

С а л а м. Эхъ, ам зи тай я, чи характерарни сад я. Ви хъиляйни чун эвленмиш жада. Гъайиф, вун хътин яран вах хъунал зун кIусни шадтуш.

М и н а. А виле цIам. Зи вахаз кIанзавай масад авайди я. Ада вал авур хъуруьнар я. И зулуз абурун мсхъсарр жада лагъана мслятарни хъанвайди я. ГъакI жувал халкъар хъуруьриз тамир, ксиб.

С а л а м. А-а-ам вуж я? Офицер яни?

М и н а. Гъелбетда. Низ чида ам исятда вичин кIанидахъ галаз гъи кинода, театрда аватIа. Вун ацукъ инал, ам гуьзлемишиз. Гъагъа! ГъакI ацанани чна вун? "Муа-аллим!"

Мина хъуьрез-хъуьрез паркдай, жъечIда. Салам гаф акъат тийиз, рушаз килигиз акъваз жада. Мина вилерикай хкатайла, Салам киняйгуьз скамейкадал ацукъ хъижеда. Ада къве гъиливни кыл къада. Лхпа къарагъда.

С а л а м (*уьхт аладарда*). Аквадай галарай, Дина гъахъ я. Эгср заз зи вилералди адан кIвализ са офицер физ ақуначиртIа, зун чIалахъни жедачир. Заз ақуна эхир. Ваз мад вуч субут авун герск я, Салам? Заз вич инал къведа лагъана, низ чида вич адахъ галаз гъина ацукънаватIа. Мумкин я, зал хъуруьнарни авун. Къилсваз. Зун хътиндан дарман гъам я. Я келлс, бес артисткадин гафарихъ агъадани? Агъ зун! Мада вучда? Къуй вич бахтлу хъуй!

Салам кыл хура туна хъфида. Маса аллеядай тади кваз Нина акъатда.

Хъфизвай Салам акурла, ада кам къада Са шумудра Iинади тIвар къаз адаз эверда.

Саламаз ван къвезвач, ам хъфизва. Пинали мадии гъерекатзава. Эхир ам агакъзава. Къулухъай ада Саламан хъуьчIуькай къуна, ам акъвазарзава.

Н и н а (*гаф-гафунихъ агакъ тийиз*). Багъишламиша, Салам. Зун геж хъана. Репетиция яргал фена. Ам куьтягъ хъанмаз, за ви патав лув гана. Вуна зун фадлай гуьзлемишзавайни? А-а, геж хъана лугъуз ваз закай хъел ава ман. Гъелбетда, инал вун гъахъ я. Амма, играмиди, вунни зи гъавурда акъун лазим я. Мегер завай эхиримжи репетиция туна къвез жадаини? Ну, багъишламиша заз.

Салам акъвазна. Сифге яз Нинадихъзлкъвена.

С а л а м. Вун гъинавай? Дуьз лагъ.

Н и н а (*вилер еке ийида*). ГъикI гъина авай? Репетицияда. За ваз лагъайди вуч тир. Агъ, зи Отелло! Вун заз акI килигна хъи, гуя зун ви вилик са гунагъкар я. Туш.

С а л а м. Имни репетиция яни, зи Дездемона? Уях хъухъ: зун Отелло туш, Салам я. Итим я зун, аял туш зун хъуруьнар ийиз.

Н и н а. О-о-о! Зи играмиди, вак, дугъриданни, хъел ква къван. За мад сеферда багъишламишун тIалабзава. Репетиция...

С а л а м. Причем тут репетиция?! Къала кван, ша инал ацукъин.

Абур элкъвена хтана "чпин" скамейкадал ацукъда.

С а л а м (*жезмай къван вич секириз*). Нинсханум, эхъ, зак исятда гзаф хъел ква. ЧIуру гаф акъатайтIа, багъишламиша. Яб це. Зи цIикъвед йис къе хъанвач. Я вунни аял туш. Я чун сегънеда авайбурни туш. ГъакI хъайила, ша чна сада сад алдатмиш тийин, Закай зарафатар ийидай чкадал зун садрани атайди туш. Гила заз, чин такъуна, ачухдиз лагъ: вун маса итимдихъ галаз гуьруьшмиш жезвани?

Н и н а. Ваъ.

Салам. Авачирла ви патав офицер вучиз къвезвайди я?

Н и н а. Офицер?

С а л а м. Фицкъра ви патав къведайла, заз куь кIвализ са жегъил офицер къвез ақуна. Вучиз къвезвайди я ам?

Н и н а. Ваз ам зи патав къвезвайди ятIа гъикI чида?

С а л а м. Заз ви вах Динади хиве къуна. Зулуз мехъерарни жезва лагъана. Ингъе, гъа инал ада заз вири лагъана.

Н и н а. Динади лагъана? Мус?

Салам. ЦIувад, къад дскъикъа идалай вилик, гъа и скамейкадал.

Агъвалатдин п.анурда акъур Нина хъуьрела.

Н и н а. Агъ Салам, вун аял хъиз дугъри я хъи! Эхъ, дугъриданни, зи кIвализ, амма зи патав ваъ, офицер гада къвезва. Ам Динадин адахлу я. Эхъ зулухъ абурун мехъерарни хъун мумкин я.

С а л а м. Динади вичиз кIанзавайди хъайила, вучиз вахаз кIанзавайди я лагъана? Валай гъейри мад вах авани къван?

Н и н а. Салам, а ваз акурди Дина вич туш. Ам...

С а л а м. Гила вуна зун михъиз зарафатриз вегъена.

Н и н а. Са зарафатни туш. А сир за ваз ахпа лугъуда. Им гъич. Амма закай вуна чIуру фикир авуни гила зи ксфи хана. ГъикI вуна закай ахътин фикир авунай. Ангъ?

С а л а м. Эгср, дугъриданни, вири вуна лугъудайвал ятIа, зун ви вилик тахсиркар я. Жазаламиша, за ам хивс къада.

Н и н а. Ингъе, зи жаза ихътинди я (*гардан къуна Саламаз чими темен гуда*).

КЪВЕД ЛАГЪАИ АКТ

Пуд лагъай шикил

Пердедин вилик. Нина, са гъиниз ятIани килигиз, акъназнава, на лугъуди ада са вуч ятIани хъун гуьзлечшоавай. Гагъ-гагъ сикик хъвер акатзавай.

Ахпа тамашачийрихъ апкъвена

Н и н а (*шаддиз*). А-гъан, фена! За, Динадин патав атанвай Азиз, паркдиз Минадин патав ракъурна. Динадиз, вун Азиза клубдин вилик гуьзлемишзава лагъана, ам гъаниз ракъурна. Килигин Азизан кыл вахарай акъатдат1а. Азизани Минадиз, Дина хъиз хъана, муьгъуьббатдикай хуш гафар лугъуда. Минадини адаз* Саламаз хъиз, зи Саламаз хъиз, "Пошел вон" лугъуда. Агъ, къе меда жеда гъа! (*Сад лагъана кылиз маса фикир яда. Ам ашлери дуп1-дуп 1 тийиз килигин акъвазда*). За гъик! лагъанай? "Зи Саламаз хъиз". Ву-у.. Эхъ, я кас. Чи алакъаяр ч1емяй я. Акуна квез къс-пака чи магъледани суварар жеда... Азиз за рекъетунани, гила к1вал из хъфейт1ани жеда.

Нина к1вализ хъфида. Перде ачух жеда Нинадин к1вал.
Нларал артистрци шикилар ямана. Рак ахъа хъана, ам к1вализ гъахъна.

Н и н а (*шад яз элкъвез-элкъвез кьюл итиз*). Агъ, садра а югъ алукунайт1а-а! Пака къенайт1ани къайгъу авачир заз (*са вуч яткти рик1ел хтана хъуред*). Гаф я ман.

Тарал алай лапу п1ини,
Гар галукуна яд хъанай 1а.
Маса мурад авачир заз, Чи
къведан рик! сад хъапани1а.

Сад лагъана рак ахъайна к1валмз Дина къведа. Лдан чин ат1угънава.
Ада къуд патавил зкъурда.

Д и н а. Ам гъинва?

Н и н а. А-зиз атаначни?

Д и н а. Ам ваъ. Мина гъинва?

Н и н а. А-а-м... ам... ништа. Вун вучиз фад элкъвена?

Д и н а (*хъел кваз к1вале къекъаез*). Тахтана за вучдай? Зал куьчедиз экъсч1дай чин аламач.

Н и н а. Вуч хъана? Азиз атаначни?

Д и н а (*Нинадин патав хтана*). Мад вуч жеда къван? Зун кинотсатрдин вилик Азиз гуьзлемишиз акъвазнавайла, чаз химияр гузвай муаллим Вера Павловна гьалтна. Ваз ада заз вуч лагъанат1а чидани?

Н и н а. Ваъ. Вуч лагъана?

Д и н а. "Агъмедова, за вун камаллу руш я, лагъана фикирнавай. Амма, гъайиф хьи, зун ягъалмиш хъана. Вун хъсан инсан туш". Н и н а.
Вучиз ваз ада ак1 лугъурай?

Д и н а. Накъ за вичиз автобусда ацукъун теклифначалда. Зун гъасятда гъавурда акъуна: ахътин амалар Минадай акъатдайди я. За ам зун туш, лагъайла, ада заз генани айибар гана. Фицякъра хъайит1а, ада, ваз чида хьи, Салам Алисвичаз вуч лагъанат1а. Ик1 давам хъайит1а, завай куьчедиз экъсч1изни хъижедач, Нина хала.

Н и н а. Я руш, вуна садра захъ яб акала. Къе зал Салам Алиевич гьалтнай.

Д и н а. Ваъ, ик1 виже къведач!

Дина к1вале къекъвез рахазна. Пипа алан гуь-^уьна гъатмава. Кънсдни рахазна, сада садаз ябки тагуз.

Н и н а. Я руш, вуна садра захъ яб акала. Къе зал Салам Алиевич гьалтнавай. Хъел квай гъа!

Д и н а. "Ам зун туш, зи вах я" лагъайла...

Н и н а. "Зун директордин патав физвайди я" — лагъана ада. — Ви вахан патахъай...

Д и н а. Кьюзуб муаллим зи ч1алахъ хъанач...

Н и н а. За ам гъил кюна акъвазарна...

Д и н а. А зарафатар вуна ви тая риз ая, лагъана.

Н и н а. За Саламаз лагъана: "Эгср ваз зи хатир ават1а..."

Д и н а. Гьслбстда, Вера Павловнади директордиз залай шикаят ийида. Ахпа...

Нина да к1ар дал фена, куьчедиз килигна, элкъвена.

Н и н а. Салама лагъана...

Д и н а. Акъваз садра, ам хтана зи гъилс гъатуй. За...

Н и н а. Зи гуьърметдай вич дирсктордин патав фидач, лагъана гаф гана.

Д и н а. ...закай училищеда вирида рихшандар ийида. Агъ, Мина, Мина! (*Кроватдал чин к1аникна ярх жеда*).

Н и н а (*Динадиз вил яна, тамашачийриз*). Им ина. Яраб ат1ана... паркуна вуч кефер ават1а, гъа! Гъм... К1андай заз са вилай абуруз тамашиз... Квез Саламак квай хъилср акунайни е? "Ви кылив офицер гада вучиз къвезвайди я?" Бегъсм хъилец я гъа. Ик1 анжах рик1ивай к1анидаз хъел къведай адет я. Ахпа. Ахпа с, зи темен галукубайла, ам, мум хъиз, хъуьтуьл хъана. Ахпа вичин машинда акъадарна дуьз чи къапудал хкана. Хъфидайла гъилни яна. Гъилни хъуьтуьлди, таза булка хътинди я. Интеллигент я ман. Пака вичи зун театрдин машинда аваз тухуда, лагъана. Къуй Заремадин рик1, чун акъваз пад хъурай!

Н и н а (*виликан гъевес кумач из*). Дуьз лагъайт1а, и хесет (*нлуз юзурда*) квачирт1а, хъсан тир. Я кас, п1узал вуч акъвазнава. К1анзавайди...

Д и н а (*къил хкажда*). Нина хала, вун нихъ галаз рахазва?

Н и н а-а7зунТзун... за репетиция ийизва.

Д и н а. А-а, за Мина хтанват1а лугъузвай. (*Къил агъуз хъижеда*).

Нина руци1аи патав, крова гдал ацукъда.

Н и н а . Дина, чан бала, вуна са фикирни ийимир. Вахъ зун гала. За куьн, кьве вахни, какад кьеневай кьиб хьиз, вилин нине хьиз, вечре вичин цииДибар чими лувак хьиз, хуьда.

Дина столдихъ ацукьда. Нииа адан кьаншарда динамдал хкведа.

Д и н а (*къарагьда*). Чухсагьул, Нина хала. Мина гилани хтана акъатнач эхир! Мад йифен смнадиз фенва жал?

Н и н а . Ваз ам гьиниз физ кич!сзва?

Д и н а . Йиф я. Гьикьван лагьайтлани... хъивегьнавай хулиганар гьалтайтла...

Н и н а . Мина абурун гьилия ажузбубад руш туш.

Д и н а . Инал вун гьахъ я. (*Перишандиз кьил хура твида*).

Н и н а . Мад вуч хьана?

Д и н а . Вера Павловнади айибар гайила завай мад анал акъвазиз хьанач. Бес Азиза гила закай вуч фикиравурай?

Н и н а . Низ чида ам кинотсатрдин вилик атанатла. Белки атанач жеди.

Д и н а . Гьик! атанач жеди? Билстар виликумаз къачунвай.

Н и н а . Белки дежурствода амукьна жеди.

Д и н а . Дежурствода ам накъ хьайид я.

Н и н а . Белки ам маса рушахъ галаз фенва жеди.

Д и н а . Ву-у, вунани вуч хьайитлани лугьуда ман, Нина хала. Азиз...

Н и н а . Гаф я ман. Вун зарафатдин гьавурда акьадайди тушни?

Д и н а . Азиза ахьтин кьелетар ийич.

Н и н а . Гьслбетда, гьелбетда. Азиз лайихлу гада я. Салам Алисвични ихтибар ийиз жедай итим я, гада-гуьдуь туш. Зи Салама...

КЛвализ хабарсуя Мина хкведа. Ам шал я, бахтавар я! Ада сисрис пахан, ахиа Нинадин гардан кьяя, абуруз темснар 17да.

Д и н а (*чин илурпа*). Икьван ч!авалди вун гьинавай? Лагь.

М и н а . Зун кинода. Агь, са кино тир, са кино тир!

Д и н а . Т!вар гьим я?

М и н а . "Зорро!"

Д и н а (*к!вачел акьалтда*). "Зорро"?!

М и н а . Кинодин т!вар кьурла, вак вучиз къалабулук акатна, зи вах?

Д и н а (*ешукъ хъижеда*). Нихъ галаз?

М и н а (*Нинадиз чинеба вил мич!иа*). Нихъ галаз. Гьм, чи рушарихъ галаз, гьслбетда.

Д и н а . Билстар накъ амаз куьтягъ хьанвай. Квсз билетар гьик! жагьана? Ни къачунатла, лагь.

М и н а . Вуча, им силс яни? (*Хъуьреда*). Билстар накъ гана куьтягъ хьанвайди ваз гьинай чида. Ангъ?

Д и н а . Ам зи сир я. Вучиз вун икьван шад яз хтана? Заз вун чидайди я эхир. Вун садрани кинодай рази яз хтайди туш.

Н и н а . Я руш,-ваз шехьиз-шехьиз хтана к!анзавани? Вични Зорро хьтин итимдихъ... гьм... кинодиз тамашайла.

Минади иахан гардандихъ гьил вегьеда.

М и н а . Дина-Динушка, зи играми вах, вун гьи ч!ижре к!аснаватла вахаз лагь. Вучиз вун къс перишан я? Хьайи каравани?

Д и н а . Зун к!асай ч!иж зи хайи вах я.

М и н а . Зун?

Д и н а . Эхъ. Вун. Пака чун кьведни чи училищедиз фида.

М и н а . Куь училищедиз? Ана зи вуч квахьнава? Вучиз?

Д и н а . Зи муаллимриз вун акуна к!анзава.

М и н а . Пагь, зани вуч хьанатла, лугьузвай. Фида чун кьведни. Къуй тамашрай чаз, гьикьван чун гуьзел ва иер ятла. Килиграй хьендиз вилср ахьайна ва чакай гьим Дина ятла чпи кьил акьудрай.

Н и н а . Ой, им интересно кар я. Яраб абурун кьил акъатдатла? Бажагьат.

Д и н а . Эхъ, абуруз таниш тушир, вичелай яшдиз ч!схидаз "Пошел вон" — лугьудай, къуьзуь касдиз автобусда ацукьдай чка тсклиф тийидай гуьзел руш, "вик!егъ" руш вуж ятла акваз к!анзава.

М и н а . А-а-а, зани вуч хьанатла лугьузвай гьа!

Д и н а . Вавай таниш тушир ксарихъ галаз вскъиз рахун тавурт!а жедачни? Ви амалрал зун к!усни рази туш. За хуьруьз хъфейла бадедизни дидедиз вири лугьуда.

М и н а . Зак хкуьк тавурай. Заз ихьтинди (*п!уз юзурда*) ви муаллим ятла вуч чида? Аватла, ви муаллимрин пелсрал, заз чир хьун патал, хашар ч!угу.

Н и н а (*Минадиз*). Аи балам, чарадан синихар ахьайдайди туш. Гунагъ кар ялда. П!уз юзурай ман. Адал вуч акъвазнава кьван. Юанзавайди итимдин г!узтуш...

М и н а . Нина хала, ваз вучиз к!амаз жезва? Ам ви вуж я?

Н и н а . Зи... касни. Ч!ана гаф я ман. Мад лугьумир.

Дина къарагьда. Кьил кьуна акъназда. Са кьехъ ятлани вил ;жъурда.

Д и н а . Зи кьилни т!азва. Къе вахъ галаз рахаз хьун мумкин туш. Чидач, вахъ вуч хьанватла.

М и н а . Кьил т!азватла, аналгин хьвана, къаткухъ. Ахлад, зунни са герендила хкведа.

Н
Дина к!валая лкъеч!да.

Н и н а . Ам хъфсна ксурай вичиз. Лагь кван паркуна вуч хьанатла.

М и н а . Фена зун. Ацукьна скамейкадал. Са арадлай зи патав са офицер, жегьил гада атана. Лап танишда хьиз салам гана, патав ацукьна. Ада вич ак! тухузвай хьи, гуя чун фадлай таниш я. Заз хьел

къвердавай ада вичин регъвсл всгъсдай. Агъ, рик!елай физвай гъа. Ам къвсдалди зи патав са п!уз ик! юзадайди атанай.

Нина. Агъ, мад адакай. За ваз дехънс вуч лагъанай?

Мина. Багъишламиша. Нина. Вуна Азиза вуч лагъанат!а, гъам лагъ. Мина. Ваз адан т!вар гъинай чида?

Н и н а (*лут^илелди т!уб юзурда*). Ви халадиз и шегъерда течир кас авани! Ахпа гъик! хъанай?

М и н а г. Куьрелди, заз адан амаларса жуьрс акуна. Вичиз чи к!вализ илчийр ракъуриз к!анзавалда ва завай жаваб гун т!алабзавай.

Нина. "Эхъ" лагъанани?

Мина. Ваъ, гъелбетда. Сифтс яз аквазвай касдиз за ахътин жаваб гъик! лагъана гудай къван? Эхирни ихтилатар ийиз-ийиз чун кинотеатрдин вилик акъатна. Ада заз кинодиз теклифна. Завайни фин хъана.

Нина. Бегснмиш хъанани?

Мина. Хъсан кино тир.

Н и н а. Аи аллагъ! Я руш, зун Азизакай рахазва. Гъик! акуна ваз ам?

Мина. Вижсвай гада я. Анжах...

Нина. Вуч "анжах"?

Мина. Кинодай хкъвсдайла адаз зи хъуьч!уькай къаз. к!ан хъанай.

Н и н а. Къурай ман.

Мина. Гъик! къурай ман? Вуча, сифтс гуьруьшмиш хъанмаз хъуьч!уькай къаз таз, зун куьчсйра гъатнавайди яни? Заз хъел атайди чир хъайила ада лагъана: "Къуй гъа ваз к!андайвал хъурай. Къс ви гъалар дсгиш хъанваз аквазва заз". На лугъуди, адаз зун хайидалай инихъ чизвайди я.

Нина. Хкъведай рскъе куьн квскай рахана? Дуьньядин гъаларай лекция к!елнани? Агъ, й дсвирдин жсгъилар, мегер квез ихътин дскъикъайра лугъудай маса гафар амачни? Я руш, бес ваз ада ккшивиликай лагъаначни?

Мина. Лагъана. Япай акъудначни!

Н и н а. Вун адан ч!алахъ хъанани?

М и н а. За къат!айвал, ада зарафат ийизвачир. Рик!ивай тир.

Н и н а. Вуна разивал ганани?

Мина. Гъеле ваъ.

Н и н а. Я гунни ийимир.

Мина. Вучиз? Азиз лайихлу гада тушни?

Н и н а. Я.

М и н а. Яз хъайила, вучиз разивал гудач къван?

Нина. Вучиз лагъайт!а... ам за ваз пака лугъуда.

Мина. Вучиз пака?

Н и н а. Гъамни за пака лугъуда. Гила къарагъ. Къаткида. Вири пака.

Минади тажублу яз къил галтадна рак!арихъ камар къачуда. Перде агал жеда.

ПУД ЛАГЪАЙ АКТ

Сад лагъай шикил

Медучилищедин директордин кабине! Стюдихъ Назир Алимович ашукънана Адан къаншарда, к!начсл акъвазна Салама директордиз ихтилатава.

а л а м. ...Эхъ, Назир Алимович, агъвалат за лагъавал я. Дугъри я, са бязи месэлаяр фикирда къуна, заз адакай ваз лугъузни ккшзавачир. Ахпа, ера Павловнади ихтилатавурла, завай и мссэла вахъай чъуьнуьхиз хъанач.

Д и р е к т о р. Вучиз вуна адан дидс-бубадиз иниз ша лагъанач?

С а л а м. Динадихъ галаз ина адан ч!схи вах яшамиш жезва. За Ждахъ галаз сугъбетар са шумудра авуна. Амма, гъайиф хъи, руша адаз /яб гузвай хътинди туш. Гъак! хъайила, за Агъмсдовцдивай ви патав атун /т!алабнава. За тавакъуйда, вун адахъ галаз к!евелай рахух. Тахъайт!а, ам михъиз ч!ур жеда.

Д и р е к т о р (*къил галтадда*). Салам Алисвич, Агъмсдова Дина чи училищедин дамах я. Амма ам ахлакъсузди хъунал зун гзаф мягътсл я. И кардай зи къил акъатзавач эхир.

С а л а м. Зунни мягътсл я, Назир Алимович. Амма гъакъикъат за лагъайвал я.

Д и р е к т о р. Дс хъсан: Вуна адаз зи патав мус ша лагъанва?

С а л а м (*ентиниз килигда*). Исятда атун лазим я. Белки ам атанват!а? Фена килигдани?

Д и р е к т о р. Алад. Адахъ галаз жувни хъша.

Салам рак!арал кънак фена, апо.вена хкънеда.

Д и р е к т о р. Вун элкъвена хъи?

С а л а м. Адахъ галаз мецелди рахана къиле фидач. Назир Алимович. За т!алабзава, вижеваз рахух (*гъуд хкажда*). Д и р е к т о р. Хъсан я, хъсан я.

Салама кабинетдин рак ахъайла Дегълизда авай

Дина акурла акъная жеда Директордихъ элкъвезда.

С а л а м. Назир Алимович, ам атанва. Теклифдани?

Д и р е к т о р. Эхъ, эхъ.

С а л а м (*рак/арай къил туна*). Агъмедова, ваз директорди ша лугъузва.

Рак!ара регъувал квай Дина пайда жеда. Вич-вичивай квахънавай рушавай директордизсалачни 173 жедач. Ач рак!аривай винизакъвазда.

Д и н а. Назир Алимович, зун...

Директор. А-а, ам вун яни, Агъмсяова? Ша, буюр. Инал, зи мукъув хъиз ацукъ кван.

Дина директордин вилик квай стодихъ ацукъда Муькуь пата Салам ацукънава.

Директор. Гъан, лагъ кван чаз, Дина, ви к'елунар гъик! ят!а.

Дина. Хъсанзава, Назир Алимович.

Директор. Афсрин. Хуърерай вуч хабарар ава, хзанар хъсан ян»

Дина. Хъсан я.

Директор. Агъмсдова, белки ваз са гъихътин ят!ани вавай гъяли^ тежезвай месэлаяр ават!а, чаз лагъ.

Дина. Чухсагъул, ахътин месэлаяр авач.

Директор. Училищедин муаллимриз вун пара хуш я. Зазни вун зи\ руш хъиз, к!ан я. Ваз и кар чидани? Салам Алисвичазни вун хуш я. Яни? \

Динади Саламаз вил яда, амма чукъкъш иидач Саламаз директор рушахъ галаз хъубуьлдиз рахун хуш жсзнач, ада нарази яз кьил галтадзава.

Директор. Вучиз чна вирида ваз гъурмет ийизва. Вучиз?

Дина (къубнер агажда). Ништа.

Директор. Вучиз лагъайт!а, вуна нсинки лап хъсандиз к'елзава, нсинки валай жсгъилар хийирлу к!валахрал жслб ийиз алакььда, вун гъак! хъсан дуст, юлдаш хъиз, акъуллу рушни я. (Саламахъ элкьведа). Гъак! тушни, Сала'м Алиевич?

С л л а м. Эхъ.

Директор (ц!велен кьил чухваз фикир ийида). -Ик! ят!ани, Агъмедова, за ваз ачухдиз лугъун: эхиримжи йикъара заз вакай хъсан хабарар къевзвач. (Динадиз рахаз к!ан жеда). Вуна тади къачумир. Садра яб цс. Ахпа вири тир-тирвал хивс яхъ. Заз исятда ккшзавайди вун зи гъавурда дуьз акъун я. Дуьз лагъ, тарифар ийидайдавай вуна гъа яман дамах къачунват!а?

С а л а м. Зани гъак! фикирзава, Назир Алимович. Динади дамах къачунва. Кабинстдиз атайла ада ваз салам къвани ганани? Ваъ, гъелбетда. Им дамах къачун тушни бес? (Рихшандкаий хъверда).

Дина. Са дамахни зав гвач, Назир Алимович. Арадал са карни алачиз иниз эверайла, заз вахъай утамиш хъана ва за белки гъавилай саламни ганач жеде. Чидач. Ганачт!а, багъишламиша заз.

С а л а м (залдихъ элкьвена). Акъазвани? На лчгъуди, малаик я. Амма куьчеда?..

Директор. Инсандиз гъурмет авун, чарадан дердида акъун, адаз жувалай алакьдай куьмек авун — ибур камаллувилин, инсанпересвилин лишанар я. Инсанрихъ галаз вскъи хъун осиллагъ герск туш.

Дина. Гъелбетда. Вахан амалрал зунни рази туш. Накъ за адан кьил ел ц!ай къурна. За вучда, адан характер, Назир Алимович, акъалт!ай вскъиди я. Залай гъвсч!ид тирт!а, белки за ам гатанни ийидай жеде.

С а л а м. Агъмедова, инал алайди ви вахан месэла туш (ч!алар ахъайда) "Характер"! Ви вахан характер лап хъсанди я. Амма ваз ви ахлакъсузвал вахан хивез вегъез к!анзава.

Директор. Дина, дуьз лагъ, ина ви ваха вучзавайди я? К!елзавани?

Дина. Ада заводда к!валахзава.

С а л а м (туьнт жеда). Акъазвани, чин-чинал директордизни таб ийизва гъа! Назир Алимович, Агъмедовадин ч!ехи вах чи театрдин лап хъсан актриса я. Са т!имил йикъар идалай вилик, рик!ел аламат!а, "Пака зун гъуьлуьз физва" т!вар алай тамаша къалурнай. Ана кьилин роль къугъвайди идан ч!схи вах я. Зунни тамашайди я.

Динадик хъубуьн акатда. Салам ацукъиз-къарагъда.

Директор. Агъмедова, за вавай мад хабар къазва: ви ваха ина вучзавайди я?

Дина. Зи ваха заводда к!валахзава.

Директор. Гъи заводда?

Дина. Виликан почтовый ящик нумрадин заводда. Гила ана агъалийри яшайишда ишлсмишдай жуьрсба-жуьрезат! аракъудзава.

С а л а м. Таб я!

Дина. Назир Алимович, театрда к!валахзавайди чи домохозяйка, Нина хала я. Салам Алисвича лугъузвай чи ч!схи вах гъам я. Зи вахан т!вар Мина я, ада гъа за лагъай заводда бригадирвиле к!валахзава. Салам Алиевичахъ галаз къайи рахунар хъайиди, Вера Павловнадиз чка теклиф тавурдини гъам я, зун туш.

Директор. Куьн гъим вуж ят!а чир хъун гъакъван четин яни?

Дина. Кар ана ава хъи, Назир Алимович, зунни вах къветхверар я ва чун сад садаз гзаф ухшар я.

С а л а м. Къватх.верараку гъа! (хъуьреда).

Дина. Амма Салам Алиевич зи ч!алахъ жезвач.

Директор. Акъваз-акъваз. Куьне зи кьил ми хъиз квадратна хъи! Гагъ завод, гагъ театр. Гила — къветхверар.

Дина. Эгер куьн зи ч!алахъ жсзвач!а, за иниз вахаз ша лугъудани?

Директор. Гъинва ви вах?

Дина. Къецсл акъвазнава. Эвсрдани?

С а л а м. Назир Алимович, ша чун "къветхверар" чеб-чпиз гъикъван ухшар ят!а килигин. Ангъ?

Директор. Ят!а эвера. (Дина къецел экъеч!айла Саламаз). Ваз Агъмедовадин вах мукъувай къванни акурди яни?

С а л а м. Гъа и зунни вун хъиз ацукъна. Са шумудра.

Директор. Адст яз, къветхверар ухшарбур жадаиди я.

С а л а м. Къветхверар вучтинбур я?! Вах Динадила вад-ц!уд йисан ч!ехи я. Эсиллагъ ухшарни туш. Дугъри я, къведни иербур я. Иллаки ч!ехи вах. Вера Павловнади...

Кабинетдиз сад хътин иаршлар алай, сад садаз *пяф* ухшар акай къвс жегьил руш
п>ахьда. Директор янашдиз к 1 на чел акъальча Къарап>иавай Салам виняйгуз
сгуддал ацукъ ж еда. Лбу рун вилер Динадални Минадал алк1 анна

Д и р е к т о р (*гъилин ишарадалди*). Мукъув ша кван. Мадни. А-
гъан, дугъриданни, куьн цин къвс ст1ал хъиз, ухшар я. (*Минадихъ
элкъведа*) Дина, дидедиз куьн гьик1 чир жезва?

М и н а . Зун Дина туш, Мина я.

Д и р е к т о р . Дидедиз куьн гьим вуж ят!а гьик1 чир жезва?

М и н а (*вик1егъдиз*). Дидедиз кьил къени акъатзавайди туш. Вичиз
герек хъайила ада "Дина-Мина!" — лугъуз эверда. Низ ван хъайит1а,
гъам дидедиз гъарайдиз фида.

Д с р е к т о р . Ак1 хъайила, Мина, вуна заводда к1валахзава ман.

М и н а . Эхъ. За жуван гъвсч1и вахаз к1слдай мумкинвал гузва.

С а л а м . Гъан, гила къветхверрикай сад ч1ехид гьик1 хъанай?

М и н а . Кар ана ава хъи, Салам муаллим, зун вахалай са шумуд
сята вилик ханай.

С а л а м . Ак1 хъайила, Нина вуж я, куь ч1схи вах тушни?

М и н а . Ам шад къилихрин, хъеан дишегъли я. Чна ам ч1схи вахай
къунвайди я.

Д и р е к т о р . Аквадай гъаларай, Салам Алисвич, шад къилихрин
артисткади — "ч1схи ваха" вакай зарафат авуна. Хъсл къемир. Са
гафуналди, артистка я ман.

М и н а . Салам муаллим, за тавакъуйда, закай инжиклу жемир. А
ч1авуз зун ажугълу яз к1валахдилай хквезвайди тир. Багъишламиша.

Д и р е к т о р . Алатай к1валахар рик1сл хкимир. Мина, вун иниз
атана хъеан хъана. Тахъайт1а, чна, низ чида, ина Динадин кьилсл вуч
акъуддайтк

М и н а . Мссэла ик1 регъятдиз алатунал зун шад я. Зи вахак са тахсирни
квачирди квез субут хъанани?

Д и р е к т о р . Хъана, хъана.

М и н а . Ак1 ят1а гила чавай хъфсйт1а жедани?

Д и р е к т о р . Гьелбстда. Теклиф авунай чакай инжиклу жемир.
Мина, ваз чухсагъул лугъуз к1анзава заз. Динадилай чун гзаф рази я.

М и н а . Квезни чухсагъул. Куьн сагърай!

Рушар къежел лкъеч1да.

Д и р е к т о р . Ну, Салам Алисвич, гьик! акуна ваз вахар. Ангъ?

С а л а м (*къил хура туна*). Захъ лугъудай гаф амач. Зун гилани зи
вилерихъ агъазвач. Зун гилани шаклу я. Яраб, фикирзава за, и Мина
рангар яна туьк1урна Нинади ракъурнавай артистка ят1а? Ваъ, и
кардай кьил акъудна к1анда, Назир Алимович. Зун фида.

Д и р е к т о р . Алад, алад. Анжах мад жувакай зарафат ийиз тамир!

Салам тадиз кабинетдаи ,жъеч1да. Директор адаз килигиз хъуьреза. Пперде агал жед

ПУД ЛАГЪАЙ АКТ

Къвед лагъай шик ил Ппердеин вклик. Пинали

Динадин гьил къуна ахъайзавач. Динади къулухъ ялзана.

Н и н а . Я руш, ша вун ахмакъ жемир. К1 вал из хъша.

Д и н а . Ваъ, Нина хала, завай абур авай чкадиз хквез жедач. Къуй
чеб бахтлу хъурай.

Н и н а . Килиг, ваз абурукай к!усни хъсл къемир. Азизаз вичихъ
галаз кинодиз атанвайди вун хъиз хъанвайди я. Минадизни винни
Азизан алакъайрикай чизвач къван.

Д и н а . Ят1ани. Зи вахаз ам к1ан хъанва. Ахварайни ам Азизахъ
галаз рахазва. Гьак1 хъайила, зун абурун муьгъуьббатдик къаришмиш
жедач. Къуй чсб(«ш/< к/евна шехъда).

Н и н а . Аял жемир кван. Жуван бахт патал женг ч1угу (*румар гуз
Дина хутахда*).

Перле ачух жеда. Вахарин к1иал. Мина столдихъ ацукънана. Кисна Азизаз иб гузна. Лзиз
рушан мата в к1 на чел акъназнапа.

А з и з (*рушан къуьнел гьил эцигда*). Зи играмиди, са сят я за вавай
жаваб гуьзлемишиз. Вучиз вуна заз "эхъ" лагъана куьтягъзавач. Вучиз
вуна зи рик1 акъудзава?

М и н а . Хуьруьз хъфин тавуна, хзанрал алуьк тануна за ваз ат1ай
жаваб гьик1 гун? Ван хъайи хуьруьнбуру, таяр-гуьшери вуч лугъуда?

А з и з . Вуна анжах разивал цс. Амай к1валахар туьк1уьда. И
базардин юкъуз дидедини дахди куь хуьруьз фида лугъузвай. Кар
акъвазнавайди ви жаваб я. Амай месэлаяр ч1схибуру фад гъялда.

Мина явашдиз къарагъш Азизап агатда. Вилер вилера i у на яргъалди сад садаз килигда.

Ахпа Лзиза, цукъ хъиз, мукъаитдиз руш къужахламишда.

А з и з . За фадлай и бахтлу дскъикъаяр гуьзлемишзавай. Иньгъс, къе
зун и бахтунихъ агакъна. Чухсагъул, играмиди, зи азизди, зи рик1ин
хиял, зи мулдин йуьк хътин Дина-Динушка!

Мина садлагъана къулухъди галар хъана. Лзизаи иилериз килигиз акъвазна.

А з и з . Вучиз вун, зи масанди, чуьнеруг акур туртур хъиз, зи
къужахдай къудгун хъана?

Лзизаз мад руш къужахламишиз к!ан жеда. Ми пади хура гьилер ак1урда.

М и н а . Вуна гьик1 лагъанай? "...зи мулдин цукъ хътин..."

А з и з . Эхъ, зи мулдин цукъ хътин Дина-Динушка я вун зи.

Ръилер arlyMiia Азизаз къулухъ рум гуда. Ам
кроватьдал ацукъ жеда. Тажублу яз рушаз килигда.

М и н а (*вилериз нагъв хьиткъиши*). Дуъз лагъ, ваз вуж кланзава.
Зун...

А з и з (*кроватьдилай къарагъиз*). Гьслбетда, вун, зи играмиди.
Къин...

Мина. Къуру къинер къамир тадиз. Хиве яхъ, ваз зун кланзавани,
Дина?

А з и з . Ам вуч гаф я? Вун клан я заз, зи Дина-Динушка! Зи виле...

Чин къевна Мина клвалаяй катда. Серсер хъайи Азиз гъилер ахъайна,
къах хъана клналим кжъвал акъвазда.

А з и з (*тамашачийрихъ элкъведа*). Ина вуч хъана? За лагъай члуру
гаф-члал авач эхир. Вучиз ам шехъиз-шехъиз клвалаяй катна? Шадвилай
ятла? И дишегълийрай къил акъудиз хъун четин я. Валлагъ я. Гъамиша,
зун акурла, шад яз рахадай, билбил хътин зи Дина, кинодиз фейидалай
инихъ михъиз дегиш хъанва. Яраб вучиз ятла?

Клналип Дина гъахъда. Вилер накъвариз ацланвай ада гъилер ахъайна
Азизал чукурда. Къведни къужахра гъатда.

А з и з (*рушан къуьнедай тамашачийрихъ элкъведа*). За квез
лагъаначирни: и дишегълийрай къил акъудиз хъун четин я. Дехъне зи
хура гъутар эцяна, катайди, гила вич хтанва зи къужахдиз. (*Къилиз
темен гуда*). Зи мулдин цукъ хътин ккшиди, вучиз вун дехъне катнай?

Д и н а (*гададин хураллай къил виниз хкажна*). Ам зун тушир.

А з и з Гъикл ам вун тушир? Бес ам вуж тир, ви хъен тирни?

Д и н а. Ам зи вах Мина тир.

А з и з . Мина? (*Хъуьреда*). Бес заз Мина чидачни! Мегер Мин-а-а.

Нинадин хураваз клвализ Мина къведа. Мина акур Азизан
мез къурана, адай гаф акъат хъуванач. Ам гагъ Минадиз,
гагъ ничин патав гвай Динадиз килигиз амукъда.

А з и з (*Нинадихъ элкъведа*). Б..ббагъишламиша, Мина, и..инай зи
къил акъатзавач. Белки им заз аквазвай ахвар ятла?

Н и н а (*Азизан патав агатна*). Азиз, вуна заз багъишламиша. Зун
Мина туш. Зи тлар Нинеханум. Рушари заз Нина хала лугъузва. Абур
зи клвале яшамеш жезвайбур я.

А з и з . Сифте зун иниз атайла вуна Динадин ч!ехи вах Мина я
лагъаначирни?

Н и н а . Лагъанай. Эгер зун рушарин домохозьяка я лагъанайтла, вун
элкъвена хъфин мумкин тир. Амма заз вун вуч кас ятла чириз
кланзавай. Зани Динади виликумаз гъахътин меслят авунвай.
(*Рушарихъ элкъведа*) Вучда, эхир сир ачухна кланда.

А з и з . Им халис къедеда хъана хъи! Акл хъайила, вахар къветхверар
я ман. Гъм. Дуъз лагъ, "Зорродиз" захъ галаз кинодиз атайди вуж тир?

М и н а . Зун.

Азиза къве гъиливни вичин къил къада.

А з и з . Аи аллагъ! За вучиз Дина масад хъанвайди я, лугъузвай эхир.
Багъишламиша. Дехъне зи хура гъутар эцягъайди вуж тир?

М и н а . Амни зун тир.

А з и з . Ой, михъиз беябур хъана: за къве вахазни клан я лагъана. Бес
гила за вуч авурай? (*Тамашачийрихъ элкъведа*). Къведни риклиз чими,
лацу пинияр хътинбур я. Бес за гъм хкъагъин? (*Зарафатда*).

Д и н а . Жуван рикливай хабар яхъ.

А з и з (*Нинадиз*). Гъакъикъи Дина гъм я?

Н и н а (*хъуьреда*). Бес вуна ам виш рушан юкъвай къекъуьнралди
чирда лагъаначирни? Чира!

Азиз Мииадин шпав фида, дикъетдивли рушан чиниз
килигда. Ахма Динадин патав хкнеда. Адазни килигда.

А з и з (*шаддиз*). Жагъана! Гъа им зи Дина-Динушка я! (*Рушан гъил
къада*).

Даклардивакъвазнавай Нинадиз гъаятдай клвалихлди
къюзвай Салам аквада. Пинали ракларихъ чукурда.

Нина. Рушар, Салам къвезва! Зун хъфена. Чун иниз хкведайбур
я.

Нина хъфида. Азиза вахариз анукуьн теклифда.

А з и з . Квсз къведазни зи мурад-метлеб вуч ятла хъеандиз чизва.
Клелиз фидалди диде-бубадиз мехъер авуна кланзава.

М и н а . Ая ман. Иглсш вучиз ийизва? Свае инал гъазур я (*Динадиз вил
яда*).

А з и з . "Эхъ" лагъанвач.

Д и н а . Садра хуьруьз хъфена хквен.

М и н а . Са хуьр-муьрни герск авач. Рушазни гададиз клан хъайила,
дидени буба валарайтлуз, лагъанвайди я. Гила дсвир жегъилринди я.

А з и з . Ноябрдин сувариз мехъер жедайвал...

Д и н а . О-о, гъакъван фад?

М и н а (*хъуред*). Гъакъван гсж, лагъ. Эй, наз маса **гумир**. Вун рази туштга, инал зун ала. (*Алиахъ элкъведа*) Ноябрь хъсан **варз** я. Дидсдиз лагъ: руша разивал ганва, ракъура ви илчиар, Азиз. Вахтунда далдамрин къайгъуда хъухъ.

Д и н а . Ву-у, я руш, вуна вуч лугъузва?

М и н а . Зун ч!ехи вах я. Ина зун ви дидени я, бубани. Зи гаф гаф я (*Ли.из*). И базардин юкъуз чун хуъруыз хъфизва. Вун архайин хъухъ, вири ваз к!андайвал жсда.

К!валт Нинами Саллм къвсда

Н и н а . Таниш хъухъ.

Итимри гъилср яда 1 In.ip.ip лугъуда

Н и н а . Чан балаяр, пака зун гъуьлуыз физва. Ма квсз **пудазни** тсклифдин чарар.

М и н а . Ву-у, я Нина хала, мад гъа тамаша къалурзавани?

Н и н а . Ваъ. Пака зун Саламаз гъуьлуыз физва. Ингъс некаягъдин **чар**.

l'>шари Нина k1,\>k.ix lmmш.w, ал<п мубаракар иида,
теменар г>да Ачича Сачамат гъил яма чубарак инида

С а л а м. Бажанах, пака вун тамадавилиз гъазур хъухъ.

А з и з . Башуьстс!

М и н а . Юлдашар, мукъвара чи к!валс мад са мсхъер жсзва! (*Капар яда*).

С а л а м Мубаракзава виликумаз.

Пинали Дина къужахламишда

Н и н а . Къуй куьн уьмуьрлух сад садаз вафалу юлдашар хъурай!

Динади рсп>уввилор ийида, чип анихъ элкъ\ьрда

М и н а . Бес зун?!

Пердедин къулухъаи тес акъатда

С с с. Ви къисметни яргъал алач! Ви къисметни яргъал алач! Ви къисметни яргъал алач!

Сес къиердавай заииф же! квахъда Вири а есс атай патахъ килигда

Э х и р .

КБИЛЕР

ЗАЛЗАЛА (понестъ)

ГЫКАЯЯР

Къавах тара нипип! чК н	47
Амадалар	51
Къекъуьндал	55
1еже ьй алачаьр	59
Яланчи цуьк	62
Стiорuioio	67
Самурдин ялнар	71
l'всММ хна	75
Са х!анда	78
Келлсда нап>нар'	82
Цекворин а юмда	86
Шаирни ибли(88
Къодемдин дуст ар	90
1 урара	92
1 ьа м\пафикъар	96
Куьч хъаии хvi>реp	98
illnKii.iap	

АЛАМАТАР-КЕРЕМАТАР

	111
Сточовоида	111
Чка /АЛ хъша	113
Кью д\ст	115
Пис к!в<ых ав\наи пишкешар	117
Къурумсах в\ж я"5	119

КЪАРАВИЛИЯР

	121
1 1 ке къажгъан квет герек тир ⁹	121
2 1 ьарча ничин рекъяй хъфона	122
3 Хан ва юнарбаи	123

ВАХАР (къемеда)

125